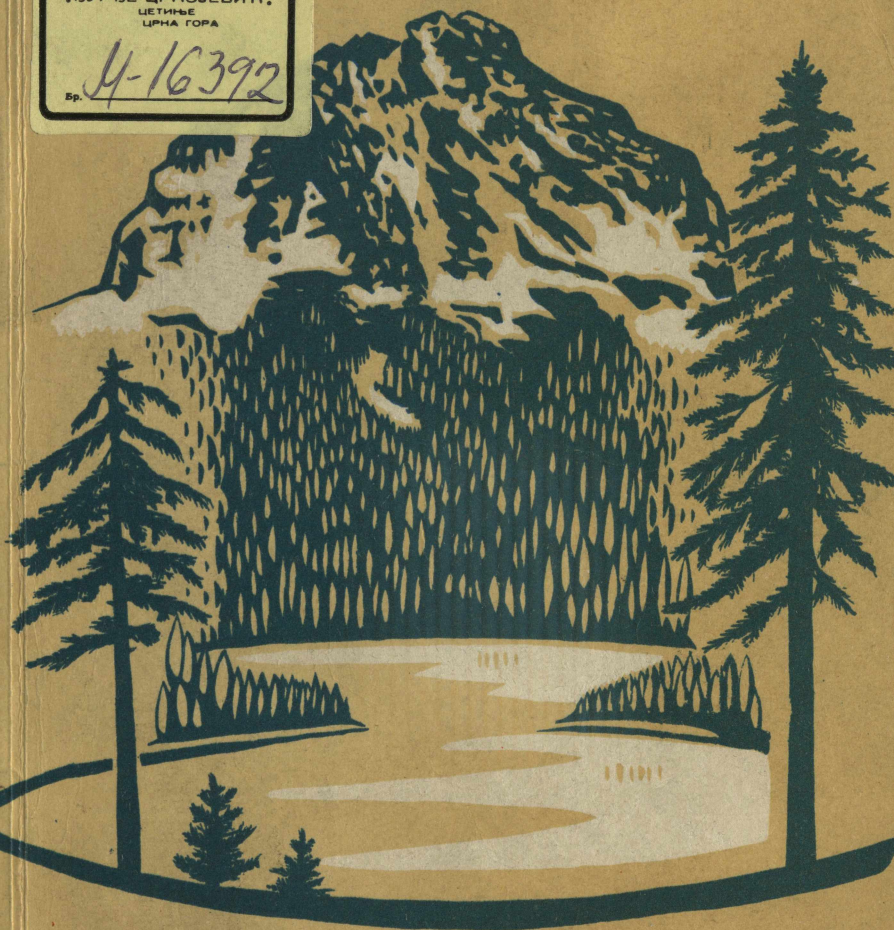

ЯНВ. 6401

ING.A.KRSTIĆ

ЦЕНТРАЛНА НАР. БИБЛИОТЕКА
„ЂУРЂЕ ЦРНОЈЕВИЋ“
ЦЕТИЊЕ
ЦРНА ГОРА

М-16392
Бр.

DURMITOR

10=20382 18

МУЗЕЈСКИ
ПРИМЈЕРАК

ЦЕНТРАЛНА
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ПЕТРОВЕ

И.Н.В. Број

4-16392

Ing. ALEKSANDAR KRSTIĆ

DURMITOR

- TURISTIČKI VODIČ -

TITOGRAĐ

1962.

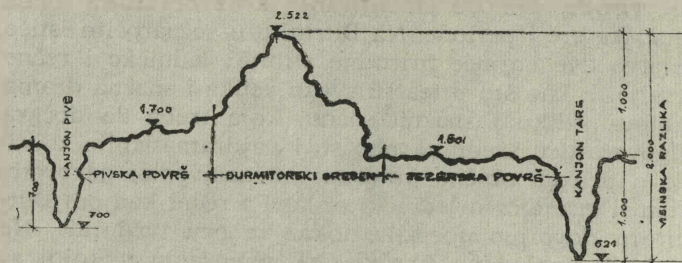
HOTEL DURMITOR — KOD ŽABLJAKA

(Snimio Đ. Popović)

Durmitorsko područje predstavlja teritoriju sa superlativnom prirodom i upečatljivim prizorom u kome se lepo meša sa stravičnim. Područje na kome se mogu izvanredno sagledati razne stvaralačke i rušilačke snage prirode, njihovo smenjivanje kroz beskrajno duge geološke ere i periode. Na Durmitoru se naročito ističe dejstvo dve najjače prirodne stihije: ledničke i rečne erozije. I, kao što u teatru svaka velika i snažna drama zahteva veliku i snažnu scenu, koja treba da dočara odgovarajuću sredinu, tako su i najdramatičnija zbivanja u prirodi obično praćena veličanstvenim dekorom. Nisu li grandiozni lednički cirkovi i rečni kanjoni Durmitora dovoljno ubedljiv dokaz za ovu tvrdnju? Ne pruža li pogled na Škrčki cirk panoramu u kojoj se velelepnost meša sa gorostasnošću? Zar 1600 metara dubok ponor Tarskog kanjona, posmatran sa Velikog Štuoca, ne zaustavlja dah posmatrača? Bez sumnje, to su veličanstveni, čak i za svetske putnike nezaboravni vidici. Ali ono što durmitorsko područje iznad svega čini interesantnim i za turiste privlačnim, jeste okolnost, da se retko gde u Evropi mogu videti tako izvanredne prirodne lepote i retkosti, zbijene na jednom mestu i na tako relativno malom geografskom prostoru. U našoj zemlji, Durmitor je u tom pogledu bez takmaca. Priroda je kod njega bila u tolikoj meri izdašna, da ga je obdarila estetskim vrednostima neuporedivim kako po razmerama tako, i naročito, po raznovrsnosti i kvalitetu. Postoje i drugde krajevi sa sličnim prirodnim lepotama i prirodnim pojavama iste ili približne vrednosti, ali nigde u našoj zemlji njihov zbir nije tako veliki kao na durmitorskom području.

Od svih masiva u sistemu dinarskog gorja, Durmitor je najizrazitiji visokoplaninski predstavnik. Ali, za razliku od drugih dinarskih planina, koje se sastoje od površi i brda, njegov reljef grade i rečne doline kanjonskog tipa, koje se javljaju kao njegov treći osnovni element. Prema tome, reljef durmitorske oblasti je veoma izrazit, jer osim toga što se sa visoke površi diže oko 1000 m visok planinski greben, u istu tu površ usečene su i do 1000 m duboke rečne doline. Tako se dobija velika vertikalna razuđenost durmitorskog područja, u kome visinska razlika između najvišeg Bobotovog kuka (2522 m) i najniže tačke Tarskog kanjona (521 m) iznosi 2000 m.

DURMITORSKO PODRUČJE
profil. zapad—istok

Sa svojim alpijskim vrhovima fantastičnih oblika, neobične građe i bizarnog izgleda, sa kamenim uvalama i ledničkim cirkovima izuzetne lepote, sa impozantnim liticama i siparima ogromnih razmera, ukratko: sa svim tim kamenim haosom u najvišoj zoni kamene pustinje; zatim sa prostranim pašnjacima u svom travnom pojasu, izvanrednim šumama prašumskog tipa po padinama i u supodini i zatalasanim kosanicama na velikoj visoravni; sa svojih prekrasnih 18 jezera ledničkog porekla i, najzad, sa 5 čuvenih rečnih kanjona, — dakle, sa svim tim raznim osobenostima, retkostima i znamenitostima, — Durmitor zaista predstavlja turističku privlačnost prvoga reda.

Sa izgradnjom komunikacija i brzim razvitkom saobraćaja, Durmitor će uskoro preuzeti značajnu ulogu i mesto koje mu pripada u planinsko-turističkoj mreži Jugoslavije. Povezan dobrim saobraćajnicama sa Crnogorskim primorjem, Dubrovnikom i republičkim centrima, Durmitor postaje pojam u jugoslovenskom turizmu, a njegove prirodne lepote biće još više poznate i van državnih granica.

...the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...

...the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...
... the ... of ...

OPŠTI DEO

Nacionalni park „Durmitor“

Durmitorsko područje poseduje kako scenske tako i naučne i istorijske elemente. Međutim, »Durmitor« je blagodareći samo izdašnoj zastupljenosti prirodnih lepota najreprezentativniji nacionalni park Jugoslavije. Istovremeno, on je za sada i jedan od najvećih nacionalnih parkova na teritoriji naše nacionalne zajednice, jer zauzima prostor od oko 36.000 ha. Područje koje našim izlaganjem obrađujemo nešto je veće od površine nacionalnog parka. Nalazi se u trouglu između reka Pive i Tare — sastavnica Drine.

Prirodne lepote Durmitora

Apstrahujući istorijsko-kulturne znamenitosti ovog kraja, koje će biti posebno prikazane, ovde ćemo, kada je reč o nacionalnom parku, istaći naučne interesantnosti ovog područja, a pre svega estetsku vrednost durmitorskog predela i lepotu njegove panorame. Priroda je u svom stvaralaštvu kod njega bila u toj meri

agilna i kreativna da je stvorila remek-delo — jednu od svojih najveličanstvenijih i najusklađenijih tvorevina. Ali, kada govorimo o lepoti durmitorskog predela, moramo odmah naglasiti da ona još više dolazi do izražaja blagodareći velikim kontrastima između pojedinih njegovih lokaliteta. Ta raznovrsnost čini da predeo bude dinamičniji i po sadržaju bogatiji. Zar to ne potvrđuje očito velika razlika u izgledu, na primer, pitomog i zelenilom bogatog pejzaža Jablan-bare, u severnom delu Durmitora, i divlje ali impozantne kamene uvale zvane Škrke, u južnom delu planine? Dva mesta na istoj nadmorskoj visini i u neznatnoj horizontalnoj udaljenosti, pa ipak toliko različita! Ili pak razlika između pitomog pejzaža na Jezerskoj površi, gde se na morenskim naslagama prostiru ravne livade, pašnjaci i šume sa retkim i slikovitim naseljima planinskog tipa, i susednog kanjona reke Tare, te divlje provalije i jedne od najdubljih tvorevina rečne erozije na svetu, na čijim se strmim i mahom golim kamenim liticama može čitati duga povest o formiranju Zemljine kore.

A šta tek da kažemo o pogledu na isprečeni durmitorski greben, o pogledu pri kome vidik dopire sve do središnjeg dela našeg planinskog kolosa? U dinamičnoj i krajnje nemirnoj silueti durmitorskih vrhova, u tom razigranom kolu kamenih gorostasa, ima nečega što čoveka za trenutak zapanji i uznemiri, ali i lepote istovremeno, lepote prizora koja ga nadahnjuje i uzdiže. Posmatrajući ovu iskonsku i zadivljujuću kompoziciju stvaralačke prirode, čovek se oseća kao kad sluša i prati tok harmoničnih i dinamičnih gradacija nekog velikog muzičkog dela.

Neumorna u večitom i raznolikom oblikovanju, priroda je u vajanju Durmitora bila prodorna i smela. Zakonomerno aktivna i dosledna u svom delanju, uvek dinamična i promenljiva, ona ovde često priređuje iznenađenja, stvarajući neobične formacije iznimnih i neverovatnih oblika.

O tome svedoče mnoge prirodne retkosti koje nas sretaju na celom ovom području. Otkuda ovoliko izuzetnih prirodnih tvorevina na Durmitoru? One su, sva-

kako, delo intenzivnih prirodnih procesa koji se zbivaju na ovoj visokoj planini sa jako izraženim reljefom. Ovakav reljef i čudno haotična i uzbudljiva silueta durmitorskog grebena, rezultat su na njemu vladajućih izuzetnih prilika. Sve elementarne sile dejstvuju ovde veoma jako. Stihija prirode je u velikom zamahu. Zato je na Durmitoru sve tako neobično, veliko, lepo.

Naučne interesantnosti

Zbog svojih izvanrednih odlika, Durmitor je oduvek privlačio turiste, izletnike, planinare i sve ljubitelje divlje i neizveštačene prirode. Naporedo s tim, ova je planina izazivala interesovanje i naučnog sveta. Ona je pružala materijal ogroman i vrlo interesantan za proučavanje, pa je morala biti predmet pažnje i istraživačkih napora.

Glacijacija Durmitora navodi se kao školski primer. Za razliku od alpskih i ostalih dinarskih planina, kod kojih su se glečeri kretali dolinama, ovde je, u ledeno doba, preko istočne podgorine, odnosno preko Jezera, lednička masa zahvatila prostranu visoravan i deponovala morenske naslage. Ovakav se glečerski fenomen retko gde viđa, jer su se lednici, spuštajući se sa grebena dolinama raznih pravaca, umesto da se do kraja kreću uskim trasama, sivali u jedan široki tok, pa se tako spojena ledena masa razlila po površi preplativši velika prostranstva.

Ima i drugih, veoma interesantnih ledničkih tragova, naročito u južnom i zapadnom delu teritorije nacionalnog parka. U Pošćenskoj dolini, na primer, koja je u stvari takođe trasa nekadašnjeg velikog lednika, štrči usred doline usamljen vrh, zvani Stožina, veoma zanimljiv po formi i poreklu.

To je »nunatak«, kako Eskimi nazivaju soliterne stene koje su odolele glečerskoj invaziji. I zaista, kada

se bolje zagleda, ovaj vrh podseća na džinovsko vreteno koje je uvirtela neka ogromna elementarna sila. Inače, nunatak je u svetu dosta retka pojava.

Od drugih naučnih znamenitosti treba pomenuti bogata fosilna nalazišta u lokalitetima ispod Crvene grede u Kovčezima i kod česme Čančić. Ova paleontološka svedočanstva govore o tome da je prostranstvo sadašnjeg Durmitora pokrivalo nekada plitko i toplo more, da je u tome moru živeo naročiti životinjski svet, karakterističan samo za to davno vreme. Tragovi tog sveta sačuvali su se u durmitorskim slojevima kao okamenjeni, i to samo čvrsti delovi tih sitnih životinjica: kućice školjaka, puževa i glavonožaca — cefalopoda.

Beskrajno dugim njihovim taloženjem, na morskom dnu zajedno sa koralima i algama stvoreni su moćni slojevi krečnjaka.

Kao interesantan hidrološki fenomen, treba istaći izvor Savinu vodu na Savinom kuku, na nadmorskoj visini od oko 2200 m, koji uvek ravnomerno teče i nikad ne presušuje. To je i najviši izvor u krečnjaku za koji se u svetu zna. Inače, neobično vanredne hidrografske prilike na Durmitoru uslovljene su njegovom geološkom podlogom, u kojoj preovlađuju propustljivi krečnjaci, usled čega se na ovom području dosta retko srećemo sa izvorima.

Od drugih pojava, interesantnih s naučne tačke gledišta, treba spomenuti biljne inverzije koje na ovoj planini viđamo na mnogim mestima. Nad pojasom četinarra, na primer, javlja se opet pojas pretplaninske bukve koja se prostire sve do gornje granice šume, a koja je na Durmitoru često i na visini od 1900 m. Ova pojava lišćara nad četinarima predstavlja anomaliju u vertikalnom rasprostranjenju biljnih vrsta i zove se inverzija. Sve ove pojave, pored ostalih razloga, učinile su da Durmitor bude proglašen za nacionalni park.

Legende i narodna predanja o Durmitoru

Sasvim je razumljivo što su za kraj sa ovako iznimnom prirodom vezane brojne legende i predanja i što je Durmitor opevan u mnogim narodnim pesmama. Njih ćemo čuti u ovom kraju na svakom koraku, jer cela njegova istorija predstavlja jedan krvavi ep. Zato ćemo ovde pomenuti neka interesantnija kazivanja o Durmitoru. Zajedničku karakteristiku svih tih kazivanja čini to što sva ona odišu viteštvom i junaštvom i što njihova sadržina, iako puna primitivnog obeležja i naivnosti, zrači svežinom i visokom etikom koju nalazimo samo kod gorštaka. Sve se to uvrežilo u mentalitet žitelja ovoga kraja i postalo tradicija. Posebno su kod Drobnjaka, čija se istorija može smatrati povešću ovoga kraja, ove odlike jače izražene.

Legenda o Crnom jezeru govori o tome kako je sv. Sava prilikom svog boravka u podnožju Međeda bio uvređen od strane meštana. Zato je, po njegovom odlasku, to mesto poplavljeno toliko da se iz vode videla još samo jedna kaluđerska crna kapa, zbog čega ga je i nazvao Crno jezero.

Legenda o Savinoj vodi govori o tome kako je sv. Sava, kada je izišao na jedan od visova Durmitora, koji se od tada po njemu zove Savin kuk, umoran seo sa đakom da se malo odmori i da ručaju. Zatim je na jednom mestu prekrstio zemlju štapom i odatle je potekla voda. Taj se izvor od tada u narodu zove Savina voda.

O Pirlitoru takođe postoji legenda. Pirlitor je brdo oko 10 km severoistočno od Žabljaka. Po narodnoj pesmi, na ovom brdu živeo je legendarni junak vojvoda Momčilo. Imao je konja krilatoga i sablju s očima, a od roda: devet brata i devet bratučeda. Njegova žena Vidosava, da bi preudajom za kralja Vukašina postala kraljica, reši da izda Momčila. Zato noću spali krila Momčilovu konju, a u korice sablje saspe krv, da bi ova zarđala i da je Momčilo ne bi mogao upotrebiti u borbi protivu kralja Vukašina, koji je, po dogovoru, već bio spremio silnu vojsku i opkolio Mom-

KANJON TARE

(Snimio Č. Kušević)

Štit sa Lojanikom. Ujedno, ona predstavlja među zbog koje su se Drobnjaci i Pivljani stalno svađali dok ih najzad, kako predanje kaže, jedna dosetljiva baba nije prevarom izmirila. Pivljani i Drobnjaci hteli su da se iskrve zbog granice svojih pasišta. Da bi ovome učinila kraj, dosetljiva drobnjačka baba metne u jedan opanak zemlje pivske a u drugi zemlje drobnjačke, pa se tako pojavi među njih. Ona reče da će im najtačnije obeležiti pravu staru granicu. Kada dođe na Prijespju, raskorači se i stane, pa se počne kleti bogom, sv. Jovanom i svim što joj je najmilije, da sada jednom nogom stoji na pivskoj a drugom na drobnjačkoj zemlji. Narod poverova babi i umiri se. Od toga doba ostala je granica na Prijespju.

čila, za koga narodna pesma kaže da je sa svojim konjem Jabučilom leteo: »S brda Pirlitora na visinu Durmitora«. Zahvaljujući izdaji Momčilove žene, kralj Vukašin dođe na Jezera, opkoli i ubije Momčila. Ali kada vide mrtvog Momčila, kad vide kakvog je junaka ubio, zamisli se i okrene Vidosavi, pa reče:

»Kad ti izda ovakvog
junaka,
kako mene sutra izdat
nećeš«!

Zato se ne htede oženiti Vidosavom, nego se oženi Momčilovom sestrom Jevrosimom, koja je kasnije rodila Kraljevića Marka.

O Prijespju. — Prijespja je sedlo koje spaja

Postoje još mnoga druga predanja vezana za ovo područje i njegove topografske nazive, kao na primer: Pašina gomila, Ramovo ždrijelo, izvor Pašinac, izvor Krvavac itd., a kroz sve te događaje, kako ih narodno predanje prikazuje, uvek provejava viteški duh i brižljivo negovan kult prema čojstvu i junaštvu, s istovremenim prezrenjem kukavičluka i krajnje strogom osudom izdajstva.

Od mnogih istorijskih događaja i činjenica s ovog područja, pomenućemo samo pogibiju Smail-age Čengića i poreklo Vuka Karadžića.

1843. g., namamljen od drobnjačkih prvaka, poginuo je Smail-aga u borbi na brdu Mljetičku, 20 km jugoistočno od Žabljaka. Ovaj je događaj hrvatski pesnik Ivan Mažuranić opevao u svom poznatom epu »Smri Smail-age Čengića«.

Tridesetak kilometara od Žabljaka, u pravcu Šavnika, u neposrednoj blizini puta nalazi se selo Petnjica. Iz ovog sela su se preci Vuka Karadžića, odnosno njegovi roditelji, zbog siromaštva odselili u Srbiju, u jadarski Tršić. Porodice Karadžića i danas žive u ovom drobnjačkom selu. Zato se Vuk na svim svojim delima potpisivao: V. S. Karadžić — rodnom iz Tršića poreklom iz Drobnjaka.

Geološka istorija, reljef, zemljište i klima

Kao i svuda, na području Durmitora su na formiranje i promene zemljinog reljefa delovale dve vrste prirodnih sila: unutrašnje i spoljašnje. Kao rezultat njihove aktivnosti, naizmenično se javljao postanak i nestanak planina, dolina, prostranih ravnica, morskih bazena itd. Te sile deluju suprotno jedne drugima, jer

dok su prve (tektonske) izdizale u morima nataložene stene, druge (erozivne) su ih snižavale, spirajući njihove drobine u more. Ono što su prve stvarale, druge su, dakle, težile da unište.

Razni procesi su se pri tom odražavali poremećajima u zemljinoj kori u vidu *uzdizanja* i *spuštanja* pojedinih delova, te stvaranja planinskih masiva i morskih bazena. Ili se kretanje obavljalo u vidu *ubiranja* horizontalnih slojeva i stvaranja venačnih planina. Osim toga, odigravali su se i pokreti *rasedanja*. Najzad, u stvaranju planina javljalo se i *navlačenje*. Kao rezultat toga, starije su stene najahivale preko mlađih. Ova veoma značajna teorija navlaka retko je gde tako dobro potvrđena i kristalno jasno ilustrovana kao na durmitorskom terenu.

Spoljašnje erozivne sile (vetar, voda i dr.), razarajući stene, delovale su suprotno od unutrašnjih, tj. snižavale su uzvišenja i ispunjavale udubljenja.

U stvari, u svim ovim procesima radi se o većitom ciklusu: peskovi i zemlja su odnošeni rekama u more, gde su se taložili i stvrđnjavali u sedimentne stene. Ove su unutrašnjim silama ponovo uzdizane, da bi opet, erozivnom silom tekuće vode, bile snižene. To se odigrava i danas. Jer jedini nepromenljivi faktor u prirodi je — promena.

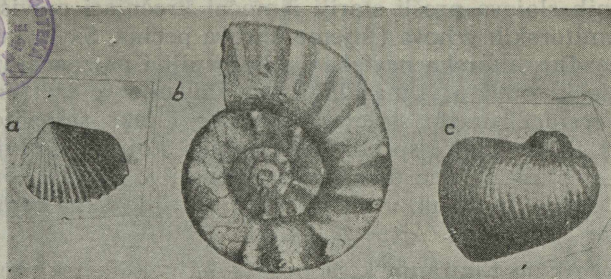
Tako je kroz dugo geološko vreme durmitorski kraj stalno menjao svoj izgled. U geološkoj istoriji Durmitora svi su se pomenuti procesi javljali i više puta ponavljali. U tim procesima nastajale su tri vrste stena: taložne, vulkanske i izmenjene. Sve te stene nalazimo i u današnjoj građi Durmitora.

Pre približno 170.000.000 godina, kraj je bio pokriven plitkim toplim morem. Iz tog donjotrijaskog perioda su i najstarije stene Durmitora, zv. verfenske. Stvarane su više miliona godina taloženjem gline, peska i šljunka i, kao slojevi izloženi velikom pritisku moćnih krečnjačkih stena, presovani su i promenjeni. Tako su postali izmenjeni škriljci, kvarcni peščari i konglomerati. Oni čine isprekidani pojas i nalaze se u dolini Mlinskog potoka, duž istočnog podnožja Durmitora, od

Crnog do Pošćenskog jezera, zatim u Gornjoj Bukovici i u ataru sela Tepca. Ima ih i na pivskoj strani iznad Šćepan-polja, oko grada Hercega Šćepana, i uvek predstavljaju podlogu na kojoj vegetacija odlično uspeva. Posle donjeg trijasa formiraju se moćni slojevi krečnjaka, i to: sprudni i dubinski. Debljina sprudnih krečnjaka dostiže i do 1000 m, a građeni su od već spomenutih korala, zatim od školjki, puževa i algi, koje imaju znatnog udela u stvaranju krečnjaka srednjeg trijasa na Durmitoru. Od njih se sastoje severni i severoistočni vrhovi durmitorskog grebena: Veliki i Mali Štulac, Planinica, Međed, Savin kuk, Čirova pećina i dr. Na dubinske krečnjake, koji su slojeviti, nailazimo više u okolini Durmitora.

Krajem gornjeg trijasa, pošto se morsko dno uzdizalo, teren Durmitora postaje kopno. U srednjoj juri oblast Durmitora je izložena dejstvu erozije. Samo, spiranje nije bilo jako, jer slojevi nisu bili uborani nego su ležali horizontalno, kao što su u moru bili nataloženi. Na kraju jure teren se spušta i more ga opet plavi. Stvaraju se ponovo sprudni krečnjaci, ali sada od drugih životinjica.

**KUĆICE ŠKOLJAKA, PUŽEVA I GLAVONOŽACA
IZ DONJOTRIJASKIH SLOJEVA NA DURMITORU**

U narednim geološkim periodima i dalje se smenjuju kopno i more, a na kraju gornje krede javljaju se drukčiji pokreti. Kretanje sada nastupa pod

uticajem bočnog pritiska od susedne rodopsko-panonske kopnene mase. To izaziva ubiranje vodoravnih slojeva i stvaranje venačnih planina. Ovo je u stvari period stvaranja flišnih stena, odnosno završnih slojeva u oblasti Durmitora.

U ovoj fazi postanka planinskih bora na južnoj i jugozapadnoj strani područja izgrađeni su geološki najživopisniji delovi, i to od slojeva razne boje: sive, zelene, crvene i modre. To je doba u kome su stvoreni delovi Durmitora najbizarnijih oblika, kao što su vrhovi Ranisava, Vjetreno brdo, Uvita greda, Šareni pasovi, Prutaš ili uvale Modrog i Srabljeg jezera, zatim Dobri i Todorov do.

Za vreme stvaranja ovih raznovrsnih i zatalasanih slojeva uobličene su geološke formacije koje čine da ceo ovaj kraj liči na fantastični predeo sa meseca. Toliko južni Durmitor predstavlja drugačiju i neobičnu sredinu. Stenovite planine ovog dela najviše doprinose reno-meu koji Durmitor uživa kod ljubitelja izvanredne i neobične prirode.

Kao poslednji proces u formiranju planinske mase, došlo je navlačenje. Ono se javlja kao poseban strukturni oblik kada su, gurnuti od severoistoka, preko mlađih flišnih slojeva prešli stariji i moćni krečnjaci najviših durmitorskih vrhova (Šljeme, Čirova pećina, Savin kuk itd.). Durmitorska navlaka je najjasniji i najznačajniji geološki oblik u Dinaridima. Najahivanje je izvršeno na granici između slojeva plastičnog i jako slojevitog fliša i masivnih i sprudnih krečnjaka koji su neslojeviti, i otuda je ono tako jasno i upadljivo. Uopšte, ova tzv. šarijaška struktura, kod Durmitora je veoma naglašena.

Snažna razaranja koja prouzrokuju klimatski činioci nastupaju tek u poslednje vreme, pre 2—3.000.000 godina, a naročito u ledenom dobu. Onda je uglavnom oformljen današnji izgled Durmitora. P r e l e d n i č k i durmitorski reljef bio je mnogo blažih i mirnijih linija nego danas. Lednička erozija je stvorila reljef oštarih linija i uslovila impozantan izgled današnjeg njegovog grebena.

CRNO JEZERO — pogled s Mededa
(Snimio Đ. Popović)

ŠKRČKI CIRK
(Snimio V. Jelovac)

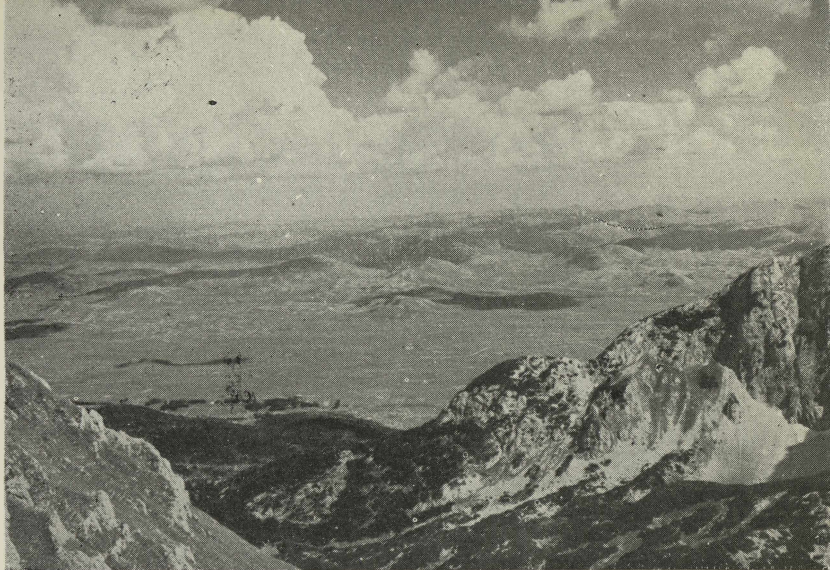

JABLAN-BARE

(Snimci: Č. Kušević)

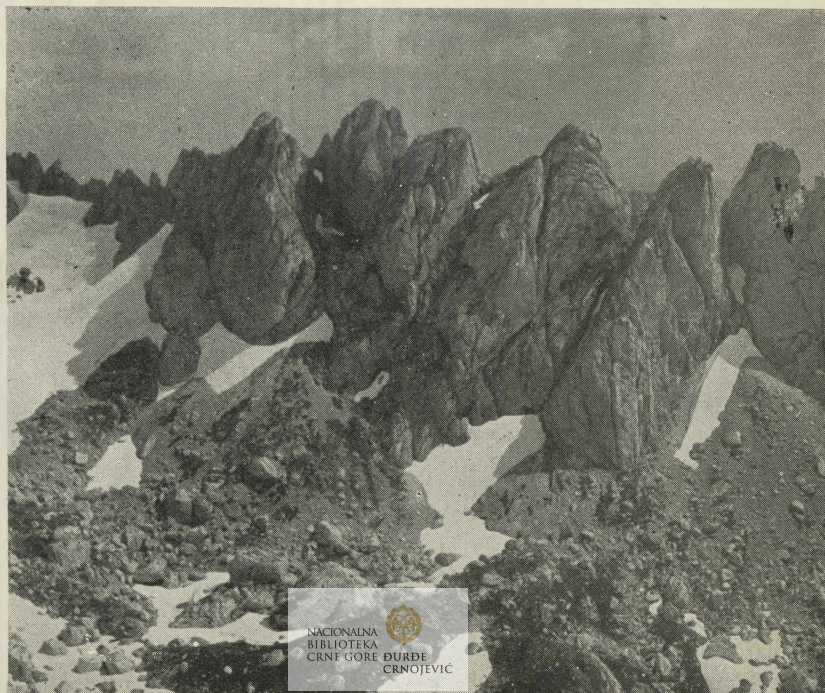
PREDEO ŠKRKE

JEZERSKA POVRŠ — pogled s *Mededa*
(Snimio Č. Kušević)

DURMITOR—ZUPCI
(Snimio Đ. Popović)

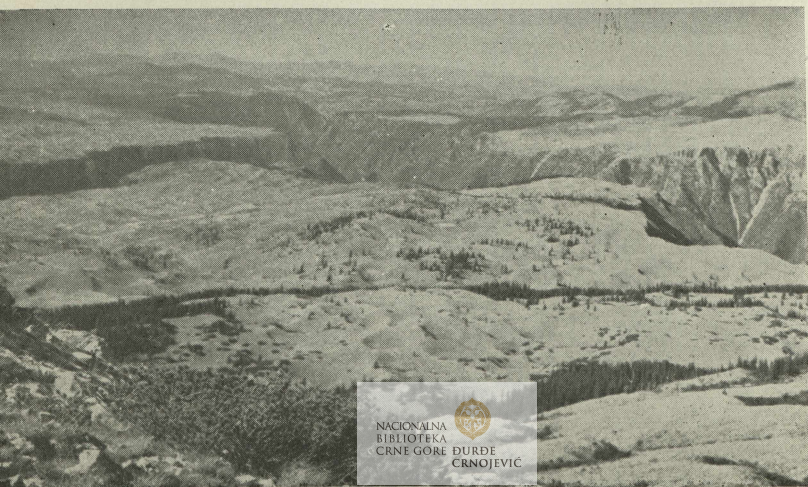

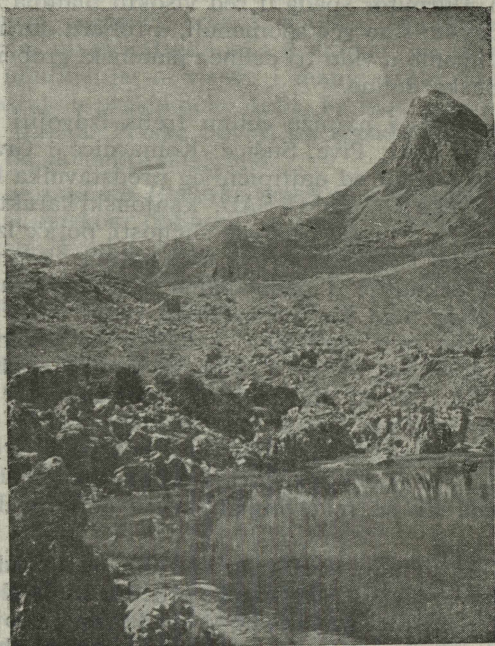

PRUTAŠ — pogled sa Todozovog doła

POVRŠ IZMEĐU KANJONA SUŠICE I TARE

(Snimio Č. Kušević)

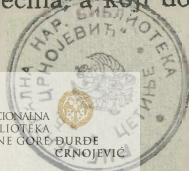
UVITA GRED A IZNAD VALOVITOG JEZERA

(Snimio Č. Kušević)

Pre milion godina ledene mase su se sakupljale u durmitorskim uvalama: Škrke, Todorov do, Dobri do, Srablje jezero, Suva lokva, Lokvice, Ališnica i dr., a odatle kretale stružuci i noseći erodirani materijal u podgorinu i tamo stvarale od njega morenske bedeme i nanose. Lednici su stvorili i brojna jezera na Durmitoru, — njegove bisere i najljepši ukras.

Ali i danas, u ovom našem toplom postglacijalnom vremenu, punom sunčevog sjaja, Durmitor preko celog leta zadržava mnoge snežne smetove, koji se blistaju i daju mu sjaj. Ti snežnici su njegov dijamantski ukras.

Sa svojim najvišim vrhom, koji ima dva naziva: Bobotov kuk ili Čirova pećina, a koji dostiže visinu od

2522 m, Durmitor spada u red visokih planina Jugoslavije. Kao što smo već spomenuli, u reljefu durmitorske oblasti imamo u vidu tri celine: planinski greben, površ i kanjonske doline.

Kao prvu i najnižu celinu treba izdvojiti kanjonske doline Tare, Pive, Sušice, Komarnice i Grabovice. Samo, za razliku od najtipičnijeg predstavnika kanjona — doline reke Kolorado u SAD, kanjonski karakter ovih naših dolina, i pored osnovne sličnosti, potiče iz drugih uzroka. Kod Kolorada strane nisu sprane zbog toga što taj kraj oskuduje u padavinama, a kod durmitorskih dolina zbog toga što atmosferska voda, iako obilna (2000—2500 mm godišnje), padajući na okolne krečnjačke površine, ponire i otiče vertikalno, podzemnim putem. Ali i pored tih različitih uzroka koji su uslovlili odsustvo spiranja i zbog čega su doline ostale uske sa strmim a mestimično i odvesnim stranama, stoji i činjenica da su one u oba slučaja veoma duboke, blagoda-reći tome što su reke dugim radom udubljivale svoja korita.

Ali se to udubljivanje nije vršilo neprekidno, već na mahove, jer su reke u tom procesu zastajale na izvesnim visinama, proširivale svoja korita i svoje ravni i tako na stranama svojih dolina, pre nego što bi nastavile dalje udubljivanje, obrazovale terase. Takvih terasa ima na osam različitih visina iznad današnjih korita Tare i Pive. Prve četiri terase utvrdio je J. Cvijić. On je našao da su izrađene za vreme najmlađeg perioda u novom veku Zemljine istorije, dok su četiri više, starije, po B. Ž. Milojeviću izrađene za vreme starijeg odseka novog veka. Međutim, udubljivanje dolina moralo je početi još pre toga, jer se Tara udubla u površ oko 900, Piva 850, a Sušica oko 650 m. Za stvaranje kanjona ovakvih iznimnih dubina bez sumnje je bio potreban duži period vremena.

Kao druga celina u durmitorskom reljefu, javljaju se visoravni: Jezera (sa prosečnom nadmorskom visinom 1500 m) i Pivska planina (sa 1700 m). U svojstvu zaravni u kojima su se usecale doline ove površi morale su nastati pre dolina. Dvojako su bile raščla-

njene. Najpre su se u njih usekle rečne doline, a zatim je kišnica, ponirući kroz krečnjake, ove rastvarala i rastvoreni materijal odnosila u dubinu. Na površini su ostala udubljenja — vrtače i manje uvale. Sve su vrtače nastale u preledničko doba. Pa ipak, postoji velika razlika između Pivske površi na zapadu i Jezerske na istoku od durmitorskog bila.

To je zato što Jezerska površ nije odsečena od grebena kanjonskom dolinom, te su se supodinski lednici nesmetano kretali preko nje i zasipali vrtače, dok je Pivska površ odvojena od durmitorskog grebena kanjonom reke Sušice i lednici su se sa Durmitora kretali tom dolinom na sever, odnoseći svoj nanos u Tari. Zbog toga ovde vrtače nisu zatrpane i tragovi karstifikacije ostali su nerazoreni. Tako je Pivska planina zadržala karakter tipične karstne oblasti, dok je Jezerska površ raščlanjena brojnim uvalama koje su lednici preobratili u valove i tako stvorili doline (Pitomine, Poljane i dr.). One su veoma pogodne za podizanje rekreativnih mesta.

Kao treća i poslednja celina durmitorskog reljefa, javlja se planinski greben koji se diže sa Jezersko-pivske površi. Javlja se u obliku velikog svoda, sa daleko najvišim centralnim delom oko Čirove pećine. Kako su središnji durmitorski vrhovi gotovo iste visine, to su oni verovatno nekada, pre raščlanjivanja od strane spoljnih sila, sačinjavali najvišu površ na području, tzv. »Durmitorsku površ« (2500). Inače, ova površ je bila najintenzivnije razarana, jer je s obzirom na visinu dobijala i najviše kiše.

Dalje su na stvaranje durmitorskog reljefa uticali u najvećoj meri lednici.

Durmitorski lednici su se kretali sa grebena gotovo zrakasto, na sve strane. Na zapadnoj strani iz Škrka i Međeđeg dola spuštali su se u dolinu Sušice i dalje se kretali prema severu, ka Tari. Na pivskoj strani dolinom Pirnog dola kretao se jedan lednik prema reci Pivi. Ka jugu su bila usmerena tri lednika: jedan nizom udolina Bobana i Krnjače, a druga dva dolinama Komarnice i Grabovice. Lednici iz cirkova na jugoistočnim

padinama Durmitora stapali su se u podgorini i tako se spojeni spuštali u dolinu Bukovice. Najveći lednici su bili razvijeni na istočnoj padini. Ovdje su se spuštali iz već pomenutih dolova: Ališnice, Lokvice i Savinog dola, i stapali se u podgorini u prostranu ledničku masu, koja se dalje kretala ka Tari.

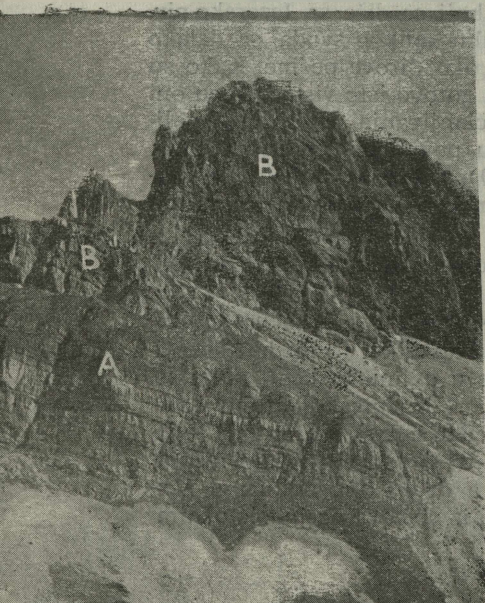
Danas trase ovih lednika u najvećoj meri utiču na kretanje planinara i određuju pravce planinarskih tura. One ujedno služe i kao najpogodniji prilazi za kretanje do najviših durmitorskih vrhova.

Zemljište se u durmitorskoj oblasti razlikuje najviše prema visinskim zonama i geološkoj podlozi. U dubokim kanjonima reke su ogolile škriljce i peščare, od kojih je nastao rastresit sloj plodne gline. Dolinske strane su stenovite, krečnjačke, a na površi tle je različno na Jezerima i na Pivskoj planini. Istočna, Jezer-ska površ je zatrpana morenskim nanosom. Humiziran morenski nanos je veoma pogodan za livade i za pašnjake. Zapadna, Pivska površ ima zemljište kraško. U južnoj supodini Durmitora preovlađuje fliš, koji je sa-

stavljen od vapnovitih škriljaca, kao na primer u Dobrom dolu, i predstavlja najbolju zemlju za pašnjake. Inače, najveći deo površina durmitorske teritorije zauzima-ju skeletna zemljišta i apsolutni krš koji su nepodesni za visoko rašće.

Klima je na durmitorskom području raznolika i najviše se menja prema visini: od župne u najnižim delo-

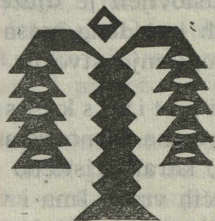
ČIROVA PEĆINA (sa zapadne strane) — na mlađe flišne slojeve gronje krede (A) najahuju stariji moćni slojevi sprudnih krečnjaka trijasa i jure (B)

vima rečnih dolina Pive i Tare, preko subalpske na površi, pa do alpske na vrhovima. Srednja godišnja temperatura u dolinama iznosi + 10 do + 6°, na površi + 6 do + 2°, a na grebenu + 2 do — 4°C. Ali se razlike u toplotnom režimu ovih durmitorskih celina ogledaju i u tome što se doline preko dana jače zagreju (do 25°), a noću jače rashlade (do 7°), dok se površi leti preko dana manje zagreju (do 20°), a noću se opet manje rashlade (do 12°). Ovo dano-noćno manje kolebanje toplote na površi zajedno sa pojavom noćne temperaturne inverzije, zatim veliki broj sunčanih časova, čistoća vazduha koja uslovljava jaču biološki značajnu ultravioletnu reakciju, — sve to sačinjava pozitivnu stranu visokoplaninske svetlosne klime. U celini uzevši, durmitorska klima je oštra i ekstremna, jer je usled velike visine sredozemni uticaj kod nje jako oslabljen. Prema tome, ovo podneblje nije za klimatsko lečilište, već više za čisto rekreativne svrhe, što znači da nije za bolesne, nego za zdrave.

Leto je na Durmitoru kratko, ali usled blizine sredozemlja znatno suvlje nego u Alpima, a zima je duga i sa dosta vedrog vremena. Ovakvo podneblje pogoduje za letnju turističku sezonu, doduše nešto skraćenu, dok je u toku zime snežni režim takav da omogućuje, zato što traje 6 meseci, izvrsnu zimsku sportsku aktivnost.

Vetrovi koji utiču na godišnji raspored vodenih taloga javljaju se na taj način što u jesen i u proleće duvaju sa zapada i s juga, tj. sa Jadrana, donoseći veće količine vodene pare, dok zimi preovladava severac s kopna, koji uslovljava vedro vreme.

Hydrografske prilike na Durmitoru takođe su iznimne. I pored toga što oblast dobija godišnje velike količine taloga (od 1100 mm — 3000 mm prema nad. vis.), izvori i potoci u njoj nisu tako česti i obilni. Naprotiv, kraj je u pojedinim svojim delovima tako bezvodan, da se u višim rejonima na planini preko leta koristi za piće snežnica ili kišnica. Ovakvo stanje postaje razumljivo kada se ima na umu da je podloga sastavljena većinom od propustljivih krečnjaka, kroz čije pukotine voda lako ponire te površina ostaje suva. Kada, međutim, atmosferska voda ponirući naiđe na škriljce i peščare, tj. na stene nepropustljive, onda se na dodiru krečnjaka i ovakvih stena javljaju izvori. Vrela se javljaju naročito u cirkovima i kanjonskim dolinama. Neobično su malobrojna, ali bivaju snažna i uvek hladna.

Isto tako, rečice na svom toku u dolinama nailaze na nepropustljive i propustljive stene, pa u prvima teku površinski, a u drugima podzemno, kao ponornice, te se prema tome čas vide a čas ne vide. Iz takvih naizmeničnih delova sastavljene su: Žabljačka rijeka, Sušica i Komarnica u durmitorskoj podgorini. Voda i lednici su u uvalama često prouzrokovali udubljenja, ogolili nepropustljive stene i stvorili jezera. Stvaranje jezera se odigralo na više načina. Tako su na primer Malo Crno jezero ispod Međeda i Zminje jezero ispod Lokvica nastala udubljavanjem njihovih bazena od strane lednika. Zminičko, Riblje, Vražje, Pošćensko i dr. — lednici su stvorili u uvalama pošto su ih pregradili morenskim nanosom. Postanak Škrčkih jezera, Malog i Velikog, Srabljeg i drugih uslovljen je ujezeravanjem u onim cirkovima kod kojih je ledena masa zasula dno glinom i muljem i posle topljenja stvorila vodene rezervoare.

Biljni i životinjski svet je na durmitorskom području veoma raznovrstan. Kako za rastinje tako i za životinje, karakteristično je prisustvo izvesnih ređih i izumirućih vrsta. Ima i vrsta koje rastu samo na Durmitoru ili samo u Kanjonu Tare.

Još interesantnija je rasprostranjenost biljnih vrsta u vertikalnom pogledu. U najnižem šumskom katu, na primer, u nižim delovima durmitorskih kanjona, na nadmorskoj visini oko 600 m, prostire se pojas hrastove šume, prvo u vidu šikare, a zatim sve do visine 800 m preovladava hrast (kitnjak, medunac i cer) pomešan sa crnim jasenom i leskom. Na pojas hrastovih šuma nadovezuje se pojas bukve praćene jasenom, hrastom i lipom, a zatim se javlja bukva pomešana sa jelom. U daljem vertikalnom raščlanjenju vegetacije kat bukve smenjuju čiste četinarske šume od smrče i jele u kojima se ređe javlja i bor. Prema tome, bukva preovlađuje na gornjoj polovini kanjonskih strana i u njihovim izvorišnim delovima, a četinarske šume na površi, u depresijama oko grebena, kao i po nižim delovima njegovih strana. Sve dovde je rasprostiranje šumskih vrsta drveća redovno. Ali dalje, javlja se već pomenuta biljna inverzija. Naročito je ona izrazita na stranama durmitorskog grebena iznad Crnog jezera i na Milogori, u Pivskoj planini gde u inverzionom pojasu pored pretplaninske bukve nalazimo i javor. Pojas bukve na Durmitoru je veoma širok i može se raščlaniti u tri različita kata: kat planinske bukve, kat bukve i jele i — kat pretplaninske bukve.

Pojas četinarske šume je nešto uži, ali crnogorica na Durmitoru ipak sačinjava veći deo visokog rašća. Osobenost ovog pojasa je i specijalna šumska zajednica, opet na gornjoj granici šume, od pretplaninske šume, smreke i klekovine.

Iznad gornje granice šume, u visokoplaninskom delu Durmitora prostire se subalpijski biljni pojas, sastavljen od niskog rašća, i to: kleke i bora krivulja, a u kome poslednji preovlađuje. Ova subalpijska zona predstavlja glavnu odliku durmitorske vegetacije, jer je relativno jako razvijena i proteže se od 1800 m, ili i niže, pa sve do 2200 m.

Dalje, u visokoplaninskom predelu Durmitora, u njegovom alpskom delu, javlja se travni region, i najzad u najvišem delu — kamena pustinja. Ova alpijska zona ili alpinetum, sa travnim regionom od 2200 m, a

često i niže, pa do 2300 m, i kamenom pustinjom od 2300 do 2500 m, predstavljena je najvišim vrhovima Durmitora. Travni region je veoma prostran i sa razvitkom stočarstva sve se više i više širio na račun niže rasprostranjenih šuma. Naročito na Pivskoj planini on zauzima velika prostranstva. U vertikalnom raščlanjavanju on se u stvari javlja, kao i bukova šuma, dva puta. Prvo, na Jezerima i Pivskoj površi u vidu prostranih livada i pašnjaka, a drugi put na grebenu iznad šume, po dolovima i cirkovima, isključivo u vidu pašnjaka. Blagodareći ovoj okolnosti, na Durmitoru se jako razvilo sezonsko stočarenje složenog polunomadskog obeležja, što celom kraju daje više dinamike i živosti.

U zoni kamene pustinje ima malo ili pak nema vegetacije, ali je floristički interesantno da mnoge reliktno (izumiruće) visokoplaninske vrste biljaka (na primer runolist), na koje nailazimo na visinama od 2000 do 3000 m, na Durmitoru možemo naći i na 1500 m i niže, u tesnim kanjonima, na severnim ekspozicijama, gde sunčana svetlost dopire samo u difuznom obliku, a gde se zadržavaju hladnije mase vazduha. Tako se u durmitorskim uslovima susrećemo sa veoma interesantnim rasporedom biljno-geografskih katova i sa šarenolikim zelenilom. Priroda ovde stalno menja svoje bogato zeleno ruho.

Šume se na području Durmitora prostiru na oko 7000 ha. Od toga je pod četinarima oko 5000 ha, a pod lišćarima 2000 ha. Crni bor je još sačuvan na nepristupačnim mestima u kanjonskim liticama Tare i Sušice, dok se šume belog bora nalaze u šarancima, oko Zminice. Od retkog šumskog drveća nailazi se na naš endemični bor — muniku, a u kanjonu Tare i Grabovice na tis. U subalpijskoj bukovoj šumi sreće se naš endemični javor mekušac (*Acer Visianii*). Inače, šume Durmitora su, prema gustom sklopu, mešovitom karakteru, prisustvu reliktno, izumiruće paprati (rebrače) i po nekim drugim osobinama — prašumskog tipa. Najbolje durmitorske šume su u Crnojezeračkom rejonu, Tepačke i šuma zvana Tmora. Pojedina stabla u njima dostižu debljinu do 1,5 m u prečniku, a visinu do 40 i više

metara. Sve su te šume, pošto pripadaju nacionalnom parku, pod režimom stroge zaštite i u mnogim svojim delovima su još netaknute.

Pored drvenaste, i zeljasta je vegetacija na Durmitoru floristički veoma interesantna. Travni sag Durmitora je izatkan iz mnogih trava i raznog drugog subalpijskog i alpijskog biljnog šarenila. Po livadama se ističu gencijane, visokoplaninski žuti krin (*Lilium bosniacum*), majčina dušica i jedna naša biljka po imenu pančicija serbika.

U visokoplaninskom pojasu iznad gornje granice šume, kamenu golet naseljava mnoštvo sitnog alpijskog bilja, koje usled posebnih klimatskih uslova ima patuljast rast i specijalnu građu. Stablo kod ovih vrsta je vrlo kratko, cvetovi su nesrazmerno krupni u odnosu na stablo i list, a lišće i cele biljke često su obrasli gustim belim dlakama kao kod runolista. Ovaj ih dlakavi pokrivač štiti. Runolist je na ovom području pronađen na Ranisavi, Lojaniku i Žutoj gredi, a i u kanjonu Pive, blizu sela Mratinja.

Posebnu florističku interesantnost sačinjava onaj mali broj biljnih vrsta na durmitorskim točilima. U točilarke spadaju: mekinjak, jedna vrsta mlađe i naša endemična kamenolomka (*Saxifraga Prenja*).

Od snegomilnih biljaka u najvišim delovima Durmitora susrećemo *Saldenella alpinu* i neke vrste kaćuna čiji cvetovi često proviruju iz samog snega. U interesu održanja vrste, one ne gube dragoceno vreme koje je potrebno za sazrevanje semena i razmnožavanje.

Mediteranski florni elementi slabije su zastupljeni, bez obzira na blizinu sredozemne oblasti. Surova, visinska klima nije pogodovala njihovom širenju. Od mediteranskih vrsta nalazimo: orlove nokte, *Anthericum ramosum* i dr. Od srednjoevropskih flornih elemenata na Durmitoru imamo tisu, jagorčevinu itd. Od svojstvenih elemenata treba spomenuti: divizmu (*Verbascum Durmitoreum*), *Edraianthus Glišicii* i *Gentiana Bošnjaki*.

Ne manje je interesantan životinjski svet Durmitora. Kamena pustinja, litice, točila, provalije,

travni region, a naročito kanjoni i očuvane šume, pružaju odlično utočište za mnoge divlje i retke životinje. Divokoza se viđa u durmitorskim stenovitim stranama i kanjonskim liticama. Ona je od lova zaštićena. Srna u durmitorskim šumama takođe nalazi odlično skrovište. Vuk, divlja svinja, lisica, zec, veverica i puh su brojni stanovnici Durmitora, dok su kune i vidre ređe. U durmitorskim šumama se takođe viđa divlja kokoš, a u kanjonu Tare jarebica kamenjarka. Od gmizavaca se na Durmitoru nalazi endemitski gušter (*Lacerta mossorensis*), a kao jedina zmija na visini od 2000 m vrlo kratki šargan (*Vipera macrops*), pored nekih endemičnih sitnih glodara.

Osim već pomenutih ptica, u šumama Durmitora sreću se još: suri orao, orao krstaš, ćubasta senica, krstokljunka (boravi u Krivulju), velika zimovka, crna zeba, kreja, dugorepa senica i čavka sa žutim nogama koja leti živi visoko u Durmitoru, a pred jesen se spušta i u sam kanjon Tare. Najzad, na većim durmitorskim jezerima nisu retke ni divlje patke.

Naselja

Delovi kanjonskih dolina na pojedinim mestima imaju proširenja. Na tim proširenim mestima doline gube kanjonski karakter, pa su tu toplije, vlažnije i obrasle listopadnom vegetacijom. Ovakva mesta su bila najpogodnija za naseljavanje; zato se u njima nalaze najstarija sela, kao Tepca u dolini Tare na severu, Komarnica i Bukovica u istoimenim dolinama na jugu područja. Prvi naseljenici su tu počeli krčiti šumu, da bi dobili površine za ratarenje, povrće i voćnjake. Pored

zemljoradnje, oni su se morali baviti i stočarstvom, ne samo radi neposredne dobiti već i radi obezbeđenja stočnog gnojiva, ovde neophodnog za zemljoradnju.

Međutim, prostora u uskim dolinama nije bilo dovoljno ni za poljoprivredne kulture, te se stoka leti u dolinama nije imala gde napasati. Ali je zato na visoravnima i na grebenu bilo dovoljno površina za ispašu brojne stoke. S proleća, kada bi u selima iznikli usevi, stoka se izgonila na pašu, i to prvo na površ, a docnije, početkom leta, i u najviši travni kat po dolovima u supodini i na grebenu. Na letnjoj paši je stoka držana do početka jeseni. Sa prvim zahlađenjem ona je zgonjena ponovo na visoravni, gde je zadržavana izvesno vreme, a zatim je terana na zimovanje u sela. Znači, ponovilo se isto kretanje kao u prvoj polovini godine, samo u suprotnom pravcu. Ali pošto se stoka na visoravnima u toku jedne godine dva puta zadržavala i tu se skupljalo gnojivo, to je omogućilo kulturu planinskih žita, krompira i kupusa. Tako su se i na površi počeli javljati male njive i povrtnjaci. Istovremeno se u dolinskim selima stanovništvo stalo uvećavati, te je u njima postajalo tesno, pa se prekobrojni stanovnici tih sela sve više naseljavaju na visoravnima. Tako je Jezerska površ u svom severnom delu naseljena iz Tepaca, a u južnom iz Komarnice i Bukovice, dok je Pivska naseljena iz doline Pive. Međutim, površi su nastanjivali ne samo doseljenici iz okolnih dolinskih sela već i oni iz daljih oblasti. Svi su nalazili utočište na Durmitoru. I tako su se na površi kolibe pretvarale u kuće, a privremena naselja — katuni — u stalna sela. Taj proces još traje. Na grebenu su u isto vreme nicali novi katuni. Na taj način su visoravni od sredine XIX veka postajale oblast planinske zemljoradnje, a greben je ostao i dalje oblast letnjeg stočarstva na koju izgone stoku stanovnici sela na visoravnima i onih iz okolnih dolina.

Ovo sezonsko nomadstvo, ili, bolje rečeno, složeno polunomadstvo, unelo je veću dinamiku i sadržaj u život dinarskih stočara durmitorskog područja i učinilo da ceo kraj oživi. Ono je doprinelo da se na području razviju i različita naselja. Doduše, i u dolinama i na visoravni vide se sela kao stalna naselja, samo su dolinska

starija i veća (Tepca, Komarnica, Donja i Gornja Bukovica), dok su na visoravni mlađa i manja (Kovačka Dolina, Bosača, Nagorje i dr.). Dolinska sela su sva ista, razređena i razbijena, ili nizna, sa kućama od kamena pokrivenim slamom ili šindrom. Sela na visoravnima se razlikuju prema tome za koje su elemente reljefa vezana. No bez obzira na svoj položaj, ona su takođe razređena. Kuće su u njima drvene ili kamene, sa stajama i sa okućnicom, često neograđenom. Drvene kuće nalazimo u onim delovima područja u kojima je šuma više očuvana, a kamene u južnom delu Jezera i na Pivskoj površi (Pišće). Krovovi su obično visoki, strmi, od šindre.

U oblasti durmitorskog grebena nailazimo samo na katune, privremena naselja u kojima stočari borave jedino leti. U stvari, to su manje grupe koliba građenih od drveta ili kamena, sa torovima u koje se stoka noću zatvara. Katuni su smešteni obično iznad gornje granice šume, u travnom regionu u cirkovima ili dolovima (Ališnica, Lokvice, Škrke, Dobri do). Obično je katun vezan za neko selo ili grupu sela i uvek leži na visini iznad stalnog naselja, premda može biti od njega i dosta udaljen.

Jedino naselje na području koje je preraslo seoske okvire i poprimilo karakter varošice jeste Žabljak. On je kao sedište komune postao administrativni centar i privredno središte za okolna sela.

Prema izloženom, na durmitorskom području, pored jedinog naseljenog mesta tipa varošice, razlikujemo još tri vrste naselja:

1. veća sela u dolinama,
2. manja sela na visoravni,
3. katune na grebenu.

Saobraćaj

Poznato je da je dobar glas Durmitora, kao turističke znamenitosti, davno prevazišao lokalne, pa čak i nacionalne okvire, i da je on po svojim prirodnim lepotaama poznat i u stranom svetu. A to što priliv turista nije u srazmeri sa brojem i veličinom njegovih prirodnih prednosti i što za sada ne beleži očekivani porast, treba pripisati u prvom redu slabim saobraćajnim vezama, a zatim i njegovim nedovoljnim smeštajnim kapacitetima. Tako, na primer, do Durmitora nemamo željezničke veze. Najbliže željezničke stanice su: Rudo (131 km), Nikšić (80 km), Peć (218 km), i Foča (oko 90 km), sa kojom još nema kolske veze. Osim toga, za sada još ne postoje direktne, već samo zaobilazne kolske saobraćajnice sa Crnogorskim primorjem i Dubrovnikom. Isto tako, dosadašnja avionska veza Beograd—Žabljak, jedanput nedeljno za vreme sezone, ne doprinosi osetnom povećanju broja gostiju. Međutim, kada se ima u vidu da je ovaj kraj doskora bio sasvim zabačen i teško pristupačan, mora se priznati da je poboljšanje komunikacija koraknulo poslednjih godina napred i da neće proći još mnogo godina pa će saobraćajna mreža Durmitora, naročito što se tiče glavnih pristupa i povezivanja sa ostalim snažno rastućim putnim sistemom, dostići željeni nivo i zadovoljiti potrebe savremenog turizma. To što je Durmitor tako dugo ostao pastorce u pogledu izgradnje kolskih puteva treba pripisati i vanrednim fizičko-geografskim uslovima. Teško prelazni duboki kanjoni koji ga odsecaju od susednih teritorija, zatim velika nadmorska visina i u vezi s tim snežni nameti, predstavljaju objektivne teškoće u tom pogledu.

Sve do 1934. godine, kraj je bio potpuno besputan za automobilski saobraćaj. Te godine završava se put Šavnik — Vražje jezero — Tara (53,5 km) i krak Vražje jezero — Žabljak (10 km), a uskoro zatim dovršen je i put do Pljevalja (51,5 km) i izgrađen stalni most kod Đurđevića Tare. Tako je Durmitor putom Pljevalja — Nikšić dobio prvu automobilsku vezu s ostalim svetom. Time je omogućen kolski prilaz Durmitoru sa severa (iz Srbije), kao i prilaz sa juga (iz Nikšića, Tito-

JEDAN OD ČETIRI MOSTOVSKA LUKA

(Snimio V. Limlé)

grada, Cetinja i Crnogorskog primorja). Nastaje novo doba u njegovom razvoju. Otvaraju se autobuske linije preko Durmitora; prvo lokalne, republičke, a zatim tranzitne: Beograd — Jadransko more.

Kada Durmitoru prilazite od Pljevalja, onda njegove imponantne vrhove prvi put ugledate sa pitomog planinskog platoa Kosañice. Na prvi uzbuđujući prizor nailazite pri prelasku preko doline Tare. Po njenoj izvanrednoj dubini odmah se da naslutiti da je to prirodna tvorevina neobična i retka. Spuštajući se dobro izvedenim okukama, kroz slikovite pejzaže na desnoj strani reke, silazi se u duboki kanjon, gde je prelaz preko Tare rešen mostom koji predstavlja remek-delo našeg tehničkog stvaranja.

Most sa nekoliko lukova izdiže se preko 130 m iznad bučnog vodenog toka i u elegantnoj krivini prelazi reku, oslonivši svoje krajeve na čvrste obalne stene. Pogled u rečnu provaliju, s ove visine, stvara kod vas vrto-

glavicu, okolna divljina oduzima vam dah, ali vas smiruje saznanje da je čovek ovim savršenim i imponiranim tehničkim delom i ovde, još jednom, pouzdano savladao prirodu i učinio prelaz preko divlje i neobuzdane reke i rečnog ambisa sigurnim. Iako kratka, istorija ovog mosta je interesantna. Za vreme NOB, još 1942. godine, most je morao biti porušen da bi se sprečilo nadiiranje neprijatelja na oslobođenu teritoriju. To je učinio ing. Lazar Jauković, dignuvši jedan luk mosta u vazduh. 2. avgusta 1942. godine Jauković je streljan od strane četnika na samom mostu. Posle oslobođenja most je obnovljen.

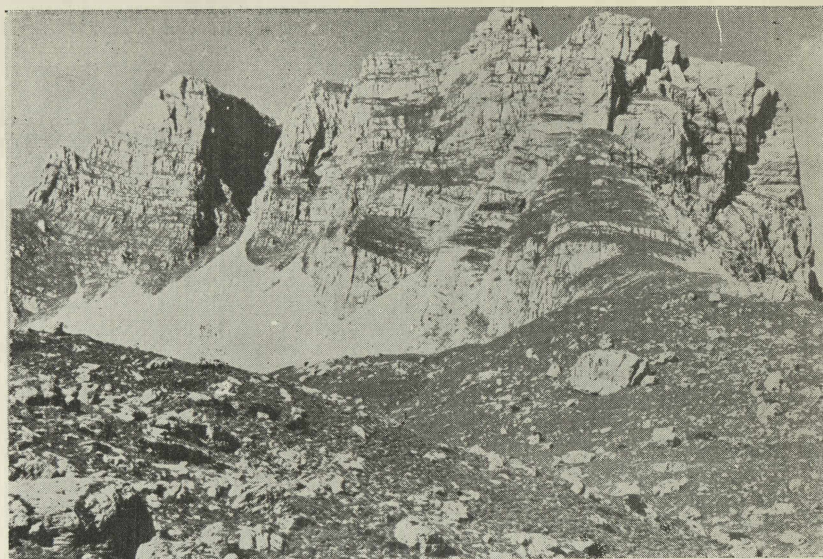
Okuke na suprotnoj strani vode putnika do gornje ivice kanjona, ali ovog puta preko kamenih litica i kroz surovu i divlju prirodu, sasvim kontrastnu onoj prvoj, na prisojnoj i naseljenoj padini na desnoj strani reke. Kada se ponovo popnete i izađete iz ovog tesnaca, vidite pred sobom samo nepreglednu travnu stepu iza čijeg se je zatalasanog reljefa durmitorski greben zaklonio. Vidik posle kanjona, iako širok i obuhvatan, veoma je jednoličan. Pa ipak, u ovoj slici ima nečeg specifičnog. To nije obična nizinska stepa, već visokoplaninska, a uz to jedinstvena, morenska.

Na sreću, od pre dve godine, zaobilazni put preko površi znatno je skraćen izgradnjom veze Njegovuđa — Žabljak, pa se umesto 28 km preko Vražjeg jezera sada putuje samo 10 km. Tako Žabljak danas ima dve veze sa tranzitnim putem Pljevlja — Nikšić: jednu (Njegovuđa — Žabljak) koja služi za prilaz od Tare, odnosno Pljevalja, i drugu (Vražje jezero — Žabljak) za prilaz od Šavnika, odnosno Nikšića. Na žalost, nedostatak ovih prilaza je u tome što zimi, usled snežnih smetova, saobraćaj na njima biva prekinut. Tako se dešava da Žabljak bude otopljen, što ometa masovno korišćenje zimske sportske sezone, i pored izvanrednih uslova za skijanje. Zato se čine pokušaji i pripreme za zimski rad ugostiteljstva na Žabljaku, kako bi se koristila i sezona belog sporta. Novoprosečeni put dolinom Tare, od Mojkovca do Đurđevića Tare, znatno olakšava ovaj poduhvat, jer smanjuje potrebu raščišćavanja smetova koje se obično svodi samo na uzan sektor puta oko Aluge.

Drugi automobilski prilaz Durmitoru je s juga, od Šavnika. To je za sada najkraća veza s ostalim, većim delom republičke teritorije. Ona spaja primorske krajeve na jugozapadu sa kontinentalnim na severoistoku. Sa njega se dobija i sasvim različit utisak. Od Nikšića se put penje na Krnovo, površ visoku 1571 m, poznatu i po svojim snežnim nametima. Odavde se put serpentinama spušta između planina Vojnika i Lole u sliv Pive i vodi u Šavnik (867 m). Sa serpentina se pruža nezaboravni vidik u daljinu, na najviše durmitorske vrhove, odnosno na »Bijelo Brdo« Durmitora, kako to narodna pesma kaže. Masiv, gledan s južne strane, obešumljen je i go. Jedan vrh nadvisuje drugi, a iznad svih štrči Bobotov kuk. Njegovo svetlo stenje obasjano suncem oštro se ocrtava na plavetnilu neba. Izgled toga gorostas sa padina Vojnika zaista je impozantan. Planina kao da se propinje do nedostižnih visina. Ona para nebo i trijumfuje u visinama. Durmitorske nebeske sohe se javljaju odavde kao stvarnost.

Od Šavnika, tog turistički interesantnog mesta i centra sportskog ribolova, put dalje vodi u planinske ogranke, kroz drobnjački predeo livada, gajeva i naselja, odakle se vide Vojnik, Lola i dr. planine koje ostaju pozadi, dok je Durmitor ispred, ali još zaklonjen. Put prolazi pored istorijskog lokaliteta Mljetičak, zatim podnožjem Ivica (1740 m) koja je čuvena po svojim bogatim pašnjacima i bukovim šumama. Dalje se silazi u selo Gornju Bukovicu, jedan od najživopisnijih predela u ovom kraju. Lokalitet se nalazi u dolini meridijanskog pravca, niže od ostale površi, i zato je topliji. Najzad se izbija na Ravna Jezera i na raskrnicu kod Vražjeg jezera. Sa ovog pravca prvo sagledate vrhove: Ranisavu, Sedlenu gredu, deo Šljemena, a između njih, u Pošćenskoj dolini, upadljivu Stožinu. Zatim se vidi Savin kuk, a povremeno se pomalja i živopisni Međed.

U podnožju, s istočne strane gotovo golog Savinog kuka, nalaze se gotovo u istom redu živopisna seoska naselja: Pašina Voda, Javorje, Virak, Motički Gaj i Razvršje. S gornje strane, prema planini, sela su zaštićena od snežnih lavina uskim pojasom poređanih bukava.

ŠTIT
(Snimio Č. Kušević)

VELIKA KARLICA — proizvod erozije
(Snimio Đ. Popović)

STRANE ŠKRČKOG CIRKA

(Snimio V. Jelovac)

MALO I VELIKO CRNO JEZERO — pozadi BARNO JEZERO

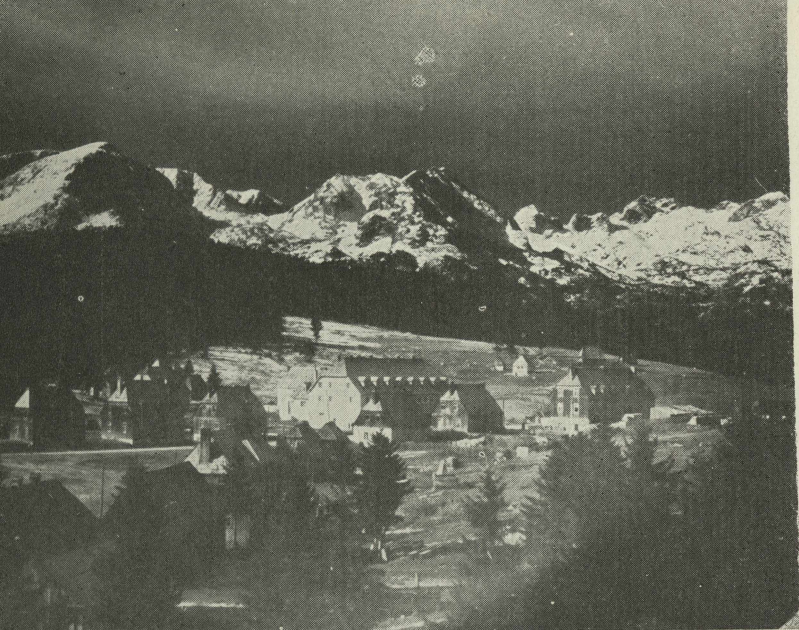

SUSICKO JEZERO
(Snimio Đ. Popović)

SNEŽNICI NA DURMITORU — NA ALIŠNICI

DURMITOR — »USRED LJETA KAO USRED ZIME«

KANJON RIVE

(Snimio B. Debeljković)

Ovi su predeli pitomi i slikoviti. Ali tek kada stignete na Žabljak videćete pravu lepotu Durmitora. Sve dotle, ona kao da je bila skrivena. Sa Žabljaka se otkriva tzv. velika panorama durmitorskog grebena, istočna i najlepša strana njegova.

Preko zelene doline Jezerske rijeke, koja je u stvari lednički valov obrastao bujnom vegetacijom, pogled se pruža na moćan durmitorski venac, u podnožju i po padinama prekriven gustom i visokom crnogoricom, zatim belogoricom od pretplaninske bukve, pa onda poprskan tamnim mrljama niske subalpijske vegetacije, koje su idući na gore, ka pojasu mrkozelene trave, sve ređe i ređe, da se najzad sve završi golim vrhovima svetlih tonova i različitih boja. Ovaj kolorit je pojačan još i retkim belim površinama mestimično većitog snega. Malo se koja naša planina može pohvaliti ovako veličanstvenom i dinamičnom siluetom, u kojoj se u potpunoj aritmiji i neredu ocrtavaju pojedini vrhovi bizarnog oblika i neverovatnih formi, kao da jedan drugog nadvisuju takmičeći se za prvenstvo. U tom pogledu se donekle mogu uporediti sa Durmitorom još samo Prokletije i Korab.

Zaista je reč o uzbudljivoj panorami, sa perspektivom produbljenom i punom sadržaja. U prednjem planu je živopisni Međed. On izgleda kao da je sasvim blizu, na dohvat. Ovakav utisak blizine pojačan je njegovom jako naglašenom obojenošću: tamnozeleno crnogorica čini da on koloristički jače odskače od svoje blede pozadine. Baš ovo njegovo ruho, koje podseća na tamno krzno medveda, doprinosi da svetli vrhovi pozadi njega izgledaju udaljeniji nego što su. Bez sumnje, ovakav raspored tamnih i svetlih tonova produbljuje sliku.

S leve strane Međeda je Savin kuk, a vide se i delovi masivnog Šljemena, dok su dalje u pozadini goli i oštri vrhovi centralne durmitorske grupe, i to: u vidu pravilne piramide najviši vrh Bobotov kuk, nakrivljeni Minin bogaz, obimni Bezimeni vrh, masivna Obla glava i dr. Na desnoj strani grebena su: Crvena greda, Pašina gomila, Mali i Veliki Štulac. U ovoj panorami durmitorskih vrhova nedostaju još: Ranisava, Uvita

geda, Bolj, Lojanik, Štit, Prutaš, Planinica i drugi, koji se nalaze zaklonjeni u južnom delu grebena.

Alternativna i turistički znatno interesantnija veza durmitorskog kraja sa republičkim centrom, južnim delovima republičke teritorije i Crnogorskim primorjem, i najbolja veza sa kolašinskim krajem, kao drugim područjem planinskog turizma Crne Gore, jeste novoprosečeni put koji od Titograda ide prvo dolinom Morače, zatim dolinom Pčinje, prelazi kod Kolašina u sliv Tare i dalje ide starom trasom do Mojkovca. Opisani potez ujedno čini deo jadranske magistrale Beograd — Bar. Dalje, od Mojkovca, nedavno završeni savremeni autoput, 8 m širok, prolazi 48 km kroz gornju polovinu čuvenog Tarskog kanjona i kod Đurđevića Tare izbija na tranzitni put Pljevlja — Nikšić. Zatim ide ka Žabljaku, već opisanim pravcem preko Aluge. Ova nova veza, pored toga što je kraća i što vezuje dva prvorazredna, iako po prirodi različita turistička središta, suptropsku budvansku rivijeru sa visokoplaninskim durmitorskim regionom alpijskog karaktera, predstavlja kičmu turističkog saobraćaja Narodne Republike Crne Gore. Ona ima još i mnoge druge prednosti. Veći njen deo sačinjava savremeni put sa modernim kolovozom. Ne računajući kratku deonicu na samoj površi, od Aluge do Žabljaka, on prolazi kroz tople krajeve i šumom zaštićene predele, te, sa izuzetkom pomenute deonice, zimi nije zavejan. Prema tome, postoje uslovi da se saobraćaj uz manje napore i preko zime održi, što otvara nove mogućnosti za turistički razvoj Žabljaka. Osim toga, put prolazi kroz takve prirodne lepote i superlativne predele koji po svojoj vrednosti i značaju za savremeni turizam zauzimaju vodeće mesto u našoj zemlji. Od Crnogorskog primorja, najlepše rivijere na Sredozemlju što se tiče prirodnih kvaliteta, pa do planinskog Žabljaka, putnik pored brojnih i turistički atraktivnih tačaka vidi i dve svetske znamenitosti, dva sasvim različita i najinteresantnija kanjona Starog sveta (Platije i Tarski kanjon), dve divne planinske reke (Morača i Tara), pet planinskih masiva (Lovćen, Komovi, Sanjavina, Bje-lasica i Durmitor), tri nacionalna parka i mnogo drugih

ZMINIČKO JEZERO ISPOD KUČAJEVICE

(Snimio C. Kušević)

privlačnih mesta. Putovanje ovim pravcem predstavlja zaista prvorazredan turistički doživljaj.

Međutim, zajednička karakteristika obe opisane saobraćajne varijante, jeste ono što je kod njih u turističkom pogledu najinteresantnije. Naime, one spajaju dva različita dela Crne Gore, dve teritorije kontrastne u svakom pogledu, koje bi se mogle izdvojiti kao područja jadranskog i crnomorskog sliva. Prvo karakteriše sredozemna, izmenjeno-sredozemna i umereno kontinentalna klima, a drugo se odlikuje umereno kontinentalnim i planinskim podnebljem. Razlike su i u sastavu zemljišta, režimu i uticaju vodenih taloga, što sve uslovljava i različitu vegetaciju, a što se u najvećoj meri odražava i na sasvim drukčiji izgled predela. Jugoza-

padni deo karakterišu suptropske kulture, vinogradarstvo, duvan, južno voće i sitne njivice u karsnoj oblasti, dok je severoistočni, planinski deo, tipično stočarski kraj koji se odlikuje šumovitošću i prostranim pašnjacima. Prvi je dosta go i suv, drugi je svež i zelen. U zdravstveno-turističkom pogledu, ova se dva područja izvrsno dopunjuju. Prvo ima renomirana morska kupališta, odlična za talasoterapiju, a drugo ima planinska letovališta, često veoma pogodna i za klimatsko lečenje. Kod ovakvih prirodnih uslova, jasno je da promet između ova dva područja treba jačati. Kad se tome još doda da je ovde reč o najvećoj oblasti u zemlji bez željezničke pruge, nužnost jačanja drumskog saobraćaja je tim razložnija. Zato treba preduzeti sve da on bude bez zimskih prekida. Za današnje tehničke mogućnosti to više nije pitanje fizičko-geografskih prilika, već problem materijalnih sredstava. Ipak, potpuni razvoj ovih krajeva u svakom pravcu, pa i u turističkom, treba očekivati tek posle izgradnje planirane željezničke magistrale Beograd — Bar, kada će se odigrati puni preobražaj i durmitorskog područja, jer će ono biti udaljeno od pruge svega jedan sat automobilske vožnje.

Durmitor je na pragu da dobije još jednu značajnu komunikaciju i prilaz, i to sa zapadne strane. To će biti najkraća veza Durmitora sa Dubrovnikom, a ostvariće ujedno i njegovo povezivanje sa mrežom puteva na zapadu od područja. Što je najinteresantnije, u ovoj mreži postoji i čitav splet novosagrađenih puteva ili saobraćajnica u izgradnji, koje prolaze kroz krajeve veoma interesantne i značajne, ali doskora sasvim nepoznate i nepristupačne. U prvom redu tu se radi o putu Nikšić — Foča, koji je većim delom već izgrađen i koji se sada probija kroz poslednje delove veličanstvenog kanjona Pive, između Volujaka i Maglića, s jedne strane, i Pivske planine, s druge. Na ovaj se put, u njegovom severnom delu, nadovezuje novosagrađeni asfaltni put kroz dramatičnu dolinu Sutjeske i područje nacionalnog parka, koji prolazi pored velelepne prašume Peruciće, kroz istorijsko Tjentište ispod Košura i kroz druge predele izvanredne prirodne lepote, i koji dalje izbi-

ja na Čemerno, da bi se starim putem preko Gacka ve-
zao sa Dubrovnikom.

Od puta dolinom Pive gradi se dolinom Vrbnice, le-
ve Pivine pritoke, još jedna, direktnija i najkraća veza
ovih krajeva sa morem i Dubrovnikom, i to: Plužine —
Stabna — Zukva — Ravno — Gacko — Dubrovnik. Ka-
da ova veza bude gotova, zajedno sa deonicom Pirni Do
— Krstac — Plužine ili Trsa — Odmut — Plužine, duži-
na puta Dubrovnik — Žabljak iznosiće oko 170 km, što
će omogućiti dnevne izletničke ture na ovoj relaciji. Ta-
ko će biti direktnije povezane ove dve neosporno velike
turističke vrednosti u našoj zemlji, što će omogućiti
priliv kako domaćih tako i stranih posetilaca.

Kolska komunikacija između Žabljaka odnosno Je-
zera i Pivske planine (Žabljak — Dobri Do — Pišće —
Trsa), već je izgrađena. Tako je besputna i otcepljena
Pivska površ najzad povezana s ostalim krajevima. Od
Žabljaka put vodi na selo Virak kod Pošćenskog jezera,
ulazi u istoimenu dolinu, prelazi prevoj na Sedlu i da-
lje, već označenim pravcem, izbija na pivsku stranu.
Sada je u izgradnji i poslednji deo ove trase, Trsa —
Kanjon Pive, kojim će se najzad ostvariti i zapadni pri-
laz.

Gledan sa pivske strane durmitorski greben nije ta-
ko impozantan, jer on tu postepeno pada i preko kreč-
njačkih glavica i kosa neprimetno prelazi u Pivsku po-
vrš. Zato je pogled sa Pivske planine na drugu stranu
preko Pive, na Bioč, Maglić i Volujak, uzbudljiv i obu-
hvan. Naročito pri zalasku sunca, kada se nepravilna
silueta ove moćne planinske skupine jasno ocrtava. Pri-
laz ovim pravcem interesantan je i po tome što put dalje
prolazi pored najživopisnijih durmitorskih vrhova: Pru-
taša, Štita, Uvite grede, Sedla, Stožine i dr. To je pre-
deo, kao što je već istaknuto, najfantastičnijih kamenih
formacija. Zatim, prolazeći kroz Todorov i Dobri do,
ova je kolska saobraćajnica omogućila najbrži pristup u
dolinu Škrke, u srce planinskog bila.

Pored ovih, već izgrađenih automobilskih prilaza,
i onih čija se izgradnja završava, postoje i drugi pri-

lazni pravci koji su tek delimično izgrađeni. Tako od sela Donje Bukovice jedan put vodi do sela Timara, koje je spojeno opet kolskim putem sa selima Tušinom i Boanom. U projektu je da se ovaj pravac produži ka Kolašinu, i to preko Vratla, dokle je put izgrađen sa kolašinske strane, dolinom Plašnice. Prema tome, trasu bi trebalo probiti još na potezu Boan — Vratlo, pa bi se dobila najkraća veza sa Kolašinom. U projektu su i druge trase preko Sinjavine, koje treba da omoguće pristup šaranskim šumama i nepreglednim sinjavinskim suvatima.

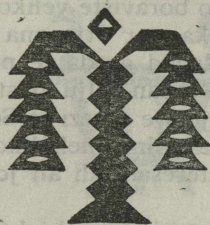
Ako se izuzmu ovi prilazni putevi, durmitorsko područje za sada predstavlja još sasvim besputnu teritoriju. Od unutrašnje putne mreže izgrađen je samo put Žabljak — Crno jezero, u dužini 2,5 km, i postoji put Njegovuđa — Zmičičko jezero, dug 4 km. Radi se i put Žabljak — Nadgorje — Kuk, do ivice Tarskog kanjona.

Od pešačkih staza u nacionalnom parku izgrađena je samo kružna staza oko Crnog jezera duga 4 km. Sve ostalo su krčanici, neizgrađeni šumski putevi, puteljci ili planinarske trase kojima se može kretati samo pešak ili brdski konjić. Na nekima od ovih se i danas vrši živ promet, jer su to u stvari jedine saobraćajnice. Tako, na primjer, put koji vodi od Žabljaka preko sela Bosaće, Malog i Velikog Štuoca, preseca kanjon Sušice i izbija na suprotnu stranu kod Nedajna i zatim Pivskom planinom ide ka Šćepan-polju, jedina je za sada komunikacija za sva naselja u severnom delu Pivske planine i selo Crnu Goru.

Pored kolskih pristupa i autobusnog saobraćaja, Durmitor za vreme letnje sezone ima jedanput nedeljno i avionsku vezu sa Beogradom. Ta linija je svakako nedovoljna i pojaćaće se, po svoj prilici, na dva puta nedeljno. Osim toga, otvoriće se i vazдушna linija sa Zagrebom. U projektu je da se aerodrom sa Njegovuđe premesti u podnožje Savinog kuka, pored puta Vražje jezero — Žabljak, u lokalitetu Kovčice, nekoliko kilometara južno od Žabljaka, jer su na ovom mestu atmo-

sferski uslovi povoljniji za sletanje i uzletanje. Ova zamisao privodi se kraju i već u leto 1962. god. proradiće novi aerodrom. Pojačanje avionskog saobraćaja svakako će ići uporedo sa povećanjem smeštajnih kapaciteta u Zabljaku.

Starine i kulturno-istorijske znamenitosti

Kraj sa ovako iznimnim prirodnim osobinama morao je kroz vekove služiti kao odlično područje za česta istorijska zbivanja i događaje.

Tako je, na primer, Durmitor oduvek služio kao prirodno utočište i odlično skrovište naroda ovoga kraja, odakle je on pružao poslednji otpor zavojevačima. Ali i za vreme mirnijih perioda, ukoliko je takvih bilo u istoriji Durmitora, na njegovoj se teritoriji stalno odigravalo intenzivno gibanje i seoba stanovništva. Nепrekidni emigracioni proces i naseljavanje Srbije iz ovoga kraja, blagodareći ogromnom natalitetu, njegova je posebna karakteristika i zajedno sa očuvanjem narodnih običaja i čistote govora, na kojoj je Vuk Karadžić zasnovao naš savremeni književni jezik, — poslužili su kao razlog za tvrdnju da je durmitorski kraj, kroz svoju dugu i mukotrpnu istoriju, odigrao kod Srba značajnu ulogu. On je, uz to, kroz sva vremena srpskog državnog života, ostao u srpskim rukama. Zato nije čudno što se na ovakvom terenu nailazi na mnoge istorijske tragove, arheološke objekte i kulturne spomenike koji govore o burnoj prošlosti ovoga kraja.

Možda pre svih treba spomenuti srednjovekovni grad Pirlitor, čiji se ostaci nalaze severno od Aluge, na ivici kanjona, u visini Levertare. Grad je u srednjem

veku čuvao prelaz preko Tare, na karavanskom putu između Dubrovnika i Istoka, radi obezbeđenja trgovačkog prometa.

Sasvim na drugom kraju durmitorskog područja, u Pivi kod Šćepan-polja, nalazi se Soko-Grad Hercega Šćepana, povremeno boravište velikog vojvode Sandalja Hranića i naslednika mu Stjepana Vukčića, docnije Hercega Šćepana. Ispod grada je polurazrušena crkva od kamena, a na Šćepan-polju postoji veliko crkvište i staro groblje, što je sve u vezi sa Sokolom. Osim toga, u Pivi i oko Žabljaka ima nekoliko starih groblja sa stećcima, veoma interesantnih ali još od arheologa neobrađenih.

Među kulturno-istorijskim objektima posebno mesto zauzima Pivski manastir uspenja Bogorodičinog, nedaleko od izvora Pive. Crkva je zidana od 1572/73. do 1585/86. godine. Podigao ju je mitropolit hercegovački Savatije, koji je docnije, kao patrijarh, sahranjen u manastiru. Crkva je živopisana početkom XVII v. Krajem XVIII v. manastir je obnovio manastirski iguman Arsenije Gagović, rodom Pivljanin i dobro poznat po svojoj aktivnosti iz doba koje je neposredno prethodilo prvom ustanku. Veliki deo rukopisne zbirke Cetinjskog manastira donet je iz manastira Pive, po naređenju kneza Nikole.

U Pitominama kraj Žabljaka nalazi se grob Gavrila Šibalića, pod čijom su komandom Drobnjaci učestvovali u Karađorđevom ustanku.

Iz rimskog doba značajan spomenik predstavlja stari kameni most na reci Bukovici kod Šavnika. To je najlepša tvorevina rimske kulture u ovom kraju. Most je sveden na rimski luk i čini pravilan polukrug. Uzdiže se 16 m iznad vode, a širok je 4 m. Arhitektonski, savršeno je uklopljen u pejzaž, a i danas odlično služi saobraćaju.

Crkva na Žabljaku je isto tako kulturno-istorijski spomenik, jer je podignuta u čast pobede nad Turcima 1862. godine u Šarancima, kod mesta Rudanci.

Na jednoj uzvišici iznad Žabljaka završava se podizanje spomenika borcima poginulim u NOB, po idej-

nom projektu arhitekta Branka Bona. Objekat je zamišljen kao mauzolej građen od prirodnog kamena i oblikovan u vidu durmitorske planinske kuće, tako da je arhitektonski usklađen sa svojom sredinom i odlično komponovan u pejzaž.

Durmitor iz raznih aspekata (folklor, običaji i rukotvorine, kulinarstvo i specijaliteti, rekreativne aktivnosti)

Kao tipičan epski kraj, Durmitor je najviše gajio epske pesme, ali je ovde nastajala i tužbalica, kao posebna vrsta pesme. Naročito je kult gusala na ovom području bio vrlo živ. Na guslarskoj veštini najboljih guslara ovoga kraja proučavani su narodna pesma, gusle, guslanje i epski mentalitet. Gusle i guslareva pesma bili su jedini put vaspitanja novih naraštaja u nacionalnom duhu. Na žalost, ova veština sada osetno jenjava. Inače, kroz običaje se kod Drobnjaka jako razvio smisao za kolektivni život. Tako se svadba, žalba i sl. obavljaju uz veliko i aktivno učešće saplemenika. Mobe su bile redovna pojava, osobito u vreme kosidbe i plastidbe. Međusobno pomaganje seljaka naročito dolazi do izražaja pri zidanju kuće. Za vreme dugih zima jako su odomaćena posela, na kojima se igra kolo (zetsko, srbijansko, crnogorsko oro) ili razne društvene igre. U tim igrama ima mnogo čednosti i ljupke narodne svežine.

Usled duge zime, pored igara, na poselima je razvijen i ručni rad. Vez i duborez se odlikuju bogatstvom motiva, a i jednom ornamentikom uzdržanom i otmenom. (Radi ilustracije tih motiva, obrada svih vinjeta u ovoj publikaciji inspirisana je ornamentalnim sadržajem sa rukotvorina iz durmitorskoga kraja.)

Sabori se održavaju preko leta. Na Ilindan se kupi sabor kod izvora Savine vode, na Savinom kuku, gde narod dolazi kao na neki zavet; tu se igra, peva i mnoge devojke se na tom saboru i vere. Otuda i pesma jedne devojke koja je nekoliko godina išla na Savinu vodu, a nije isprošena: »Moj zaludni hodu na Savinu vodu« Na Njegovuđi o 13. julu se svake godine priređuje tradicionalna trka konja, značajna za uzgoj našeg domaćeg brdskog konja.

Od kulinarskih specijaliteta treba spomenuti: jag nje na žaru, pogaču, kačamak, ovnujski pršut, a od biolog mrsa: pivski kačkavalj, skorup i izvrsnu grušavinu.

Na teritoriji nacionalnog parka lov je zabranjen. Samo je uz posebnu dozvolu dozvoljen odstrel retkih divokoza, kada su u pitanju prekobrojni jarci. Izvan granica parka upražnjava se lov na kune, tetrebe, divlje patke, jarebice kamenjarke u kanjonima i drugu divljač. Što se tiče sportskog ribolova, pored pecanja u rečicama i nekim jezerima, najinteresantniji je lov pastrmke u Tari kod Tepaca. Od drugih sportova, osim zimskih disciplina, na glasu je kajakaštvo niz Taru i Drinu, koje upražnjavaju naročito stranci. Spuštanje Tarom u kajacima puno je napora i opasnosti, ali je zato nagrađeno upoznavanjem takvih prirodnih lepota kakve se retko viđaju na drugom mestu. Kroz dramatični, donji deo kanjona, kajakaš doživljava iskonsku prirodu, netaknutu, grandioznu i stravičnu.

Od ostalih rekreativnih aktivnosti treba spomenuti šetnje oko Crnog jezera, kupanje, plivanje, veslanje i jedrenje u njegovim vodama, zatim jahanje i iznad svega bogati izbor interesantnih planinarskih tura po nacionalno-parkovskoj teritoriji. I alpinizam se kao sportska disciplina upražnjava sve više, jer na Durmitoru postoje idealni uslovi za to.

Durmitor zimi

Snežni režim na Durmitoru, kako po svom trajanju tako i po količini i kakvoći snega, obezbeđuje idealne uslove za razne zimske sportove, a posebno za skijanje.

PRUTAS

(Snimio M. Lasković)

Postoje i odlični tereni za to. Isto je tako i led na jezeru pogodan za sličuganje i sankanje. Tome treba dodati još i to da Durmitor i preko zime ima dosta sunčanih dana bez vetra, kada su prilike za upražnjavanje ovih sportova izvanredno pogodne. Zima toliko traje da se redovno do 1. maja vrše skijaška takmičenja. Pa ipak, zimska se sezona na Durmitoru nije mogla razviti, jer je on bio odsečen od ostalih krajeva, ponekad i preko cele zime. Ako su se i pored toga zimi pojavljivali posetioci na Durmitoru, to su bili oni retki ali neverovatno uporni pojedinci, koje nikakve teškoće nisu mogle sprečiti da uživaju u zimskom Durmitoru, pa čak ni višednevno putovanje po snegu, koje predstavlja veliki napor i rizik.

Sada su se prilike izmenile. Ove zime veza sa Durmitorom sa severne strane nije prekidana, jer je sneg oko Aluga raščišćavala jedna motorna čistilica, tako da je pošta funkcionisala redovno. Štaviše, jedan autobus i više automobila, puni izletnika, stigli su na Žabljak

na Novu godinu. Otvoren specijalno za ovu priliku, hotel »Durmitor« je smestio i ugostio sve izletnike, koji su tu ostali par dana i bili zadovoljni ishranom i smeštajem. Ovaj pokušaj u stvari pokazuje da je moguće organizovati zimsku sezonu na Durmitoru.

Durmitor u narodnooslobodilačkoj borbi

Od događaja koji su se na ovom području odigrali pred rat treba pomenuti održavanje konferencije Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku, koja je održana u avgustu 1940. g. u Barama Žugića, a kojoj je pristupovao drug Tito.

Za vreme NOB ustanička tradicija naroda durmitorskog kraja došla je do izražaja više no ikad ranije. Julskih dana 1941. godine, na poziv Partije, ljudi sa ovog područja pohrlili su u borbu za skidanje okupatorskog jarma. Za nekoliko dana broj ustanika narastao je na oko 2.000 naoružanih ljudi. Čak ni starci i još nedorasli mladići nisu hteli da ostanu van događaja. Svoju solidarnost s ustankom manifestovali su ne samo ljudi sposobni za oružje nego i sve ostalo stanovništvo. Brzo je bio oslobođen čitav srez, a okupatorske postaje u Šavniku, Žabljaku, Njegovuđi, Trsi, Goransku i Brezni razoružane su. Italijanski karabinijeri i vojnici ubrzo su postali zarobljenici, a njihova vojnička sprema — ratni plen gerilskih četa.

Međutim, još pre početka oružanog ustanka preko 300 boraca iz Pive, kao i u ranijim ustancima, pohitalo je da pomogne svojoj braći u Hercegovini koja su ovog puta ustala u odbranu svojih života protiv ustaških zločinaca. Ove jedinice, zajedno sa Hercegovcima, vodile su vrlo uspešne borbe po selima oko Avtovca.

Ustanički duh potpuno je zavladao na oslobođenom području Durmitora. Organizovani u bataljone, borci odlaze u druge krajeve, prema Nikšiću, Gacku i na Taru, da bi čuvali i štitili oslobođenu teritoriju. Italijani su uspeli da ponovo okupiraju ovu teritoriju sredinom avgusta iste godine. U cilju ugušivanja narodnog ustanka u Crnoj Gori, neprijatelj je angažovao velike snage.

pa nije poštedeo ni ovaj kraj. Da bi zaplašio narod i primorao ga na pokornost, palio je sela, ubijao ljude, uništavao im imovinu. Ali dva meseca docnije, početkom oktobra, zbog sve većeg razmaha narodnooslobodilačkog pokreta, okupator se morao povući iz Žabljaka i Šavnika, te je ceo srez bio ponovo slobodan.

Na slobodnoj teritoriji, ili, kako se ona tada nazivala, u »Durmitorskoj Republici«, iz mesnih jedinica formirana su četiri bataljona, svaki jačine od po 300 i više boraca. Tri od njih su učestvovala u napadu na Pljevlja. Gotovo svi ranjenici iz tih borbi bili su smešteni u bolnici na Žabljaku, a narod je, iako siromašan, odvajao sve što je mogao da bi se za ranjenike obezbedila hrana, postelja i ostalo. Štaviše, u Žabljak su još u novembru iste godine stizali ranjenici iz Srbije, koji su ovde takođe svesrdno primani. Hotel »Durmitor« je bio pretvoren u bolnicu, a docnije je u toku rata spaljen.

Već u januaru 1942. godine, po naređenju Vrhovnog komandanta druga Tita, durmitorski bataljoni »Bajo Pivljanin« i »Vojvoda Momčilo«, u jačini od 570 boraca zajedno, oslobađaju Foču i Goražde. I dok se preko 1000 boraca iz ovoga kraja borilo na drugim mestima, na području se politički vrlo intenzivno radilo i izgrađivana je narodna vlast. Rezultat toga rada najbolje se ogledao u toku proleća, jer dok su borci neprestano vodili borbu na raznim frontovima, njihove su njive ipak porane i nije bilo potrebe da se oni o tome brinu. Telefonska služba je funkcionisala bolje nego ikad pre rata. Iskustvo stečeno u radu narodne vlasti i vojno-pozadinskih organa na durmitorskom području preneseno je docnije i u druge oblasti. Krajem maja i početkom juna 1942. g. durmitorska teritorija postala je poprište najtežih i najkrvavijih borbi koje su vodile jedinice pod komandom druga Tita protiv italijanskih i četničkih snaga. Posle odlaska proleterskih brigada u Bosansku Krajinu, koje su kao i mnoge druge jedinice NOV bile popunjene borcima iz durmitorskoga kraja, durmitorsko područje je okupirano, a vlast su uzeli četnici. To je period najtežih patnji i mučenja naroda ovoga kraja.

Zato su jedinice NOV, kada su posle bitke na Neretvi ponovo stupile na područje Durmitora, dočekane s oduševljenjem. Čak i pre dolaska tih jedinica, narod je sam oslobodio Pivsku planinu, Žabljak, Šavnik, Boan i druga mesta.

Za vreme bitke na Sutjesci, iako već iscrpljen i bez obzira na siromaštvo, narod je i dalje svesrdno davao materijalna sredstva jedinicama NOV. U isto to vreme pljačkan je, masovno ubijan i živ u kućama spaljivan. Piva i Drobniak su najviše stradali. Sela su spaljena do temelja i retko gde je ostala pokoja zgrada. I sam Žabljak je bio bombardovan i dva puta paljen, tako da na kraju rata u njemu nije bilo nijedne kuće čitave. Ipak, narod nije klonuo ni u tom najtežem vremenu, što se najbolje videlo prilikom nailaska ranjenih i bolesnih boraca koji su se vraćali sa Sutjeske i nailazili na zbjegove skrivene po šumama. Čak i u takvoj situaciji narod se žrtvovao i odvajao od svojih usta, kako bi pomogao borce. Ljudi su pokazali ogromnu istrajnost i fanatičan samopregor. Narod je nastavljao borbu do poslednjeg daha.

Sredinom meseca septembra 1943. godine, čitavo je područje ponovo oslobođeno i ostalo je slobodno sve do završetka rata, izuzev kratkog perioda za vreme neprijateljske ofanzive u leto 1944. godine. I za te poslednje ofanzive neprijatelja narod je ovoga kraja posvedočio svoje jedinstvo i privrženost NOB. To se najbolje videlo kada su bili u pitanju naši ranjeni borci, odnosno kada su saveznički avioni neposredno ispred nemačkih divizija uspeli da prenesu oko 900 naših ranjenika. Sav narod u Pivi digao se kao jedan čovek da u rekordnom vremenu od 48 sati izgradi aerodrom na Breznima i prenese do njega sve ranjenike, dok su borci, vodeći krvave borbe u neposrednoj blizini, zadržavali nemačke jedinice. U vezi s ovim treba napomenuti da je ovim događajima prethodilo još 1943. g. spuštanje avionom prve savezničke vojne misije pri NOV.

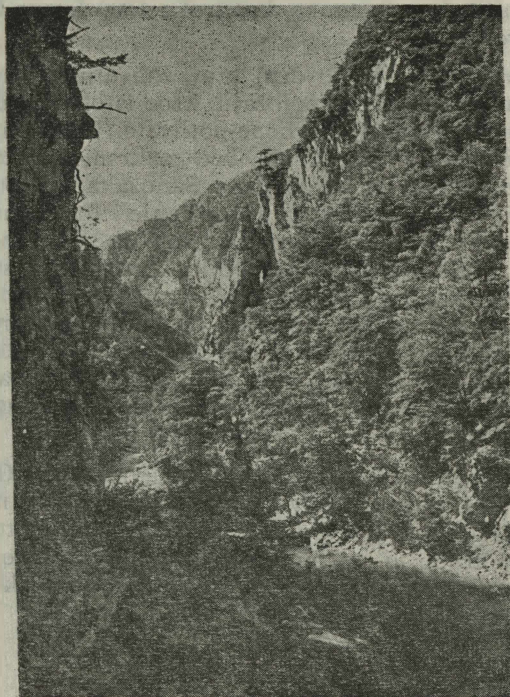
Danas, ocenjujući događaje već iz perspektive vremenski nešto udaljene, još je teško reći koji je od dva doprinosa naroda ovog kraja narodnooslobodilačkoj bor-

bi od većeg značaja: da li aktivno učešće boraca sa durmitorskog područja, kojih je sa puškom u ruci u toku rata na bojnopolju palo 1010 i koje je dalo 15 narodnih heroja, ili pak učešće naroda koji je, žrtvujući sve, pomagao borbu, pružao utočište borcima, ranjenicima i obolelim partizanima, stvarao i održavao bolnice, skrovišta i sl., zbog čega i ova teritorija, kao jedna od najznačajnijih baza ustanka, broji oko 1500 žrtava fašističkog terora.

Činjenica je da je ovaj kraj, zahvaljujući svom iznimnom geografskom položaju, kroz istoriju služio kao odlično tle za mnoge borbene pothvate. Tako je i u toku narodnooslobodilačkog rata, kao raskrsnica između Crne Gore, Bosne, Hercegovine i Sandžaka, tih poprišta, najžešćih borbi, služio za prikupljanje i formiranje borbenih jedinica, odakle su one kretale na svoje istorijske pohode, bilo u Bosnu ili Srbiju. Zato treba sačuvati uspomenu kako na pale borce tako i na žrtve fašističkog terora u pozadini, te pored odavanja dostojnog priznanja prvima, negovati memorijalni kult i prema ovima drugim, koji su isto tako dali svoje živote za slobodu domovine. Ta se zahvalnost izražava i spomenikom koji se podiže.

Najzad, od značajnijih zbivanja iz vremena NOB treba istaći i boravak Vrhovnog štaba i druga Tita na Durmitoru. Na obali Malog Crnog jezera postoji Titova pećina, na kojoj je podignuta spomen ploča kao vidna uspomena na taj događaj. Ovu pećinu poseti svaki turist koji dođe na Žabljak.

KANJON PIVE

SPECIJALNI DEO

Žabljak

Žabljak je mala planinska varošica i najviša u našoj zemlji i na Balkanu. Ona leži na visini od 1450 m. Sedište je komune, te ujedno administrativni i privredni centar užeg durmitorskog područja. Većina sela sa ovog područja gravitira Žabljaku, jer se u njemu nalaze: opština, sud, milicija, pošta, uprava nacionalnog parka »Durmitor«, škola, crkva, bolnica, hotel, kafane, nekoliko trgovina, zanatskih radnji i pijaca.

Naselje je zbijenog tipa, sa kućama poređanim duž puta. Kuće su u planinskom stilu, najčešće izrađene od drveta, sa strmim krovovima od šindre. Putem vodovoda snabdeveno je odličnom pijaćom vodom. Kao varošica formiralo se u novije vreme i podseća na brzonikle gradiće na američkom Divljem zapadu, ili na brzu ruku improvizovana naselja na velikim gradilištima, koja imaju privremeni karakter. Čovek se takvom utisku ne može oteti kad vidi Žabljak prvi put. Inače Žabljak se razvio na zaravni i prelazu masiva u visoravan, na rubu velikih crnojezerskih šuma. Udaljen je od Crnog jezera 2,5 km, a svega 1,2 km od velikog turističkog hotela »Durmitor«, sa kojim je povezan dobrim kolskim putem.

Preko doline Jezerske rijeke, ili drugačije zvane: Otoke, sa Žabljaka se otvara vidik na durmitorski greben. Sa ove strane Durmitor se naglo diže i ima alpski izgled. Pošto je situiran na samoj ivici nacionalnog parka, od Žabljaka polaze svi izletnički pravci do privlačnih i turistički interesantnih tačaka na području, tako

da on služi u neku ruku kao odskočna daska za sve te izletničke ture. Osim toga, svi putevi i prilazi na području vode i ka Žabljaku, tako da on ne služi samo kao ishodište za sve planinarske izlete po Durmitoru i okolini već se u posljednje vreme, blagodareći osetnom unapređenju saobraćaja i veza, sve više formira i kao turističko središte, letovalište i zimsko sportsko stecište.

Rekonstrukcijom i modernizovanjem velikog hotela »Durmitor«, zajedno sa izgradnjom nekoliko vila i dependansa, stvoreno je 205 konfornih postelja, veliki restoran i druge prostorije. Ovim su udareni skromni temelji razvitku rekreativnog, planinskog centra, jednog u našoj zemlji, pa i u Evropi, najinteresantnijeg visokoplaninskog kraja. Ali ono što će Žabljak i celo područje brzo unaprediti do stepena razvitka koji je J. Cvijić vizionarski predviđao, to je svakako izgradnja i unapređenje komunikacija. Ta izgradnja je u posljednje vreme znatno koraknula napred i, zajedno sa prirodnim lepota i uz izvanrednu gostoljubivost domaćeg življa, pruža sve uslove da Žabljak uskoro postane značajno turističko mesto.

Dolina Jezerske rijeke, Crno jezero i Meded

Ova tri različita fizičko-geografska elementa: dolina, jezero i planina, čine predelsku celinu i iz mnogih fotografija dobro poznat predeo, te smo ih zato uvrstili u jedno poglavlje. U stvari, Jezerska rijeka u pravom smislu reči i nije reka, jer u letnjem polugođu voda iz jezera ne otiče njenim koritom. Ona se javlja kao otoka, bolje rečeno: preliv, samo u doba kiše i prolešnjeg topljenja snega, tj. za vreme velike vode. Prema tome, dinamika jezerske vode, praćena kolebanjem svoga nivoa od 6 i više metara, retko je interesantna, jer voda otiče u dva suprotna pravca; u jednom (putem poniranja u Malo jezero) stalno i prikriveno, jer se vidljivo manifestuje samo kod izuzetno niskog vodostaja, i u drugom (prelivom pomoću Jezerske rijeke) vidno i samo povremeno, za vreme velikih voda.

Sama dolina je u suštini lednički valov kroz koji je povremena otoka izdubla svoje korito. Obrasla je bujnom vegetacijom i po strukturi svog predela veoma je pogodna za privremeno boravište ljudi. Ona je planom rezervisana isključivo za rekreativne svrhe, tj. za izgradnju hotela, vila, planinskih domova, kampova i pratećih objekata. Sa zapada dolina je zatvorena durmitorskim grebenom u čijem se prednjem planu isprečio izraziti po svom obliku i tamnoj obojenosti Međed, simbol planske lepote.

U samom podnožju Međeda nalazi se najveće i najviše reklamirano od svih durmitorskih jezera, tzv. Crno jezero. Izgleda da je priroda i ovde bila dosledna i svrshodna, te je ovom raskošnom i okićenom vrhu dodelila vodeno ogledalo da se u njemu neprestano ogleda. Iako faktički jedno jezero, ono se sastoji od dva dela, zvana: Veliko i Malo jezero, koja su spojena jednim suženjem ili jezerouzinom, 40 m dugačkom i 15 m širokom, kao što su često dva mora sastavljena moreuzom.

Tretiranje ovog vodenog ukrasa kao dva jezera, usled različitog njihovog porekla i naročitog vodnog režima, nije sasvim bez opravdanja. Malo jezero, koje je znatno dublje, postalo je od visećeg lednika, čije su se ledene mase stropoštavale niz strme padine Međeda i tako u njegovom podnožju izduble jezero, dok je Veliko jezero poreklom od sasvim drugog lednika. Ovaj se lednik spuštao dolinom Mlinskog potoka i izdubao znatno veće i pliće jezero odmah do Malog jezera i nezavisno od njega. Vremenom su se ova jezera spojila pomenutom jezerouzinom. Međutim, ono što predstavlja osobenost kod ovih voda, kao što je već naglašeno, jeste njihov neobičan tok. Naime, za vreme topljenja snega, kada je priliv vode veliki, naročito od vodopada Čeline čije vodene mase, uz poseban huk, koji odjekuje celom dolinom, padaju sa Međeda u Malo jezero, stvara se u jezerima visok vodostaj, te najveći odliv ide prvo iz Malog jezera u Veliko jezero kroz jezerouzinu, a zatim dalje Jezerskom rijekom. Ova se stvara od preliva i počinje na istočnoj strani Velikog jezera, a teče u pravcu istoka, kroz istoimenu dolinu. Njen tok je tu veoma

kratak, dug je svega 2 km, jer već u livadama pred Žabljakom ponire, da bi se docnije pri svom oticanju ka Tari ponovo pojavila na Jezerskoj površi, u Vrelima. Zatim, posle kraćeg toka, opet ponire. Čelina je veoma interesantna prirodna pojava i nije još sasvim rasvetljena. U narodu se kaže: »kada pukne Čelina«. Verovatno je to u vezi s nagomilavanjem vode u podzemlju, kada se ta voda uz zaglušujući tresak probija na površinu. On se čuje čak i na drugoj strani Tare. Fenomen se ponavlja i za turiste predstavlja veoma interesantan doživljaj. Čelina se obično javlja u maju ili početkom juna.

Leti, kada voda u jezero pritiče uglavnom putem Mlinskog potoka, koji se uliva na severnoj strani Velikog jezera, vodostaj u oba jezera osetno opada, a preliv u Jezersku rijeku prestane, te ona presuši. Za vreme velike suše 1950. godine i nezapamćeno niskog vodostaja nestalo je sasvim jezerske površine u već pomenu- tom suženju, te je voda kroz njega prelivala iz Velikog u Malo jezero u vidu jednog potočića, tj. u pravcu sasvim suprotnom od prolećnog toka za vreme visokog vodostaja, kada je oticala Jezerska rijeka. Prema tome, preko leta Malo jezero se snabdeva vodom iz Velikog, a pošto je jačina navedenog preliva bila približno ista jačini Mlinskog potoka, te kako Malo jezero nema nikakvog površinskog odliva, znači da se oticanje letnje količine vode vrši putem poniranja u Malom jezeru. Drugim rečima, samo velike jesenje i prolećne vode, čije količine ne mogu da savladaju ponori Malog jezera, prelivaju se u Jezersku rijeku. Ovakva vodna dinamika, sa oticanjem u dva suprotna pravca, interesantna je i u svetu retka pojava.

Oba jezera imaju izvanrednu tamnomodru boju sa prelivima do zatvoreno zelene, što je uslovljeno njihovom dubinom i okolnom četinarskom vegetacijom. Otu- da i naziv Crno jezero. Malo jezero je tamnije usled veće dubine i svog živopisnog okvira. Raskošne skale boja su kod čistih planinskih voda obična pojava. Kristalno čisti, modri i zeleni tonovi u ovakvim vodama često se vide. Ipak, kod M. jezera ti tonovi privlače pažnju svo- jom intenzivnošću i lepotom koje ni vode Jadrana ne

mogu prevazići. Osim toga, obale M. jezera su okomitije i većim delom formirane od vertikalnih stena, do same ivice obrasle vegetacijom, dok su obale V. jezera pešćane plaže, u obliku elegantnih blagih lukova, oivičene gustim sklopom crnogorice. M. jezero je 450 m dugo, 260 m široko i 46 m duboko, dok je V. jezero 830 m dugačko, 520 m široko i 28 m duboko.

Iako najpoznatiji, a uz to i lako pristupačan, vrh Durmitora Međed (2280 m) nije mnogo posećen od strane planinara. Možda zato što posetioци smatraju da ga je lepše gledati nego uživati u pogledu s njegovog vrha. Neosporno, Međed je veoma markantan vrh i sa svake strane posmatran čini privlačan i upadljiv motiv. Ali i vidici sa njega, na susedne vrhove Durmitora, na Veliku karlicu, a naročito pogled na Crno jezero, tako reći iz ptičije perspektive, pruža izvanredno uživanje. Sa Jezera i Žabljaka se ne može videti najviši deo Međeda. Njegov se greben prostire 2 km na zapad, gde se na krajnjem delu nalazi najviša tačka. Taj najviši deo menja smer, koji je greben imao do tada, i prelazi u pravac sever-jug. Zato se od Jezera vidi najistočniji, ali ne i najviši deo masiva.

Na vrh Međeda se može popeti sa dve strane. Jedan put vodi od Jezera istim pravcem kao i za Savin kuk i Šljeme, ali se ubrzo odvaja u desno, za Orin katun, zatim se stiže na raskršnicu dvaju markiranih puteva u lokalitetu zv. *Struga*. Odavde se pruža vidik na V. karlicu i impozantne kamene oseke Savinog kuka i Šljemena. Dalje se jedan put odvaja levo, ide najpre kroz V. karlicu, a zatim povija desno, na Veliku previju, dok drugi vodi opet desno, naviše, i izbija na vrh severno od Žute grede. Sa vrha se pruža sjajan pogled na Savin kuk, Šljeme, Bandijernu, Minin i Terzijin bogaz, Bobotov kuk i sve do Oble glave. Posebno je uživanje posmatrati sa vrha prema jugu V. karlicu i snažnu uvalu koja po impozantnosti ne izostaje mnogo iza nje, a koja se prostire iza Male previje između Šljemena i Terzijinog bogaza pa sve do odseka Bandijerne. Pogled na sever pada duboko dole niz strme padine Međeda, gde se zeleni jezerce Lokvica, sa

svih strana okruženo svetlim siparima. Od Crnog jezera do vrha Međeda penjane ovom planinarskom markacijom traje 4 sata.

Drugi put za vrh Međeda odvaja se od pravca za Bobotov kuk koji ide dolinom Lokvice. Pošto se obiđe jezerce Zelena lokva, s leve strane odvaja se staza za uvalu Bavani koja razdvaja Međed od Terzijinog bogaza, zatim ide na sedlo V. previju, a odatle pravo na vrh Žute grede. Vratiti se može spuštanjem od V. previje na Strugu, a zatim već poznatim pravcem na Crno jezero, što čini kružnu turu na kojoj se pružaju uvek novi vidici. Pored izvanrednih vidika, ovu turu najviše karakterišu: prolaz preko sipara, pored dugih snežišta i moćnih vertikalnih odseka i kroz gust i mestimično neprohodan sklop bora krivulja.

Mliniski potok, Zminje jezero, Malo jezero i Jablan-bare

Premda jedna od manje napornih, tura sa usponom ne većim od 300 m i oko 10 km pešačenja, po interesantnosti lokaliteta i superlativnim prirodnim lepotama — ne izostaje iza drugih, poznatih i mnogo više napornih planinarskih izleta na durmitorskom području. I ona počinje od Crnog jezera, i to od mesta gde se uliva Mliniski potok, i može se obaviti kao poludnevni izlet.

U šumovitom crnojezeračkom rejonu dolina Mlinskog potoka ističe se naročitom lepotom. To je jedna od durmitorskih depresija, inače lednički valov koji je obrastao visokom četinarskom šumom sa ogromnim stletnim stablima. Kroz tamne vrhove četinarskih stabala pomaljaju se svetle kamene litice okolnih strana koje uokviruju ovu dolinu. Među njima najviše privlači oko Crvena greda, izvanredne boje i britko sečenih stena. Cela dolina kao da je stegnuta kamenim obručem gigantskih razmera. Kroz nju žubori planinski potok, unoseći dinamiku i oživljavajući već ionako živopisnu sredinu. Poređane duž potoka, stare i primitivne potočare minijaturnog oblika, od kojih neke još i danas rade samo doprinose slikovitosti predela.

Dalje uz potok, približujući se izvorištu, šumske sastojine sve više stiču obeležje prašume. Zbog popadalih stabala prolaz postaje sve teži. Na svakom koraku treba preskakati ogromna debla, od kojih su neka već istrulela, a druga tek počela da trunu. Planinarske oznake, usled neobične gustine šume i slabog prodiranja svetlosti, jedva se raspoznaju. Orijentacija je u polutami nemoguća; svaki čas može da se zaluta. Posle 2 km hoda od Crnog jezera nailazi se na hladan i snažan izvor Oko, na koti 1519, koji je kaptiran i koji snabdeva vodom i hotel i Žabljak. U neposrednoj okolini postoje još 4 manja izvora.

Svega nekoliko desetina metara odatle — izletnika očekuje veliko iznenađenje. Odjedanput i neočekivano, pred njim se pojavljuje jezero neopisive lepote. To je Zminje jezero, koje stvara jedan od najčarobnijih durmitorskih pejzaža. Znatno manje od Crnog jezera, ono je uokvireno zidom uspravnih, visokih smrčca, čije grananje počinje od same vodene površine. Ova raskošna stabla izgledaju kao nemi i nepomični stražari najlepšeg vodenog ukrasa na Durmitoru. Ona su se tu zbila, oko vode, kao s namerom da svojim gustim sklopom zaštite jezersku površinu od vetra i da mu nikad ne dozvole da razbije vodeno ogledalo, kako bi se mogla neprestano u njemu ogledati. Taj večiti mir i neprekidna tišina čine ceo prizor sličnim onome iz bajke. Lokvanji u jednom kraju jezera i nekoliko divljih pataka između njih upotpunjuju prašumsku idilu. Iznad tamnih kruna crnogoričnog drveća nadvisuju se svetle i gotovo bele stene strmih litica Crvene grede, i sve se to zajedno odražava u jezerskom ogledalu. Slika toliko lepa, morala je biti ponovljena.

Dolina se prostire još 2 km u istom pravcu, sve do planinskih odseka, s tom razlikom što šuma, usled nepristupačnosti nikad dirnuta od strane čoveka, dobija karakter prave prašume. Devičanska, netaknuta i od nikog ometana, priroda tu gazduje na svoj način, delujući uvek u skladu sa svojim večitim i isprobanim zakonima. Još jedan od sve ređih kutaka autohtone prirode, još jedna oaza neizveštačene sredine!

Ako se uspnete po padini na severnoj strani od Mlinskog potoka, savlađujući kroz gustu šumu visinsku razliku od oko 250 m, dospećete pod litice Crvene grede. Tu, u njihovom podnožju, nalazi se ledničko jezero, zvano Malo jezero (1788 m). Smešteno u uvali i pritešnjeno s jedne strane visokim zidom od stena žutocrvenih tonova a s druge tamnozelenom četinarskom šumom, ono u svojim bistrim vodama odražava taj bogati kolorit. Sredina je toliko različita od svakidašnje da se izletnik oseća kao u nekom dalekom i tuđem svetu. Istočno od jezera, sasvim blizu preko malog prevoja, stiže se u predeo zvanu Jablan-bare. To je lokalitet od najveće rekreativne vrednosti na celom durmitorskom području. On predstavlja svež subalpin na gornjoj granici šume (1800 m), sa neprekidnim, zelnim i bujnim pokrivačem. U svom gornjem delu protkan je raskošno razvijenim primercima bora krivulja, razasutim po intenzivno zelenoj travi, dok se niže, po blagoj padini, smenjuju naizmenično suvati i gajevi od smrče, a između smrčevih stabala javlja se gusta potka od niskog rašća, koju formira uglavnom borovnica. Ona je na ovom staništu neverovatno bujna. U jednoj ovako zelenoj uvali, nalazi se jedan od inače retkih durmitorskih izvora, a na njemu je podignuta i česma za izletnike. Sa proplanaka na ovoj padini obuhvatnim pogledom vidi se celo istočno pobrđe Durmitora i površ Jezera. Odavde se možete spustiti preko sela Bosače i vratiti se do hotela »Durmitor« ili do Žabljaka za pola časa ili pak, ako se ima vremena, produžiti planinarenje bilo do razglednica na Tarski kanjon — Ćurovac i Kuk, bilo obilazeći Dolove, najveću vrtaću na durmitorskom području, do najsevernijih durmitorskih vrhova — Malog i Velikog Štuoca (1953 i 2103 m) i Pašine gomile (2196).

Škrke (1766 m)

Mimoići dolinu Škrke znači ne upoznati najlepší deo planinskog područja Durmitora, jer Škrčku dolinu sačinjava grandiozni lednički cirk, jedna od najinteresantnijih predelskih tvorevina u našoj zemlji.

Dolina je dinarskog pravca, a oivičena je najvećim durmitorskim vrhovima. Na severoistočnoj strani nalaze se Planinica i Bobotov kuk, čije kamenite strane, visoke više stotina metara, u gornjem delu sačinjavaju impresivne okomite litice po kojima se veru divokoze, a u donjem delu kamene osuline neverovatnih razmera. Na suprotnoj strani je Prutaš, čuven po svom bizarnom izgledu. Jugoistočna, čeona strana doline, uokvirena je poznatim šarenim pasovima koji formiraju interesantno i živopisno geološko slojanje. Na severozapadu je duboki otvor koji preko tzv. Skakala vodi u kanjonsku dolinu Sušice. Skakala su vodopad i neprohodne, stepenasto raspoređene stene, koje usled svojih velikih dimenzija pružaju prizor neverovatne divljine. Na dnu doline nalaze se dva kristalno čista jezera: Malo i Veliko škrčko jezero, tamnomodre boje safira. Ona danas napajaju reku Sušicu.

Poput sličnih remek-dela prirodne stihije, za Škrke se može reći da pružaju nezaboravnu sliku na najdivljiji kutak prirode u našoj zemlji. Jer se lepota ovog predelela sastoji u njegovim ogromnim razmerama i divljini, u beskrajnoj raznolikosti, u strahoti njegovih kamenih gromada, u raznovrsnosti boja, a iznad svega — u moru stena iskidanih i fantastičnih oblika. On se javlja kao plod prirodnih sila, koje su ovde bez prestanka orgijale i dugo besnele. Iako na nadmorskoj visini od svega 1766 m, on nema visokog rastinja već samo nisko, subalpijsko, koje se sastoji od polegle kleke, bora krikulja, pretplaninske bukve i trave. Premda na istoj nadmorskoj vsini kao i već opisani predeo Jablan-Bare, ovaj ne samo da mu nije sličan već predstavlja potpunu suprotnost. Baš radi doživljavanja takvih kontrasta, i samo radi toga, u redosled planinarskih izleta na Durmitoru ubačen je odmah posle lokaliteta Jablan-bare predeo Škrke, koji je sasvim na drugoj strani područja

i nema nikakve veze sa prethodnom trasom. Potrebno je sagledati i osetiti te predelske kontraste, koji su baš na Durmitoru neverovatno izraziti i za njega karakteristični, jer se ne radi samo o doživljavanju sasvim novih utisaka i promena, nego se posetiocu nameću i razmišljanja: otkuda tolike razlike u izgledu dva lokaliteta inače iste nadmorske visine i fizičko-geografske celine? Odgovor je u ovom konkretnom slučaju lak, objašnjenje se sastoji u velikoj razlici reljefa ovih lokaliteta, što sa svoje strane uslovljava i razliku u mikroklimi, te prema tome i u vegetaciji i zemljištu.

Od hotela i Žabljaka do Škrka može se dospeti raznim pravcima. Ipak, najbolje je poći putem preko Razvršja, Virka, Javorja, pored Pošćenskog jezera, pa Pošćenskom dolinom preko Sedla u Dobri do, a odavde se kroz Škrčko ždrijelo, prevojem između Prutaša i Štita, spustiti pored samih šarenih pasova u Škrčku dolinu. Ili iz Dobrog dola produžiti istim putem koji vodi za Pivsku planinu do Todorovog dola, te se opet preko prevoja između Grude i Prutaša spustiti do Škrčkih jezera. Ispeti se na ovaj prevoj veoma je lako, ali spuštanje u cirk predstavlja alpinistički pothvat. Zato za obične planinare i izletnike koji idu iz Pivske planine postoji još jedan prilaz iz Todorovog dola u Škrke; preko prevoja između Pivske planinice i Grude, pa dalje stazom kroz lokalitet Crveni pas. Sa ove staze izvrstan je pogled na Skakala, kanjon Sušice i planinske strane.

Ranije su za ovu turu bila potrebna dva dana. Od pre dve godine izgrađen je automobilski put koji spaja Jezera sa Pivskom planinom preko Pošćenske doline, a čija dužina od Žabljaka do Trse iznosi oko 35 km. Ovim se putem od Žabljaka do Dobrog ili Todorovog dola automobilom može stići za manje od 1 2 časa, a od puta do dna Škrčke doline preko odnosnih prevoja ima 2 časa hoda.

Na ovoj kombinovanoj kolskoj i pešačkoj turi doživljavaju se mnoge prirodne interesantnosti i lepote. Tako, polazeći od Žabljaka, prvo se prolazi kroz sela i pitome pejzaže u podnožju Savina kuka. Zatim, pri ulasku u Pošćensku dolinu, nailazi se na živopisno Pošćensko jezero. Sama dolina je jedan od najdužih ledničkih

valova na Durmitoru, sa puno tragova bivšeg lednika. Tako se tu nailazi na 4 manja jezera: Suvu lokvu, Modro, Srablje i Valovito jezero. Sva su ona glacijalnog porekla. Zatim, tu je i čuvena Stožina, isto tako ostatak ledničke aktivnosti. Ceo kraj je go i kamenit. Ali, ova kamena pustinja ima vrhove sa veoma interesantnim geološkim slojanjem, tako da dobijate utisak začarane zemlje. Kao prvi interesantni vrh javlja se Uvita greda. Kada se prođe najviša tačka puta preko Sedla (1800 m), otvara se vidik na najbolji durmitorski katun Dobri do, koji predstavlja prostranu i zatalasanu travnu stepu. Ona u jakom nagibu pada prema jugu od glavnih durmitorskih vrhova i pruža impozantnu sliku zatalasanog zelenog mora. Daleko od puta, dole na dnu padine, u podnožju Lojanika i Bolja, naziru se načičkane oko izvora katunske kolibe, a svuda unaokolo su nepregledna i bogata pasišta. Od puta gore, pravac vodi na Škrčko ždrijelo. Kada se pređe prevoj, vidik se otvara na ceo Škrčki cirk. Na naspramnoj strani, sa svojim impozantnim liticama, u vis se vinuo Bobotov kuk i pogled na njega ostavlja neizbrisiv utisak. Lepota njegovih kamenih gromada ushićuje posmatrača. Jedna relativno laka stazica, koja prolazi pored samih Šarenih pasova, tako da ih ovde gledamo iz neposredne blizine, vodi u dolinu do Velikog jezera.

Ako produžite do Todorovog dola, doživjećete još je-dno ushićenje više, jer ćete se naći u podnožju bizarnog Prutaša, naspram njegovih vertikalnih i dostojanstvenih pruga koje čini slojanje, iako isto toliko interesantno, ipak sasvim različito od onoga nemirnog i grčevitog koje vidimo kod Šarenih pasova. Na kraju, vraćajući se o posle tolikih utisaka na počinak u Žabljak, razmišljate o tome kako se ovde rpiroda sa silnim zamahom upustila u vajanje raznovrsnih zemljišnih oblika i linija, da vas pozabavi i razgali bogatstvom svojih iznimnih tvorevina.

Savin kuk i Šljeme

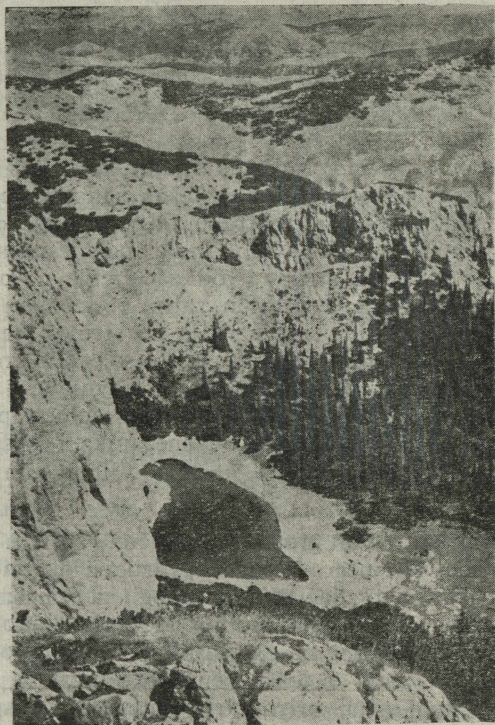
Ova dva vrha sačinjavaju jugoistočni deo durmitorskog masiva. Šljeme predstavlja najprostraniji vrh na području i posle Bobotovog kuka najviši deo Dur-

mitora, dok Savin kuk važi kao najpristupačniji i često posećivan lokalitet. Tome doprinosi čuveni izvor Savina voda (2212 m), jedinstven u svetu, kao što je već istaknuto. Za razliku od glavnog grebena, koji se od Bobotvog kuka pruža na sever, a čiji se oštri vrhovi poznati pod imenom Sohe najčešće ruše odsecima, Savin kuk i Šljeme su zaobljeni, plećati masivi sa širokim temenom. Zato se mogu najkraće okarakterisati kao vrhovi za planinare, dok su Sohe za alpiniste. Ali se odmah mora priznati da severna njihova strana čini izuzetak i da se spušta okomito, u kamenim liticama koje zagrađuju veoma duboku uvalu, zv. Velika karlica. Njeni elementi su, pored džinovskog kamenog zida sa koga se proces odronjavanja i danas intenzivno vrši, česti i veliki sipari u podnožju zida, prekriveni još češćim snežanicima sa većitim snegom. Pošto se radi o osojnoj strani, sneg se zadržava i na samim liticama, po žljebovima i pukotinama. Velika karlica, sa svojim lučnim odsecima koji iznose oko 2 km, pruža markantan vizuelan motiv i sa Žabljaka.

Markiran prilaz na Savin kuk ide uglavnom starim putem, koji je u svoje vreme prosečen kako bi kralj Nikola mogao na konju izaći na vrh. Od tog vremena put je na mnogim mestima razoren. Ipak su, u najvećem delu, strmine savladane krivinama, tako da je uspon relativno lak. Od Crnog jezera put vodi na jug sve do raskrsnice, gde se staza odvaja za Međed. Dovde put prolazi kroz četinarsku šumu, a pored puta postoje i dva hladna izvora. Od raskrsnice se ide dalje na jug, prolazi iznad Motičkog gaja i u širokom luku obilazi podnožjem Savin kuk sve do uvale koja ga odvaja od Šljemena. Pri tom se brzo izađe iz šume i pređe u zonu džbunaste četinarske vegetacije, a zatim se prolazi kroz travni region koji se prostire sve do samog vrha. Ranije prosečene okuke bolje su sačuvane u gornjem delu. Prvo se naiđe na Savinu vodu, izvor svega oko 100 m. pod vrhom. Nešto malo dalje nailazi se na novu raskrsnicu, na presedlini između Savinog kuka i Šljemena. Od raskrsnice levo uspon traje još nekoliko minuta, pa se stiže

na vrh (2312 m). Od Crnog jezera do vrha penjanje traje oko 4 sata.

Sa vrha je obuhvatan pogled naročito na planine u južnom i istočnom pravcu. Sasvim pregledna je gotovo cela Sinjavina, a vide se i Moračke planine. Odlično se vide i cela Jezera, oivičena Tarskim kanjonom, od koga se nazire samo gornja ivica. Odmah na sever, preko Velike karlice, ispružio se u prvom planu suri Međed, sada u sasvim drugom obliku, a iza njega, dole u daljini, Crno jezero pruža izvanredan prizor. Uokvireno novoiz-

MALO JEZERO ISPOD CRVENE GREDE

(Snimio Č. Kušević)

građenom stazom i svetlom obalskom prugom, čije beline jasno odudaraju od tamne crnogorice i modre jezerske vode, njegov se savršeni oblik jasno ocrtava. Posmatrati elegantne lukove njegovih obalskih linija pravo je uživanje. To su prekrasne meandrirajuće linije koje samo priroda može povući. U svakom slučaju, savršenstvo oblika koje one stvaraju izgleda nedostižno. Pogled na severozapadnu stranu vodi u visokoplaninsko carstvo, do njegovih najviših vrhova: Mininog bogaza, Bobotovog kuka i Bezimenog vrha, dok se na zapadu, u neposrednom susedstvu, izdvajaju masivna bila Šljemena i Bandijerne. Za povratak u Žabljak, pored opisanog prilaza, može se koristiti i silazak u V. karlicu između Savinog kuka i Šljemena. Samo, ovo silaženje niz sipare preporučuje se isključivo izvežbanim planinarima. Iz Velike karlice preko Struge, već poznatim smerom, ide se natrag, do Crnog jezera.

Prelaz sa Savinog kuka na Šljeme, iako je u pitanju neznatna udaljenost, veoma je težak i moguć jedino za iskusne planinare, uz upotrebu odgovarajuće opreme. Od raskrsnice ispred Savinog kuka markirana se staza odvaja na suprotnu stranu i vodi za Šljeme, najpre travnjacima i sitnim kamenjarom, zatim podnožjem odseka koji pripadaju Šljemenu, a dalje po strmoj steni koja ima terase, pukotine i žljebove. Pošto se prođe kroz ždrelo, između dveju stena izbija se na travnjake i čistinu, a ubrzo na teme samog vrha. Na ovom delu se prolazi i pored snežnica koje potiču od snežanika i padaju 250 m niz odseke Šljemena u V. karlicu. Njihov šum se čuje daleko.

Šetnja po oblom grebenu Šljemena (2472 m) sa koga su vidici širi nego sa ma kog drugog durmitorskog vrha, pruža veliko zadovoljstvo i mogućnost nesmetanog razgledanja bliže i dalje okoline. Međutim, kako je glavni cilj svakog uspona na planinski vrh obično pogled na okolinu, a nagrada za teško penjanje panorama koja se pruža sa tog vrha, prirodno je da i naporni uspon na Šljeme ima baš u tome svoje najjače razloge i opravdanje. Ovo tim pre što se na Šljeme može dospeti i preko Pošćenskog katuna, usponom preko južnih padina, i ta-

ko mimoići mućan i opasan prelaz od Savinog kuka na Šljeme, preko doline koja ih razdvaja. Ovaj pravac, iako nešto duži, ipak je lakši i moguć i za planinare netrenirane, ali dobre fizićke kondicije. Najinteresantnije kod ove ture jeste to što izletnik, posmatrajući sa Šljemena Bobotov kuk i druge susedne najviše vrhove, jako zaželi da pređe u centralni masiv Durmitora, u srce njegovog visokoplaninskog bila. Prema tome, ovaj izlet je u neku ruku uvod u planinarsku turu na Bobotov kuk.

*Centralna grupa durmitorskih vrhova, pristupni dolovi
i Ledena pećina*

U centralnu grupu durmitorskih vrhova spadaju pored najvišeg Bobotovog kuka, još i Minin bogaz, Bezimeni vrh i Obla glava sa Ledenom pećinom, ne računajući i druge, manje poznate; u pristupne dolove ubrajamo Ališnicu i Lokvice.

Da bi turist upoznao Durmitor, da bi ga potpuno doživeo i osetio, mora dopreti u središni deo durmitorskog masiva, u srce ovog našeg planinskog kolosa, do njegovih alpskih vrhova. Poćod od Žabljaka do Bobotovog kuka traje 6 sati i sam vrh ne smatra se više nepriступaćnim, iako je staza naporna. Zato se preporučuje obaviti ovu turu u dva dana, i to na taj naćin što će se prvi dan, odnosno njegovo popodne, koristiti za približavanje vrhu i za noćenje na nekom pogodnom mestu, kako bi se sledećeg dana, rano u zoru, po najpovoljnijem vremenu, savladao i sam vrh. Takav postupak obezbeđuje sigurniji uspeh izleta, jer na ovim visinama vreme je promenljivo i često vladaju nepogode. Do Bobotovog kuka danas vodi odlična markacija, koja poćinje od Crnog jezera. Pristup je bezopasan čak i u njegovom poslednjem, najtežem delu.

Put vodi pored Mlinskog potoka i posle kraćeg pešaćenja prelazi se potok kod Jakšića mlina. Tu je raskrsnica staza: jedna ide preko potoka i vodi kroz Lokvice do najviših vrhova, a druga produžuje potokom i preko Donje i Gornje Ališnice dovodi nas, iako nešto zaoobilazno, do istih vrhova ili kroz Međeđi do do Škrka.

Odmah od raskrsnice, pošto se pređe potok, put vodi kroz šumu, strmom ali dobrom stazom koja je dosta prometna. S vremena na vreme, kroz stabla se pojavljuje Crno jezero, a sa usponom se vegetacija menja. Biljni katovi smenjuju se naizmenično na već opisan način. Za sat i po stiže se u katun Lokvice (1900 m). Od Mlinskog potoka dovde nema izvora, ali će vas kod koliba čobanskih osvežiti mlekom i pružiti vam korisne podatke za dalje prodiranje u ove centralne durmitorske predele. Nastavljajući put od katuna lokvičkom uvalom, između Međeda, Terzijinog bogaza i ogranka Mininog bogaza, nailazi se na jezerce zv. Zelena lokva (1780 m). Krajem leta ona često presuši, ali u dnu ove uvale, u istočnom delu, između kamenih blokova, postoji dobar izvor koji se katkad održi i do kraja avgusta. Za Bobotov kuk ne treba silaziti na dno ove uvale, već se severnom stranom ide naviše i kroz uski klanac provlači u prostrani Biljegov do. Od katuna dovde put traje 1 sat. Dalje, markacija vodi kroz sredinu Biljegovog dola, do bedema koji ga odvaja od Valovitog dola (2200 m). Za Bobotov kuk mora se preći preko bedema u Valoviti do, odakle se iz neposredne blizine vide sva tri centralna vrha Durmitora (Bobotov kuk, Minin bogaz i Bezimeni vrh). Ali još odmah iza prelaza iz Lokvica u Biljegov do postoji jedna kružna devijacija trase koja vodi u Ledenu pećinu pod Oblom glavom. Ona prelazi preko sedla između Oble glave i Čvorovog bogaza, zatim prilazi samoj steni Oble glave, u kojoj se nalazi ulaz u Ledenu pećinu. Ovaj prirodni fenomen na Durmitoru odlikuje se svojim položajem i bogatstvom ledenog nakita. Ulaz u pećinu je veoma interesantan. Pogled se usmeruje u dubinu pećine, gde se u plavkastom odblesku nazire okamenjena ledena lepota, a sve je to praćeno stravičnom tišinom. Od Ledene pećine put dalje vodi ispod Rbatine do prelaza, odnosno raskrsnice između Biljegovog i Valovitog dola. Do Ledene pećine može se doći i direktno iz katuna Lokvice, ili se može na nju navratiti i prilikom povratka sa Bobotovog kuka, istom onom kružnom devijacijom o kojoj je već bilo reči, samo, naravno, sada već idući u obrnutom pravcu.

OSTACI VEGETACIJE U TOČILIMA SAVINA KUKA
(Snimio Đ. Popović)

MOST NA LEVER-TARI

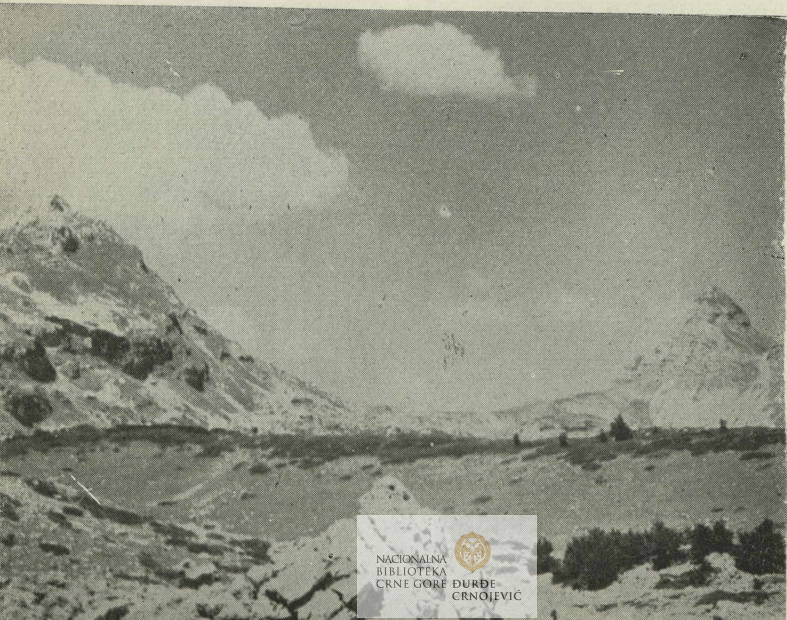

PRUTAŠ — pogled sa Planinice

(Snimci: Č. Kušević)

SEDLENO BRDO I UVITA GREDA

DOLINA JEZERSKE RIJEKE -- zimi

(Snimci V. Limića)

SKIJAŠKI TERENI NA DURMITORU

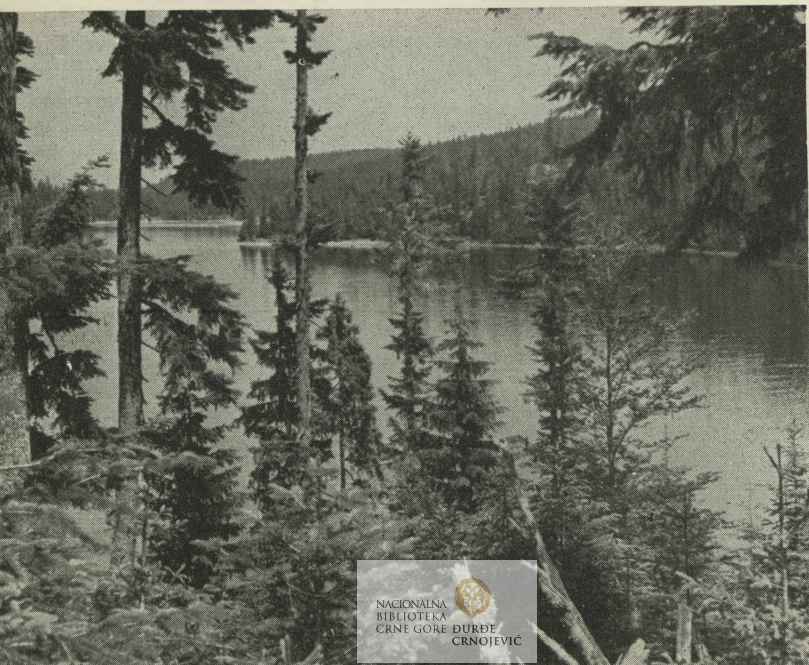

JEZERSKA RIJEKA — u proleće

JEZEROUZINA — između Velikog i Malog jezera

(Snimio Đ. Popović)

Pošto se pređe u Valoviti do, nailazi se na brojne i prostrane snežanike. Put za Bobotov kuk vodi preko velikog snežanika koji se pruža od prevoja koji spaja Minin bogaz sa Bobotovim kukom. Posle Usovina pod Šljemenom, to je najveći snežanik na Durmitoru. Pošto se pređe ovaj greben, vidik se otvara na Zupce, Mlječne dolove i dalje do zelenog i blago zatalasanog zemljišta Dobrog dola. Dalje se po markaciji obilazi Bobotov kuk s južne strane, odakle se vidik otvara na duboku dolinu Škrčkih jezera. Zatim uspon ide dalje, ka zapadnoj strani, do pod najviši deo kamene gromade Bobotovog kuka, i najzad vas markacija izvodi na sam vrh. U piramidi od kamenja smeštena je limena kutija sa knjigom za upis posetilaca i sa pečatom. Druga pristupna varijanta do najvišeg vrha Durmitora kroz Donju i Gornju Ališnicu je nešto duža, ali svojim većim delom lakša za pešačenje.

Sa Bobotovog kuka prizor je veličanstven, zapanjujući. Čovek ne zna na koju stranu pre da baci pogled. Sasvim prirodno, oko je prvo prikovano za bližu okolinu, za neposredno visokoplaninsko područje. Predeo je jedinstven, sa prirodom iskonskih oblika i divljom. Oseća se da je tu delovala podivljala stihija, neobuzdano, jarosno i ludo. Čoveka prožima jeza od te divljine. Od strane neviđeno rušilačkog dejstva prirodnih sila postale su takve tvorevine i formacije koje stvaraju sredinu zaista čarobnu, nezemaljsku, i čine vidik neviđenim. Najpre se pogled usredsređuje na 756 m duboku provaliju Škrke, udubenu u kamen u toku beskrajno dugog vremena. I dok se na njenom dnu blistaju dva plava oka, M. i V. škrčko jezero, njene okvire sačinjavaju na svetu geološki najživopisnije planinske strane. To možemo tvrditi pouzdano i bez bojazni da u oceni preterujemo. Samo prema severu dolina se otvara i prelazi u kanjonski razvijenu dolinu Sušice. Stvarno, pogled na Škrke pruža najlepšu sliku koju posetilac može videti na durmitorskom području. Na suprotnoj strani je manje dubok Valoviti do. Ali i ova depresija, zajedno sa prostorom Ališnicom, doprinosi da se oseti veličina durmitorskog reljefa.

Ako pak odvojimo pogled od ovih dubina te se vratimo na mnogobrojne vrhove oko Čirove pećine, tu vidimo još veću raznolikost oblikovanja od strane prirode, uz učešće svih mogućih elementarnih sila. Kao plod svega toga, pred nama se javlja »čarobna zemlja«, po izgledu najbliža diznjevskoj crtačkoj fantaziji. U tom predelu neopisivih kamenih formacija čuveni Zupci predstavljaju privlačnost prvoga reda. Tu su i dva pratioca Bobotovog kuka, isto tako dva vrha alpijskog tipa, po formi, visini i položaju njemu najbliža. Ali osvajanje ovih vrhova prepustimo alpinistima, a mi se zadovoljimo posmatranjem i konstatacijom: oni su vajani sa istim intenzitetom kišom, mrazom i vetrom, kao i sve ostale tvorevine u najvišem delu durmitorskog masiva. U ovom delu postoje još mnogi interesantni pejzaži od iznimne turističke vrednosti. U stvari, to je predeo sastavljen od erodiranih krečnjačkih formacija, svemogućih i neverovatnih oblika. Među njima ističu se naročito divljinom i surovošću kameniti lokaliteti: Mliječni dolovi, Surutka, Lomni dolovi itd.

Ako pogled usmerimo u dalju okolinu ka horizontu prema severozapadu, tu pre svega privlači pažnju grupa planina: Bioč, Maglić (2386 m) i Volujak, a preko ovih, u velikoj daljini, naziru se delovi Prenja i bela masa Čvrsnice. Prema severu pomaljaju se Zelengora, Treskavica, Jahorina i dr. bosanske planine, a mnogo bliže, u Prekotarju, šumovita Ljubišnja. U pravcu severoistoka u podgorini se belasa Žabljak na Jezerima i druga naselja, rasturena kao na dlanu. Jezersku površ vidljivo oivičava tamni rub koji predstavlja kanjon Tare. Daleko preko Zatarja naziru se srbijanske planine: Zlatar, Tara, Zlatiborski Tornik, Javor, Golija, a još dalje u plavetnilu magle masivno i oblo bilo Kopaonika. Na jugoistoku se prostrla duga Sinjavina sa markantnim i usamljenim Jablanovim vrhom (2203 m), a iza nje šumovita Bjelasica. U istom pravcu se vide Moračke planine, iza kojih se pomaljaju dve oštre kupe Komova (2483 m), a nešto malo u desno zupčasti venac Prokletija. Perma jugu, preko Planinice, Grede, Prutaša, Štita, Uvite grede i Šljemena, vidi se u prvom planu južna grupa durmitorskih vrhova: Ranisava, Sedlena greda, Bolj, Lo-

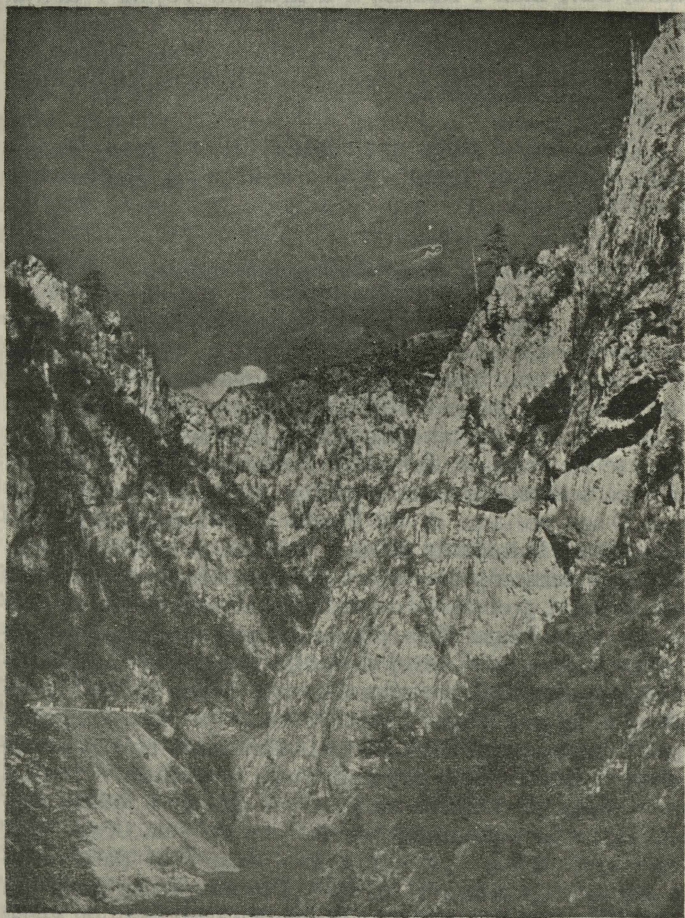
janik, Suvi klek i Ružica, a u drugom Vojnik i Golija. Sasvim daleko na jug pomaljaju se Orjen, Lovćen i Rumija; na zapad vidik se pruža preko Pivske površi na rub Pivskog kanjona, a preko Pive i Komarnice na Župu pivsku.

Čovek se ne može nagledati sve ove lepote. Oko je teško odvojiti od prizora koji mu kroz ceo život ostaje u sećanju.

Severna grupa durmitorskih vrhova

U ovu grupu na krajnjem severnom delu durmitorskog grebena spadaju Mali i Veliki Štuoc, Pašina gomila i Crvena greda. Izlet do ovih vrhova može se obaviti bilo u okviru druge u redosledu planinarske ture, produžujući put sa Jablan-bara na Mali Štuoc, bilo u okviru zasebne ture od Žabljaka. Preko kose zv. Pitomine, koja sa severa ograničava dolinu Jezerske rijeke, silazi se u Dugu poljanu, divnu livadu u pitomjoj dolini i nekadašnjem ledničkom valovu. Livada je oivičena četinarskom šumom, ali svojom kraćom stranom gleda na durmitorski greben. Kroz taj šumski prosek pojavljuje se kao uramljena slika planinski greben, impresivan i moćan, samo sada nešto drukčije nego kroz dolinu Jezerske rijeke. Malo po strani ostaje Barno jezero, ugnežđeno u jednoj blagoj uvali. Pošto se preseče Duga poljana, put se penje kroz šumu u zapadnom smeru i brzo izbija u selo Bosača, a iznad njega i u katun. Konjska staza, koja je doskora služila kao glavna i jedina saobraćajnica za celokupan promet između sela Crne Gore, većeg dela Pivske planine i Žabljaka, vodi dalje kroz karsni predeo pored M. Štuoca. Dalje se staza penje na oko 2000 m i prelazi preko V. Štuoca ispod samog vrha. Za penjanje sa staze na vrh potrebno je svega nekoliko minuta.

Sa V. Štuoca, krajnjeg severnog vrha Durmitora, pruža se nezaboravan pogled. Na severu, u njegovom podnožju obrisuje se Tarski kanjon, do čijeg dubokog dna vidik i ne dopire. Potrebno je duže lutati severnim padinama V. Štuoca, spustiti se nešto niže, ka gornjoj

GORNJI DEO KANJONA TARE

ivici kanjona, da bi se pronašao najbolji vizuelni prodor do njegovog dna. Mora se odmah istaći da je odavde najgrandioznija panorama na stravičnu bezdan i rečnu provaliju, jer se ovde radi o ambisu jedinstvenih razmera, koji samo za nekoliko metara zaostaje po dubini iza

onog u velikom Koloradskom kanjonu. Na jugoistok se prostire Jezerska površ, sada u još lepšoj perspektivi, dok je vidik na zapad veležan i još prostraniji. U prvom planu te uzbudljive i velike panorame, no ipak u priličnoj udaljenosti, jasno je uočljiva gornja ivica divljeg kanjona Sušice. U ovom delu je njegova divljina čak i za durmitorske prilike iznimna i poražavajuća. On ovde preseca zapadnu supodinu na dva dela. U prvom su selo Crna Gora i njegovi katuni, a u drugom, s one strane kanjona, Pivska površ, zapadno pobrđe Durmitora, prostrano, zatalasano i živopisno, ali istovremeno i surovo i impozantno. Prostrlo se između dva kanjona, Sušičkog i Pivskog. U njegovoj pozadini, iza Pivskog kanjona, da bi završila perspektivu, izdiže se moćna silueta šarenolikog Maglića. Za ljude iz nižih krajeva, prizor je ovaj nekako neobičan, stran. Čovek od njega ne može lako da se odvoji, — stoji nepomičan, prikovan, kao da ga je neka čarobna lepota omađijala. Utisak je pojačan još i tim što su boje ovog predela sure i mrke, neobičnih, pa stelnih tonova.

Pogled na jug sa V. Štuoca je zaklonjen obližnjim i višim vrhovima. Zato se treba popeti na susedni vis, Pašinu gomilu, svega 2 km udaljenu u južnom pravcu, odakle vidik dopire u središni deo durmitorskog masiva, u centar njegovog planinskog bila. Tu se, u sivoj kamenoj masi, naizmenično smenjuju vrhovi i doline. Ove poslednje su u stvari nekadašnji cirkovi a sada zelene trake visokoplaninskih pašnjaka, dok su vrhovi svi znatno iznad 2200 m. Posmatrajući ovu alpsku zonu Durmitora, gledalac doživljava neuporedive utiske.

Od Pašine gomile može se produžiti do samih litica Crvene grede i posmatrati romantičan crnojezeročki predeo iz ptičje perspektive. Između Crvene grede i Obale glave moguće je spuštanje u dolinu Mlinskog potoka radi povratka u Žabljak, ili se sa Crvene grede treba vratiti na stazu na V. Štuocu i produžiti izlet dalje na zapad, prema kanjonu Sušice i prema Pivskoj planini. Staza koja se u vidu serpentine spušta niz zapadnu padinu V. Štuoca vodi pravo u katun sela Crne Gore koji dopire do ivice Sušičkog kanjona. Kanjon je dubok nekoliko stotina metara, a strane su mu pokrивene boga-

tom šumom. Odmah, na početku spuštanja u kanjon, svega nekoliko desetina metara od njegove gornje ivice, nailazi se na izvor zv. Zaboju. Na dnu kanjona staza prelazi reku s donje strane Sušičkog jezera, a zatim se ponovo penje po zapadnoj strani kanjona i izbija na Pivsku površ kod sela Nedajna.

Reka Sušica, počevši od Skakala, naizмениčno se javlja i nestaje u svom koritu, što znači da je ona delimično ponornica. To je razumljivo kada se imaju u vidu njen veliki pad i, u vezi s tim, ogromni nanosi materijala. Ali reka Sušica pravi i već pomenuto jezero (1140 m) u jednom izvanredno lepom okviru, odmah iza opisanog prelaza preko kanjona. U svom izvorišnom delu kod Skakala, gde je gotovo neprolazan, kanjon stvara predeo koji je po iznimnoj divljini bez upoređenja u našoj zemlji.

Od Nedajna nije daleko do Trse, gde se završava već opisani kolski put kojim se dolazi iz Žabljaka preko južne strane Durmitora, a odakle je u izgradnji i veza sa Pivskom dolinom. Zato je mnogo bolje vratiti se u Žabljak ovim kružnim putem nego ponovo savlađivati kanjon Sušice i veoma strm uspon na V. Štuoc sa zapadne strane. Od Nedajna se može produžiti i do sastava Pive i Tare, odnosno do Šćepan-polja.

Južna grupa durmitorskih vrhova

Ovde spadaju: Ranisava, Stožina, Sedlena greda, Bolj, Boljske grede, Lojanik, Suvi Klek i Ružica. Na putu za Dobri do nailazimo na prva tri, druga tri mogu se obići iz istoimenog katuna, a poslednja dva iz Todorovog dola. Od svih vrhova iz ove grupe najinteresantnije su Boljske grede u izvorišnom delu kanjona Komarnice. Svojim izgledom podsećaju na Dolomite. Njih treba videti kada su obasjane suncem po podne, jer onda pružaju čaroban prizor. U ovaj izvorišni deo Komarničkog kanjona, koji inače pripada pivskom slivu, ulazi se neposredno iz Dobrog dola. Ne računajući Tarski, Komarnica je najduži kanjon na području Durmitora i obiluje veoma interesantnim prirodnim elementima i tvo-

revinama. Kanjon je s najvišom nadmorskom visinom i u pojedinim delovima s najvećim podužnim padom.

Sa ostalih vrhova južne grupe vidici su izvanredni, na severu se ređaju najviši centralni vrhovi Durmitora, a na jugu se proteže prostrana podgorina. Na Lojaniku je nađen runolist, dok se drugi vrhovi odlikuju škrapama veoma interesantnog izgleda.

Crnojezeracke šume, Tarski kanjon i Tepca

Jednu od najvećih ukrasnih i rekreativnih vrednosti na ovom području predstavljaju svakako durmitorske šume. Među njima su najlepše četinarske sastojine u crnojezerackom rejonu, a od ovih po svom sklopu i lepoti visokih stabala prednjači Tmora, velika šuma u najsevernijem delu Jezerske visoravni, do same ivice Tarskog kanjona. Inače se crnojezeracka crnogorica prostire na oko 3000 ha. Ceo ovaj prostor predstavlja divan i svež predeo, idealan za rekreaciju, odmor i šetnje. Njegovi elementi su raskošne četinarske formacije, od kojih pojedine ne znaju za testeru i sekiru, i cvetne livade na proplancima između ovih šuma. Ovaj miran pastoralni pejzaž nalazi se između grebena i kanjona, tj. između dva divlja i dramatična predela. On deluje kao izvesno smirivanje i zatišje u dinamičnom smenjivanju predelskih oblika, a i kao prelaz iz jednog snažnog motiva u drugi, još snažniji.

Od Žabljaka staza vodi u severozapadnom smeru, kroz biološki i estetski klimaksni predeo (u toku je izgradnja i kolskog puta do Kuka, koji je projektovan tako da se docnije spusti u Tepca). Prolazi se naizmenično kroz šume i proplanke ili male šumske enterijere uobličene od same prirode, dok se posle jednočasovnog pešačenja ne izbije na zaselak Nadgoru u podnožju M. Štuoca, nekadašnji tepački katun, a sada stalno naselje od nekoliko kuća. Situirano je na zatalasanom zemljištu između drveća, livada i pašnjaka, po kojima se naročito posle kiše ili topljenja snega razliju brojni i bistri potoci. Zuboreći, oni unose u ovaj ionako svež pejzaž još veću svežinu, dinamiku i sadržaj. Pri daljem hodu u

pravcu severa, stabla se sve više proređuju i čistina uzima maha, dok se najzad ne izbije na veliki proplanak Begovo polje, koje se proteže sve do same ivice kanjona. Po njegovom debelom i jedinstveno mekom zastiraču od najfinijih trava, prilazite nečujno i sa potrebnom obazrivošću ivici dramatičnog kanjona. Opet jedno uzbuđenje koje stvara iznenadna promena i nova, kontrastna sredina, opet jedan nov i snažan doživljaj.

U želji da vidite jedinstven prizor u svoj njegovoj veličini, žurno se penjete do obližnjeg vrha Čurovca, do kote 1625 m. Sa te prirodne razglednice, čijoj ivici pristupate sa velikom oprežnošću i uzbuđenjem, bojažljivo obarate pogled u dubinu, strmoglavu i zastrašujuću. Na njenom dnu jedva se nazire vijugava reka boje smaragda. To je »Šumna Tara«, koja »valja drvlje i kamenje«, kako narodna pjesma kaže. Ali sa ove udaljenosti niti se čuje niti izgleda divlja, već ljupko krivuda između kamenitih i šumotivih stena. Sasvim je prirodno što baš ona vaš pogled prva privuče, jer ona je tvorac ovog prizora, pa i posredni uzrok vašeg ushićenja.

Upoređujući Tarski kanjon, kao drugi po veličini na svetskoj rang-listi, sa velikim kanjonom reke Kolorado u SAD, sa prvim na toj listi, moramo priznati: ovde su po sredi prirodne tvorevine, iako, kao što smo videli, po načinu stvaranja nešto različite, ipak po postanku srodne, po formi slične i po dimenzijama približne, ali po svom izgledu sasvim različite. Tako se, pre svega, naš kanjon ne može meriti u pogledu kolorističnog efekta sa čuvenim, stalno iz časa u čas menjajućim se bojama Velikog kanjona. Te boje čine da prizor Velikog kanjona ostaje bez takmaca.

O Velikom kanjonu rečeno je mnogo, napisane su brojne knjige. Sva se ta kazivanja slažu u jednom: kod njega se radi o prirodi kosmičkoj, iskonskoj, koja baca novu svetlost na Zemljinu veličinu i lepotu; nije se rodio majstor da ga verno naslika, ni pisac da ga rečima na zadovoljavajući način prikaže, niti pesnik čiji bi stihovi dočarali veličinu prizora, pa je zato potrebno Veliki kanjon lično videti, doživeti i osetiti. Tako jedan od putopisaca kaže: »Video sam mnoge da buncaju ili zaneme

pred njim, čak i jake ljude da se rasplaču nad njim; ali još nikad nisam video bilo muškarca ili ženu da su očekivali takav prizor.« — Sve ove reči, bez bojazni da ćemo preterati, odnose se i na naš kanjon.

Ali ono što je kod oba kanjona od iste ili približno iste naučne i dokumentarne vrednosti, to su njihove strane. One predstavljaju plodna polja za geološka proučavanja, a njihovi kameni slojevi pojedina poglavlja u velikoj knjizi koja opisuje neizmerno dugu istoriju postanka zemlje. To je knjiga sa otvorenim stranicama, koju je reka pisala tokom miliona godina, a gradivo opisano u njoj staro je nekoliko stotina miliona godina. Najzad, to su dokazi koji rečito demantuju biblijsko kazivanje o postanku sveta. Stojeći pred njima i posmatrajući kako se nižu slojevi pojedinih geoloških era u trajanju od više desetina pa do stotina miliona godina, čovek najbolje oseti kako je ništavno ono što on inače s ponosom zove »dvadeseto stoleće«.

Ali, vratimo se opisivanju našeg kanjona. Možda bi najbolje bilo odustati od toga, jer izgleda nikakav opis ne može da vas na zadovoljavajući način pripremi za prvo viđenje sa njim. Svaki pokušaj prikazivanja može biti samo bleđa slika stvarnosti. Pri pogledu na kanjon sa Čurovca vaše srce obamire od osećanja koje se ne da iskazati rečima. Ipak, pokušaćemo opisati kanjon, ostavljajući na stranu osećanja i utiske.

Naučno rasvetljavanje kanjona kao prirodne tvorevine dato je ranije. Ostaje još da se nešto kaže o njegovom izgledu i da se pomenu njegove glavne karakteristike. Zadatak na prvi pogled lak, iako u stvari nije tako. Čini se da bi učenik koji bi u školskom razredu promućao kao svoj odgovor: »Tarski kanjon je veliki kanjon...« i tu zastao, najmanje bio udaljen od istine. Jer bi u toj prostoj rečenici bila iskazana i najbolje naglašena glavna činjenica o Tarskom kanjonu. On je zaista velik u svakom pogledu!

Haotične su i stravične kanjonske strane. Čas predstavljene golim kamenim liticama, koje se uspinju nad rekam uspravno do strmoglavih visina, čas velikim strimim padinama prekrivenim šikarom, dok se mestimič-

no, iako mnogo ređe, javljaju bočne uvale obrasle visokom i gustom šumom. U kamenim liticama, u pukotinama između stena uklešteno je tu i tamo po nekoliko usamljenih starih borova, bez sumnje ostaci nekadašnjih, sada već sasvim proređenih sastojina. Birajući baš ovako surovu sredinu, kao obavezni pratioci njeni, neumorno šestari par orlova, primerci izumiruće vrste u još više izumrloj biljnoj sredini.

Kao oaza u toj zapanjujućoj divljini, negde daleko dole u dubini, bliže reci, prostrla su se župna Tepca sa svojim belim kućicama, koje odavde, sa ovih visina, izgledaju kao igračke. Inače, dokle god oko dopire — u kanjonu je pusto, bezljudno i nepristupačno. Preko puta je Poda (900 m), — dve do tri usamljene kućice na rečnoj terasi, koja izgleda kao da visi u sredini kanjonske strane. Do nje od reke, kao i od nje naviše, ka kanjonskoj ivici i dalje ka prostranoj visoravni u nestešnjene i slobodne krajeve, vodi samo uski puteljak, jedina veza s ostalim svetom. Grčevito se držeći parčeta zemlje, ljudi žive i ovde — ni na nebu ni na zemlji!

Proći neke delove kanjona predstavlja podvig, a preći neke druge — za običnog pešaka je bezumlje, Eldorado za dobro opremljene kajakaše — pripadnike jednog opasnog ali zanimljivog sporta. Mnoge partije ovog dramatičnog dela Tarskog kanjona koji pripada teritoriji nacionalnog parka viđene su samo od splavara i kajakaša. Ali i od njih ne treba očekivati opis celog poteza od Đurđevića Tare do sastava, jer ni oni, zauzeti borbom sa talasima, brzacima i opasnim bukovima, pri spuštanju niz reku, često nemaju vremena da dignu glavu i pogledaju predele kroz koje prolaze.

Od Čurovca do dna kanjona visinska razlika je 1087 m. Ona je tu predstavljena u gornjem delu visokom oko 300 m kamenom liticom, koja je sasvim okomita i slična onim u Rugovskoj klisuri. Ali sa Velikog Štuoca, koji iako geomorfološki ne pripada kanjonu, već samo vizuelno izgleda kao produženje rekom usečene kanjonske strane, ta razlika iznosi 1572 m. Dakle, dubina svega za nekoliko metara manja od one u Velikom kanjonu. Sa svih vrletnih strana veličanstven je pogled na grozote

rečnog razaranja, na večitu dramatičnost geološkog zbivanja. Poznavalac tog zbivanja oseti još jače od ogromnih razmera prirodnih tvorevina neizmernu dužinu trajanja ovih procesa. Promene ovde i dalje traju. Reka ne prestaje sa produbljavanjem svoga britko usečenog korita. Samo, to produbljavanje ostaje za čoveka neprimežno, isto kao i kretanje kazaljke na satu. Zato nije dovoljno videti kanjon, treba ga i razumeti. Sa njegove ivice čovek samo naslućuje da se tu odigrava jedna velika drama, ali ne može lako da sagleda i shvati dužinu geološke istorije o stvaranju Zemljine kore i života na Zemlji. Zato se mora spustiti do dna kanjona, sve do reke, i razgledati njegove strane. Uz pretpostavku da je potkovan potrebnim znanjem iz istorijske geologije, on će na kanjonskim zidovima pročitati mnogo, i ta će poves biti interesantna i uzbudljiva. Ako pak ne poseduje odgovarajuće znanje, ta mu okolnost ipak neće smetati da se ushićuje prirodnim lepotama kanjona.

Za spuštanje do Tepaca stoje mu na raspolaganju dve staze. Jedna polazi od Kuka, a druga od Begovog polja, koja preko Krstaca takođe vodi u selo. Staze su teške, spuštanje traje tri, a uspon četiri i po časa. Put se može savladati i na brdskom konjiću. Zato je boravak u Tepcima doživljaj svoje vrste. Selo je razbijenog tipa i nalazi se u erozionom proširenju rečne doline. Od gornje ivice kanjona prvo se prolazi kroz četinarske šume, pored visokih kamenih litica. Zatim se nailazi na odlične bukove sastojine i livade i, najzad, na župni seoski predeo. Na podovima su njive, a blaže i strmije strane pokrivene su livadama, pašnjacima, šumom i šikarom.

Seoski atar obiluje snažnim i hladnim izvorima koji se javljaju na kontaktu krečnjaka i peščara, odnosno na pregibima rečnih terasa. Oni se nalaze na visini od 536 m, tj. pored same reke, pa do 1000 m. To su: Točak, (sa dosta vode), Debeli potok (najveći i ne ponire, već se kao potok uliva u Taru), zatim Bjelila, Lučina, Trnovo i dr. Uz samu reku na desnoj strani nalazi se jak izvor Ograđenički mlini, a na levoj, u lokalitetu velike kose, tzv. Bijela vrela, veoma jaka (62 l/min.), koja se odmah ulivaju u reku.

Reka je najšira u erozionom proširenju kod Tepačkog žanja (peska), gde njena širina iznosi do 40 m, a najuža je kod Žičanog mosta, do 24 m. Zato je na pojedinim mestima u kanjonu, van Tepačkog proširenja, ona široka svega nekoliko metara. Dubina Tare za vreme leta varira od 1—8 m, a u proleće i jesen od 12—15 m. Razređene listopadne šume, okolne stene i kamenje u koritu daju Tari svetlo zelenu boju. Usled niske temperature vode i čestog kolebanja nivoa, reka nema svoje vodene vegetacije. Ali zato obiluje ribom: pastrmkom, mladicom, mrenom, lipljanom i skobaljem, koju seljaci često rukom hvataju u vodi ispod kamena.

Sasvim različita sredina od one na površi, zatim reka, drukčija vegetacija, a iznad svega iznimni položaj kakvog nema nijedno drugo naselje u našoj zemlji, čine Tepca privlačnim za posetioce. Taj položaj izgleda turistima čaroban i stvara kod njih iluziju romantične izolovanosti. Oni i ne slute koliko su to mukotrpnii uslovi za tepačkog žitelja i koliko je tu potrebno napora i odricanja da se život održi. Put, tj. kolska veza sa Žabljakom, koja je u izgradnji, radikalno će izmeniti životne uslove i omogućiti turistički i drugi promet u ovom naselju.

Sa Čurovca, mesto napornog silaženja u Tepca, izlet se može nastaviti u pravcu najlepše šume na području, ka Tmorskoj glavici. Šetnja kroz šumu pruža ljubiteljima neizveštačene prirode i iskonske divljine uživanje svoje vrste, dok pogled sa Tmorske glavice (1425 m) omogućuje pogled i na Tarski kanjon i na uski i duboki kanjon njene desne pritoke Drage, koja se uliva baš naspram Tmorske glavice.

Za povratak na Žabljak može se birati koji bilo pravac preko površi.

Diva

Granica između Pivljana i Drobnjaka na južnoj strani durmitorskog područja je Prijespa — sedlo na grebenu koji spaja Štit sa Lojanikom, a na severnoj — durmitorski greben. U doba nemanjičke države Pivsku planinu je presecao važan prometan put koji je išao do-

linom Drine, preko Šćepan-polja i Pišća, a zatim preko Onogošta (današnjeg Nikšića) vodio u Kotor i Budvu, te tako spajao Foču, prometnu trgovačku varoš na Drini, sa primorskim gradovima, žarištima tadašnje evropske civilizacije. O istorijskom značaju i prošlosti ovog kraja govore i danas brojni arheološki ostaci i spomenici. Prema zapisima, u Pišću je postojao grad i nekropola iz doba Hercega i tu je zaključen jedan od prvih diplomatskih ugovora između njega i trojne koalicije sa kojom je ratovao. Interesantno je da na ovom području nema nemanjičkih zadužbina. Zato u Sokolu postoji Hercegova saborna crkva, sa oltarima za pravoslavne i katoličke obrede. To je jedinstven primer crkve koja je bila izgrađena za 2 veroispovesti. Svod kupole je sačuvan čitav i obrastao je semenjarima graba i javora.

Pivski kraj sačinjavaju Pivska planina, Dolina Pive sa dolinama njenih pritoka i Župa pivska. On je sa istoka omeđen durmitorskim grebenom, a sa zapada Magličem, Biočem, Golijom i Vojnikom. Pivska površ je nešto viša od Jezerske i većim delom predstavlja jedan velik i nepregledan pašnjak. Za razliku od Jezera, bezvodna je, nema morenskih naslaga i karsnog je tipa. Među brojnim naseljima, važnija su: Pišće, Trsa, Nedajno, Kneževići i Crkvice. Naglašeno je već da se sa ovog zapadnog pobrđa durmitorski greben ne diže okomito i nije tako izrazit kao kad se gleda sa istočnog, ali se zato sa cvetnih livada Pivske planine otvara izvanredan vidik na zapadnu grupu prekrasnih crnogorsko-hercegovačkih planina. Za planinare najlakši je silazak u kanjon Pive preko Pirnog dola.

Reka Piva nastaje na mestu gde se s Komarnicom sastaje Sinjac, jedan kilometar duga otoka kraškog vrele i jezera zvanog Pivsko oko, koje je interesantno kao fenomen jer iz jednog izvora ističe čitava reka. Odavde Piva teče prema severu, do svog sastava sa Tarom. Sem ovog meridijanskog, postoji i dinarski krak Pivske doline koji na JI počinje Tušinom, zatim se razvija preko Bukovice i Pridvorice, da se završi Komarnicom. I dok je u dinarskom delu dolina duboka 300—500 metara, u meridijanskom se njena dubina povećava na 800 metara. Teritorija Doline Pive ima slične fizičko-geografske

osobine kao i teritorije drugih rečnih dolina na području Durmitora.

Dolina Pive, iako ne tako velika i duboka kao tar-ska, nije manje slikovita od nje. Ističu se naročitom živopisnošću doline njenih pritoka, kao što su: Mratinjska i Komarnička, a manje Vrbnička. Ali ono što čini Pivski kanjon naročito interesantnim u turističkom pogledu, to je okolnost što njime prolazi kolski put čija se izgradnja završava, tako da će kanjon po celoj svojoj dužini biti pristupačan. Štaviše, ta će saobraćajnica služiti i za druge važne veze durmitorskog područja sa mnogim turističkim centrima. Preko nje će biti i najkraća veza sa Nikšićem na jugu, i dolinom Drine na severu. Osim toga, put povezuje naselja u samoj dolini. U izgradnji je i poprečna veza Pišće — Pirni do — Krstac i Trsa — kanjon — Plužine i dalje, dolinom Vrbnice prema zapadu, kao najkraći put do Dubrovnika. Kad se završi put kroz kanjon, stvoriće se veza i sa novosagrađenim putevima u kompleksu nacionalnog parka Sutjeska — Tjentište — Čemerno i dalje na zapad ka moru. Uspostavljanjem ovih veza nastaje novo razdoblje za durmitorsko planinsko područje. To vreme nije daleko. Njega treba očekivati za godinu, najviše dve. I za to kratko vreme durmitorsko područje, Žabljak i druga mesta treba organizovati i osposobiti da prime priliv turista, a naročito izletnika sa jadranske rivijere i drugih mesta iz naše turističke mreže.

Inače, turistički najinteresantniji je meridijanski deo Pive, koji ima kanjonski karakter počev nizvodno od ušća Vrbnice pa do seoca Čokove Luke. Na celom ovom potezu strane dolinske su vrlo strme i dno kanjona vrlo usko. Dalje nizvodno, do sastava Pive s Tarom, dolina je šira i ima oblik drukčiji od kanjonskog; u svojim gornjim, krečnjačkim delovima karakteriše se strmim stranama, a u donjem, sastavljenom od nepropustljivih stena, blažim padinama. Površ se u ovom delu karakteriše izrazitom bezvodnošću. Vrela se javljaju u dnu doline, blizu reke, na dodiru propustljivih krečnjaka i nepropustljivih stena. Pored Pivskog oka, s leve strane reke, nizvodno su: Rastioci, Suvodolsko vrelo, Vrioci i Čakovo vrelo, a s desne: Sopot u Pirnom dolu,

Nudo, Međeđak i dr. Sva su ova vrela veoma jaka i hladna.

U samoj Dolini Pive ima samo manjih sela od 2—3 kuće, dok veća i starija naselja leže u proširenim dolinama Pivinih pritoka Vrbnice i Mratinjske rijeke. U Vrbnici je selo Plužine, koje važi kao centar celog ovoga kraja, a u Mratinjskoj dolini je selo Mratinje. Oba ova sela postojala su u srednjem veku, dok su naselja na površi znatno mlađa. Iako je šumska vegetacija u dolini veoma bujna, kuće su od kamena, pokrivene šindrom, a ređe ražanom slamom. Sem puteljaka između sela i katuna, drugih saobraćajnica nije bilo.

Zminjičko jezero i Šaranci

Iako orografski ne pripadaju Durmitoru, ipak ceo kraj Šaranci i lokalitet Zminica u saobraćajnom i svakom drugom pogledu čine celinu jedino sa durmitorskim područjem. Zminica je interesantna ne samo zbog svog prekrasnog jezera nego i kao lokalitet najpovoljniji za boravak što se tiče klimatskih prilika. To je dolina dinarskog pravca, osetno niža od većine mesta na visoravni, dobro osunčana i zaklonjena od vetra te, prema tome, i toplija. I druge činjenice govore da je ona predodređena za razvoj u smislu stvaranja jednog zdravstvenog rezervata. Ali i bez obzira na ovu okolnost, lokalitet ima i prirodne estetske vrednosti i sa svojim starim borovim šumama, prekrasno grupisanim stablima po travnjacima u dolini, jezerom do polovine obraslim u lokvanj i s okolnim nepreglednim šumama po sinjavinskim visovima — predstavlja privlačnu tačku za izletnike. Udaljen je od Žabljaka svega 15 km, kolskim putem preko Njegovuđe.

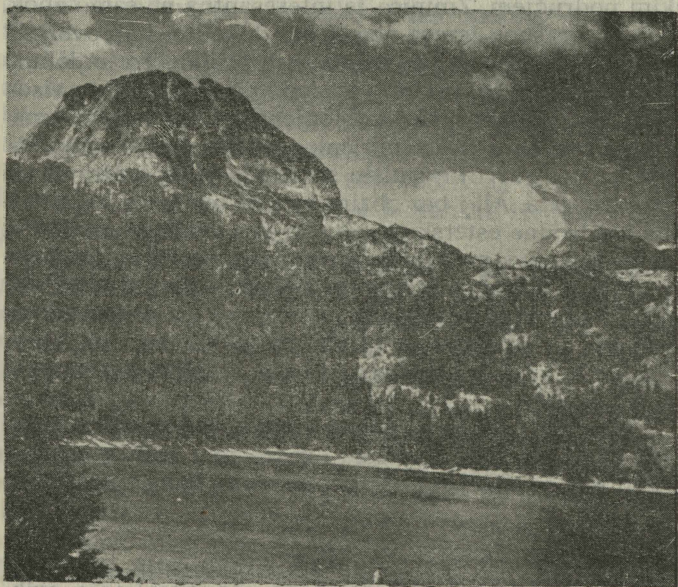
Isto tako Šaranci, najšumovitiji deo u ovom visokom kraju, sa svojim selima i zaseocima koji će uskoro dobiti put, privlačiće turiste, planinare, lovce i izletnike.

*

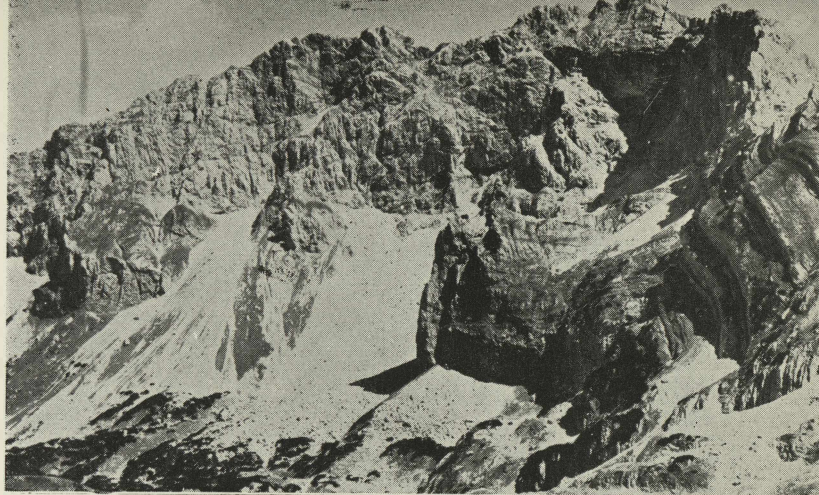
Ovim bi lista interesantnih mesta koja treba na Durmitoru posetiti bila iscrpena. Za obavljanje svih ovih 11 tura, zajedno sa vremenom koje je potrebno za

predah između njih, potrebno je više vremena nego što iznosi prosečno trajanje godišnjeg odmora. Zato bi izbor izleta do opisanih lokaliteta na Durmitoru trebalo učiniti po ličnom nahođenju, na osnovu svojih unutar-njih pobuda i želja, kao i na osnovu svoje fizičke kondicije i vremenskih mogućnosti. Mogu se vršiti i kombinacije pojedinih tura ili njihovo skraćivanje, ali u svakom slučaju izletnički program treba da bude sastavljen tako da odgovara individualnim sklonostima i da ne prouzrokuje psihičko i fizičko preopterećenje. Samo tako izletnička aktivnost neće izgubiti bitne osobine rekreacije.

Izbor je bogat, moguće kombinacije su brojne. Prva dva do tri dana najbolje je ne preduzimati veće ture, nego samo šetnje do obližnjih šuma i livada i kružne staze oko Crnog jezera. Posle napornog putovanja potreban je odmor, ali još važnije od njega je privikavanje,

VELIKO JEZERO ISPOD MEĐEDA

OSULINE I LITICE BOBOTOVOG KUKA I DEO
ŠARENIH PASOVA

(Snimci: Č. Kušević)

PLANINSKA KUĆA U ŠKRKAMA

DOLOVI ISPOD NAJVIŠIH DURMITORSKIH VRHOVA
(Snimio V. Limić)

KANJON TARE KOD TEPACA — pogled sa Čurevca
(Snimio Đ. Popović)

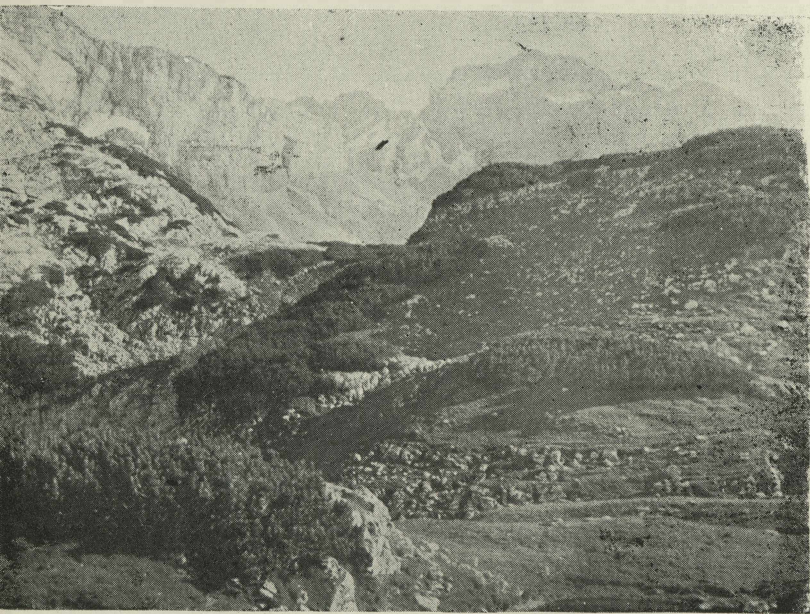

*PIŠĆE — u pozadini Maglić i Volujak
(Snimci: Č. Kušević)*

PREČAGA KOJA ZAGRAĐUJE CIRK ALIŠNICU
OBRASLA SUBALPIJSKOM VEGECAJOM

odnosno aklimatiziranje organizma na novu sredinu i veliku nadmorsku visinu. Dospeti iz ravničarskih krajeva ili sa mora na visinu od 1500 m predstavlja za organizam jaku promenu, štaviše jedan šok, te je potrebno vreme da njegova sposobnost prilagođavanja dođe do izražaja. U svakom slučaju, ne treba se strogo držati redosleda planinarskih tura koji je u našem izlaganju dat. Taj redosled zavisi od vremenskih prilika i od mnogih drugih okolnosti. Da li ćete neku turu privremeno preskočiti, drugu sasvim izostaviti, a neku možda i ponoviti, zavisi od vaših mogućnosti, vašeg raspoloženja i interesovanja za pojedinu vrstu predela. Pri tome, treba računati i na okolnost da se samo neke ture mogu vršiti pojedinačno, dok je druge preporučljivo obavljati samo u organizovanim grupama, sa iskusnim pratiocem. Ukoliko vremenske prilike ili dužina vašeg boravka ne dozvoljavaju da obavite sve željene ture, onda vam ne ostaje drugo nego da iduće godine opet posetite Durmitor. I posle nekoliko navraćaja ne treba se bojati da na Durmitoru nemate više šta videti. On ima mnogo privlačnih tačaka od velike turističke vrednosti, kao što to prikazuje priložena turistička karta.

Dalja okolina Durmitora

Pored izletničkih tura na samom području, mogu se praviti i izleti u dalju okolinu Durmitora, do interesantnih i turistički privlačnih tačaka. Naravno, svi se ti izleti moraju obaviti kolima ili kombinovano, tj. veći deo puta kolima, a manji pešice, ukoliko ne postoji koiski prilaz do samog cilja. Za ove izlete postoje putevi u tri pravca, a u četvrtom se izgradnja puta već završava.

Na prvom pravcu nalaze se sledeće interesantne tačke: most kod Đurđevića Tare, gornji deo Kanjona Tare, manastir Dobrilovina, Zabojsko jezero, Crna pada, klišura Bistrice, Mojkovac, ruševine starog Brskova, Biogradsko jezero, dolina Lipovo, Kolašin, Crkvine, manastir Morača i kanjon Platije. U ovom pravcu put vodi od Žabljaka na Alugu, pa se zatim spušta u dolinu Tare, na čuveni most kod Đurđevića Tare, izvanrednu tehničku

tvorevinu i odlično svedočanstvo inženjerske veštine. Ne prelazeći preko mosta, put se nastavlja novoprosećenim pravcem pored Tare uzvodno do Mojkovca. Put je veoma važan u turističkom pogledu, jer se na njemu nalaze mnogi interesantni lokaliteti. Jedan kilometar od mosta, odmah ispod puta, izbija čuveno i snažno vrelo Ljutica. Put vodi pored same reke, između kanjonskih strana obraslih crnogoricom. Često se nailazi na penušava vrela, s obe strane reke, koja se u vodopadima obrušavaju u rečno korito. Reka huči, jarnosno se probija i valja preko kamenih blokova. Posle izvesnog vremena stiže se u klisurino proširenje, u kome se nalazi manastir Dobrilovina, koji je po spoljnom arhitektonskom izgledu sličan Morači, ali znatno manje istorijske i umetničke vrednosti.

Od manastira se prave izleti na Sinjavinu do divnog Zabojskog jezera. To je dosta naporna pešačka tura, koja zahteva težak uspon i nekoliko časova istrajnog hoda.

Dva kilometra putem dalje nailazi se na Crna poda gde se završava Tarski kanjon. Crna poda su prostrana rečna terasa, obrasla stoletnim borovima. To su neobično visoka i prava stabla, koja pripadaju najlepšoj borovoj sastojini u celom kraju. Put se provlači između gigantskih debala, tako da čovek i njegovo vozilo izgledaju sićušni kao mravi. Posle kratke vožnje skreće se u imponantnu klisuru Tarine pritoke Bistrice. Vidici su ovde znatno širi nego u kanjonu, a uokviruju ih sinjavinske strane pokrivene četinarima. Zatim se izbija u župnu dolinu, Donja i Gornja Polja pre nego što se stigne u Mojkovac. 3,5 km jugoistočno od ovog mesta na padinama Bjelasice nalazi se arheološki interesatno Brskovo. To je bio srednjovekovni trgovački i rudarski centar, u kome je za vreme kralja Uroša (XIII v.) kovan prvi srpski novac »brskovski groši«.

Dalje se ulazi u meridijanski deo Tare, pa se od Mojkovca do Kolašina ide putem koji je dovršen 1933. godine. Put prolazi između visokih strana Sinjavine na zapadu i Bjelasice na istoku. Dobija se utisak kao da se prolazi kroz sočne alpske predele. Na devetom kilometru od Mojkovca, umesto da se produži glavnim putem,

prelazi se preko mosta u nacionalni park, u Biogradsku goru, i putem 4 km dugim, koji vodi kroz gustu bukovu šumu, penje se do Biogradskog jezera, koje ostaje skriveno sve dok putnik ne izbije na njegovu obalu. Jezero je ledničkog porekla i priljubljeno je uz planinske strane. Nalazi se utonulo u šumi, na nadmorskoj visini 1094 m. Dužina jezera je oko 1100 m, širina oko 400 m, a površina 0,430 km². Oko jezera vodi kružna staza, kroz šumu stoeletne bukve, jasena, javora i lipe. Jezero predstavlja retku prirodnu lepotu i mnogo je posećivano od strane turista. Povratak je istim putem do glavnog drumu, kojim se tura nastavlja sve do 2 km ispred Kolašina, gde se iz Tarske doline svraća u romantičnu dolinu reke Plašnice, leve Tarine pritoke. Dolina se zove još i Lipovo. Iz nje je vidik na kružno raspoređene sinjavin-ske vrhove veoma impozantan. Ti vrhovi čine haotičan venac erodiranih i fantastično uobličjenih planinskih visova, koji se po panoramskoj vrednosti mogu takmičiti sa renomiranim alpskim grupama. Posle ovog odstupanja produžujete glavnim putem do Kolašina, a od ovoga novim putem dalje, kroz dolinu Pčinje, do na prevoj Crkvine, odakle se spuštate u dolinu Morače. Sa prevoja se pruža nezaboravan pogled na Rovačke planine. Posle spuštanja savremeno građenim, udobnim putem koji savlađuje visinsku razliku od više stotina metara, dospete u dolinu Morače, u njeno proširenje zv. Donja Morača, gde se već oseća mediteranska klima. U ovom slikovitom i župnom predelu, pored samog puta nalazi se Morački Manastir, kulturno-istorijski spomenik iz XIII stoleća. Sve do nedavno, usled bespuća on je bio teško pristupačan, iako je to jedan od naših po umetničkoj vrednosti najznačajnijih spomenika.

Na ovom pravcu ostaje još kao zadnja interesantnost da se vidi kanjon Platije. Svega 11 km od manastira, po novom asfaltnom putu usećenom većim delom u vertikalnu stenu, stiže se u kanjon dug 4 km. Gorostanski kanjon predstavlja turističku privlačnost prvoga reda i sasvim je različit od durmitorskih rečnih dolina. Karakteriše se velikom dubinom i potpunom okomitom stranom kamenih strana, a iznad svega, na pojedinim mesti-

ma, neobičnom masivnošću stena. U Evropi prirodne znamenitosti ovoga tipa i ovih razmera ne mogu se naći, iako se ekvivalentne i slične vrednosti u Severnoj Americi često javljaju. Prolaz kroz kanjon za ljubitelja prirode znači doživljaj, pa zato najdramatičnije delove treba proći peške.

Izlet u opisanom pravcu, uključujući i povratak u Žabljak, može se obaviti za jedan dan, ako se izostave Zabojsko jezero i ruševine starog Brskova i ako se ograniče zadržavanja u ostalim lokalitetima. Inače su potrebna dva dana da se savlada sva opisana sadržina, računajući pri tom na udobno prenoćište u kolašinskom hotelu. Cela tura kolima tamo i natrag iznosi 248 km.

Drugi i treći pravac izletničkih tura u dalju okolinu van durmitorskog područja su kraći i sa manjom sadržinom turistički privlačnih tačaka. Drugi vodi već opisanim putem, do mosta kod Đurđevića Tare, zatim preko mosta, a dalje se serpentinama izdiže na putu za Pljevlja na Kosanički plato. Odavde od glavnog puta odvajaju se šumski put za Ljubišnju koji je donekle sa podlogom. Iz Kosanice se nudi divan pogled na durmitorske vrhove, dok šumovita Ljubišnja predstavlja jedno od naših najinteresantnijih prašumskih područja. Treći pravac vodi putem od Žabljaka na jug i preko Bukovice prolazi pored Mljetička. Zatim se ubrzo serpentinama spušta u Šavnik, živopisnu varošicu na sastavu tri rečice.

Četvrti, zapadni pravac, kada budu dovršene i poslednje deonice na ovom putu, biće turistički najinteresantniji, jer vodi u Pivsku dolinu, do Pivskog manastira i izvora Pive, zatim do Mratinjske doline, Šćepanpolja, Sutjeske i Tjentišta, odakle je moguće obići čuvenu prašumu Perućicu, Maglić sa Trnovačkim jezerom, Zelengoru i, najzad, videti prvi deo Drine do Foče.

Drednosti Durmitorskog područja za savremeni turizam

Čovek oseća sve veću potrebu da se makar i povremeno oslobodi gradske stege i okova gradske civilizacije, da se skloni u prirodnu divljinu, u šumu, radi odmora i osveženja. Međutim, takve mogućnosti za nesmetan

i prisan dodir sa slobodnom prirodom sve su ređe, jer oaza nedirnete i neizveštačene sredine sve više nestaje. I dok je još do kraja prošlog stoleća, težeći za razonom i zabavom, pravac kretanja izletnika i turista bio iz sela u grad, danas prevlađuje pokret milionskih masa u suprotnom pravcu, iz grada u prirodu. Juriš za zdravljem, suncem i čistim vazduhom, to su glavni ciljevi i smisao savremenog turizma.

Po ovom osnovu Durmitor — sa Žabljakom kao turističkim centrom i Šavnikom i Plužinama kao prolaznim mestima — sve više postaje središte izletnika i turista, iz razloga što gradski žitelj nalazi u durmitorskoj prirodi sve ono za čim toliko žudi. Durmitor ima sve uslove da stane u red mnogih planinskih mesta na glasu kod nas. Ali sve ovo stvara pred mesne organe i veliku odgovornost: da još sada njegov dalji razvitak pravilno usmere, a njegove lepote da sačuvaju.

Savremeni turist, željan slobodne prirode i nesmetanog kretanja u njoj, traži mogućnost da slobodno gazi po travi, luta po šumi, da se ispne na drvo, popne na kamen ili zagazi u potok. Za ovakvo potpuno i intimno doživljavanje prirode, koje je uslovljeno neposrednim dodirima sa prirodnim elementima, potreban je predeo odgovarajuće strukture. To znači: predeo u kome posetilac ničim nije ometen u svom kretanju, niti sputan raznim smetnjama u izboru pravca toga kretanja. Durmitorsko područje predstavlja, baš u tom pogledu, idealnu sredinu za boravak turista. Tu nema kulturnog ili kultivisanog predela, sa njivama i drugim kulturama po kojima je kretanje zabranjeno. Upravo takvih površina na Durmitoru ili ima veoma malo ili ih uopšte nema. Najveći deo površina zauzimaju šume, pašnjaci, suvati ili skeletna kamena zemljišta po kojima je kretanje slobodno. Prema tome, već sama povoljna struktura durmitorskog predela predstavlja turističku prednost.

Kao ne manju prednost treba spomenuti i neobično veliku raznovrsnost durmitorskog predela, koja u najvećoj meri doprinosi da turistički boravak u ovom kraju ne bude dosadan. Ta raznovrsnost predelskih motiva, često sasvim kontrastnih, unosi veću živost u turističko kretanje, čini posetu sadržajnijom i stimuliše pokret.

Ona omogućava veću izletničku aktivnost, uzbudljive planinarske ture na samom području i u neposrednoj okolini. Možda nigde na drugom mestu nisu tako bogati izbor tih tura i mogućnost kombinacija kao na Durmitoru.

U prednosti treba ubrojiti i mnoštvo prirodnih lepota na Durmitoru, koje savremenog turistu privlače više nego luksuzni smeštaj. On se tim lepotama divi, ocenjuje i upoređuje estetsku vrednost pojedinih lokaliteta, dok se u pogledu smeštaja zadovoljava i skromnim, kampovskim kućicama, ako je u njima zastupljen sanitarni i tehnički komfor i ako je higijena na potrebnoj visini.

Sve u svemu, durmitorsko područje u velikoj meri zadovoljava, što se tiče prirodnih uslova, zahteve savremenog turista i odgovara njegovim težnjama. Prirodne lepote, raznovrsnost predela, mogućnost slobodnog kretanja i upražnjavanja raznih rekreativnih aktivnosti i sportova, — sve je to ovde, kao što smo videli, zastupljeno ili prirodom omogućeno u najvećoj meri. Ali u pogledu veštačkih prednosti, tj. ljudskom rukom stvorenih uslova, možemo reći da se i pored napretka postignutih za poslednjih nekoliko godina, tu tek počelo da radi i da je ostalo još mnogo toga da se uradi. Međutim, zadatak ove publikacije nije da prikaže Durmitor i u perspektivi. Zato ćemo se u pogledu Durmitora ograničiti samo na tvrđenje da su uslovi za njegov dalji razvoj odlični, i naglasiti da omasovljenje turizma u ovom kraju tek predstoji. Prvi preduslov za to jeste poboljšanje saobraćaja i veza, u čemu se poslednjih godina osetno koraknulo napred. Tu su učinjene velike investicije od strane zajednice, iako izdaci ove vrste najteže padaju.

INFORMATIVNI DEO

Položaj: Durmitor se nalazi u severoistočnom delu NR Crne Gore, u stecištu Pive i Tare, i prostire se između 43°00' i 43°15' severne širine.

Ime: Naziv Durmitor nije slovenskog porekla, već je zaostao od Ilira, koji su pod uticajem rimske kulture bili polatinjeni. Prema tome, ime ove naše planine je svakako latinskog korena i dolazi bilo od reči dormire (spavati, biti bez brige) ili do dominare (vladati, gospodariti), odnosno od dominator, tj. onaj koji vlada, kao što Durmitor svojom dominantnom visinom gospodari nad celom okolinom. Tako tumačeno, Durmitor bi se na našem jeziku mogao zvati: Bezbriznik ili Gospodar. U svakom slučaju, i prvi i drugi naziv bi mu odgovarao.

Pripadnost: Kao najizrazitiji predstavnik dinarskog gorja, Durmitor pripada dinarskom planinskom sistemu.

Područje nacionalnog parka: Nacionalni park obuhvata teritoriju koja se pruža između Tare na severoistoku i Pive na zapadu. Najizrazitiji i najinteresantniji deo ove teritorije, u površini od oko 36.000 ha, proglašen je 6. avgusta 1952. godine na redovnom zasedanju Narodne skupštine NR Crne Gore za nacionalni park »Durmitor«, i radi očuvanja njegove prirodne lepote stavljen pod režim stroge zaštite.

Poznatiji durmitorski vrhovi iznad 2000 m: Bobotov kuk (ili Čirova pećina) 2.522 m, Bezimeni vrh 2480 m, Šljeme 2.477 m, Minin bogaz 2.402 m, Prutaš 2.400 m,

Planinica 2.340 m, Savin kuk 2.312 m, Međed 2.280 m, Sedlena greda 2.226 m, Pašina gomila 2.196 m, Veliki Štuoc 2.103 m, Crvena greda 2.100 m, Lojanik 2.080 m, Bolj 2.066 m.

Durmitorska jezera: Veliko i Malo Crno jezero 1.413 m, Zminje jezero 1.522 m, Barno jezero 1.483 m, Malo jezero 1.788 m, Veliko Škrčko jezero 1.726 m, Malo Škrčko jezero 1.732 m, Sušičko jezero 1.140 m, Zelena lokva 1.780 m, Surutka jezero 1.960 m, Zeleni vir 1.890 m, Pošćensko jezero 1.480 m, Suva lokva 1.632 m, Modro jezero 1.668 m, Srablje jezero 1.422 m, Valovito jezero 1.690 m, Zminičko jezero 1.285 m, Vražje jezero 1.420 m, Riblje jezero 1.422 m.

Durmitorski kanjoni: Tarski (maksimalna dubina 1.073 m, prosečna dubina 900 m), Pivski (prosečna dubina 800 m), Sušički (650 m), Komarnički (600 m), Grabovički (500 m).

Izvori na Durmitoru: Četiri manja izvora na severnoj obali Crnog jezera, a u blizini ušća Mlinskog potoka, od kojih pojedini leti presuše.

Pet izvora oko Zminjeg jezera, među kojima je i čuveno Oko — izvor velikog kapaciteta iz koga se snabdeva Žabljak.

Kaptiran izvor sa izgrađenom česmom u predelu Jablan-bare.

Izvor u Dolovima, u rejonu Malog Štuoca.

Izvor u lokalitetu Nadgorje, na zapadnim padinama Velikog Štuoca.

Zaboj — izvor na gornjoj ivici desne strane Sušičkog kanjona, ispod katuna sela Crne Gore.

Izvor u kanjonu Sušice u blizini Sušičkog jezera.

Izvor na gornjoj ivici desne strane Sušičkog kanjona, na stazi koja vodi za Nedajno.

Izvor u Pitominama.

Izvor Studenac kod sela Uskoci.

Nekoliko izvora u selu Nagorje.

Tepački izvori u granicama seoskog atara, na visini od 536—1000 m, u južnom delu — Točak, Debeli potok, zatim Bjelila, Trnovo i dr. Na desnoj strani reke nalazi

se izvor Ograđenički mlini, a na levoj, do same reke, veoma jaka Bijela vrela.

Dva izvora na stazi Crno jezero — Orin katun, na putu za Međed.

Savina voda — izvor na Savinom kuku (2.100 m).

Izvor kod Modrog jezera u Pošćenskoj dolini.

Nekoliko izvora u katunu Dobri do.

Jedreno korito — izvor na Prijespi.

Kaptiran izvor u Todorovom dolu ispod Prutaša zv. Pištet.

Izvor Ublić na Pivskoj planini.

Sasinac, izvor ispod Soko-grada.

Tri izvora u Škrki.

Izvor Vodica, ispod lokaliteta Polica na Durmitoru.

Lokvički izvor u Lokvicama, u blizini jezera Zelena lokva.

Izvor u Mliječnim dolovima.

Izvor u Surutka dolu.

Izvori u rejonu Bukovice: Krvavac i Okovac; na Bukovičkoj gori — Mikova česma i česma u Bukovičkoj gori; zatim Pašinac u Pašinoj Vodi i Srdaljica u blizini Ribljeg jezera.

Izvorište Pive — Pivsko vrelo u blizini Pivskog manastira. U Dolini Pive ima još nekoliko jakih vrela, kao na primjer Rastioći, Sopot, Nudo, Vrutak, Međedak, Čakovo vrelo itd.

Vrelo Ljutice, ispod novog puta koji vodi dolinom Tare za Mojkovac.

Interesantne i retke biljke na Durmitoru: Od interesantnog drveća treba spomenuti: pretplaninsku (zakržljalu i poleglu) bukvu, pretplaninsku smrču, muniku, tišu, javor mekušac; od neobičnog grmlja: sitne žbuniće polegale vrbe, vučju jabuku, sitnu mukinju, — sve iznad gornje granice šume, a ispod te granice: planinsku ružu, smrdljiku, vučji lik, vučju oputu i jeremičak. Od

retke zeljaste vegetacije nabrojaćemo: gencijane sa žutim i plavim cvetovima, visokoplaninski žuti krin, *Pančicia serbica*, zeljasti jablan, paprat zv. rebrača (ostatak iz predledničkog doba), male kaćunice i bele Pirole uniflore, ljutić belih cvetova sa lišćem kao kod platana i stouzlica. Od alpijskih biljaka javljaju se: runolist, endemične ljubičice, drijade i dr. Na točilima se viđaju: mekinjak, naša endemična kamenolomka — *Saxifraga Prenja*, a od snegomilnih: *Seldenella alpina*, kaćun i dr.

Divlje životinje na Durmitoru: Od divljih životinja na Durmitoru se javljaju: divokoza, srna, vuk, lisica, zec, veverica, puh, kuna, vidra, tetreb, jarebica kamenjarka, endemitski gušter (*Lacerta mossorensis*) i zmi-ja šargan (*Vipera macrops*), koja se viđa i na visini od 2000 m, zatim divlja patka, divlja svinja i mnoge druge.

Turistički interesantni lokaliteti, predeli i objekti na durmitorskom području: Crno jezero, Mlinski potok, Zminje jezero, Malo jezero ispod Crvene grede, predeo Jablan-bare, Nagorje, Ćurovac, Tmora, Kanjon Tare, Tepca, Pirlitor, most kod Đurđevića Tare, Šaranci, Zminica, Pašina voda, Javorje, Međed, Savina voda, Šljeme, Velika karlica, Pošćenska dolina, Stožina, Dobri do, Kanjon Komarnice, Boljske grede, Lojanik, Todorov do, Planinica, Prutaš, Škrčko ždrijelo, Šareni pasovi, Škrke, Skakala, Sušički Kanjon, Polica, Lokvice, Ledena pećina, Ališnica, Valoviti do, Mlječni dolovi, Zupci, Bobotov kuk, Veliki štuoc, izvor Zaboje, Sušičko jezero, Milogora, Pišće, Pivski kanjon, Pivski manastir, Plužine, Mra-tinjska dolina, Šćepan-Polje.

Kulturno-istorijski objekti na području: Srednjovekovni grad Pirlitor, koji se nalazi u klancu kroz koji silazi put za Levertaru, Soko-Grad kod Šćepan-polja i Hercegovina saborna crkva, Pivski manastir blizu izvora reke Pive, stari kameni most na reci Bukovici kod Šavnika, Mljetičak — lokalitet gde je poginuo Smail-aga Čengić, spomenik u Žabljaku borcima palim u NOB, crkva na Žabljaku i Titova pećina.

Naselja na području u koje vraćaju turisti: Žabljak, Pitomine, Bosača, Nagorje, Tepca, Uskoci, Palež,

Podgora, Čardak, Čiperovača, Ninkovići, Međužvalje, Aluga, Njegovuđa, Razvršje, Motički Gaj, Virak, Javorje, Pašina Voda, Gornja i Donja Bukovica, Crna Gora, Pišće, Trsa, Nedajno, Crkvice, Plužine, Mratinje, Šćepan-Polje.

Poznatiji katuni na Durmitoru: Lokvice, Donja Ališnica, Dolovi, Pošćenski katun, Dobri do, Todorov do, katun sela Crne Gore.

Specijaliteti: Grušavina, skorup, sir, jagnje na ražnju, jagnjeći pršut, pivski kačkavalj, kačamak i dr.

Rekreativne aktivnosti na Durmitoru: šetnje, planinarenje, alpinizam, jahanje, kupanje, veslanje, jedrenje, kajakaštvo, lov, sportski ribolov, skijanje, sličuganje i sankanje.

Službe, potrebe i pogodnosti za posetioce: pošta, telegraf, telefon, obaveštenja i usluge od Turističkog društva »Žabljak« i od Turističko-ugostiteljskog preduzeća »Durmitor«, zatim Šumske uprave odnosno Uprave nacionalnog parka, usluge pratilaca i vodiča, iznajmljivanje konja i čamaca.

Osim toga, obezbeđene su, po potrebi, i bolničke usluge i lekarska pomoć, a postoji i hotelska biblioteka.

Kolski putevi i pešačke staze na području:

Izgrađeni kolski putevi:

Žabljak — Crno jezero

Žabljak — Vražje jezero — Bukovica — Šavnik — Njegovuđa — Zminica

Žabljak — Čiperovača — Vrela — Aluga — Most na Tari

Vražje jezero — Njegovuđa — Aluga

Donja Bukovica — Boan

Žabljak — Razvršje — Javorje — Dobri do,

Todorov do — Pišće — Trsa.

Kolski putevi u izgradnji ili u projektu:

Žabljak — Kuk — Tepca

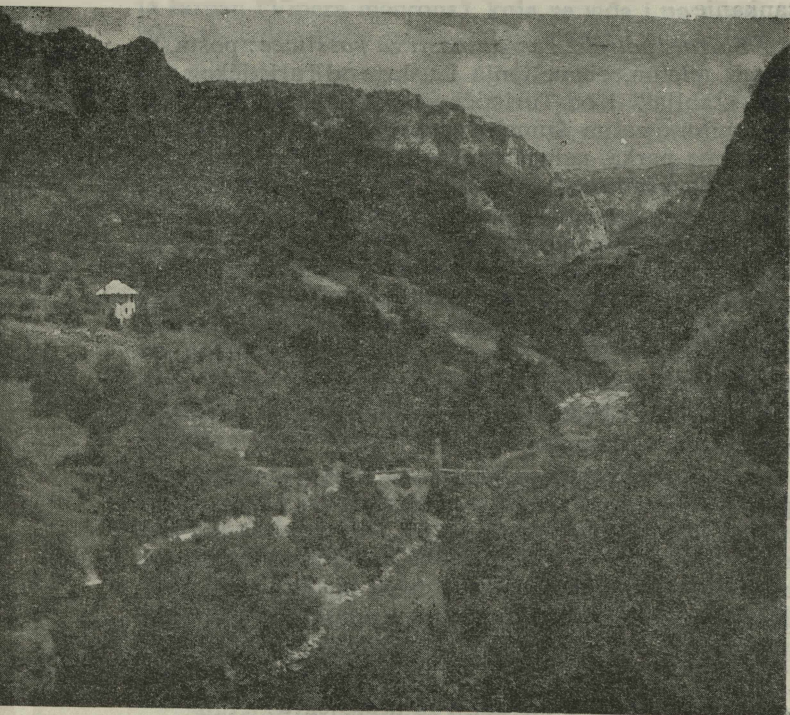
Trsa — Odmut (Pivska planina — Dolina Pive)
Pišće — Pirni do — Krstac (Pivska planina — Dolina Pive)

Njegovuđa — Podgrežje — Pribranci — Studenci (Šaranci)

Vražje jez. — grebenom Sinjavine na Vratlo

Boan — Vratlo

Od pešačkih, izgrađena je samo kružna staza oko Crnog jezera. Sve druge staze su divlje, premda ih je većina sa planinarskom markacijom, a mnoge su prolazne i za konjanike.

TARA KOD ŠČEPAN-POLJA

Tabelarni pregled izleta na Durmitor:

	Izletnička tura	Dužina u km	Način izvođenja
P o l u d n e v n i	Žabljak — kružna staza oko Crn. jez. — Žabljak	9	Peške
	„ Zminje jezero i natrag	8	Peške
	„ Čurovac i natrag	14	Peške ili na konjima
	„ Mlin. potok — Zminje jezero — Malo jezero		
	— Jablan-Bare — Bo- sača — Žabljak	14,5	Peške ili na konjima
	„ Veliki Štulac — Pači- na gomila — Žabljak	18	Peške ili na konjima
	„ Dobri do — Škrčko ždrijelo i natrag	44	Kombinovano kolima 40 + 4 peške
	„ Todorov do (Prutaš) Pišće i natrag	60	kolima
„ Zminičko jez. i natrag	30	kolima	
J e d n o d n e v n i	Žabljak — Međed (preko Struge) i natrag	15	Peške
	„ Međed (preko Lokvi- ca) i natrag preko Struge	17	Peške
	„ Savin kuk i natrag	16	Peške ili na konjima
	„ Savin kuk — Šljeme i natrag	20	Peške
	„ Šljeme (preko Pošćen- ske doline) i natrag	19	Peške
	„ Stožina — Dobri do — Boljske grede i na- trag	46	Kombinovano: kolima 34 + 12 peške

	Izletnička tura	Dužina u km	Način izvođenja
Jednodnevni	Žabljak Škrke preko Todorova dola i natrag	52	Kombinovano: kolima 40 + 12 peške
	„ — Dobri do — Mlječni dolovi — Bobotov kuk i natrag	44	Kombinovano: kolima 34 + 10 peške
	„ Lokvice — Bobotov kuk ^a i natrag	28	Peške
	„ Veliki Štuoc — Kanjon Sušice i natrag	32	Peške ili na konjima
Dvodnevni	Žabljak — Ališnica — Bobotov kuk i natrag	34	Peške (prenočište u Ališnici)
	„ Kuk — Tepca i natrag	32	Peške (prenočište u Tepcima)
	„ Ališnica — Međeđi do — Škrke i natrag	40	Peške (prenočište u Škrkama)
	„ Pišće — Pirni do — Krstac — Pivski Manastir i natrag	84	Kombinovano: 68 kolima + 16 peške
	„ V. Štuoc — Nedajno — Milogora — Trsa — Žabljak	56	Kombinovano: 24 peške + 32 kolima
Višednevni	Žabljak — V. Štuoc — Suš. jezero — Nedajno — Šćepan-Polje — Pivski kanjon — Martinje — Plužine — Pivski Manastir — Pišće — Žabljak	126	Kombinovano: peške i kolima

Izleti u dalju okolinu Durmitora

Do mesta	Udaljenost od Žabljaka u km	Način izvođenja
Most na Tari u lokalitetu		
Budečevica (736)	22,5	kolima
Vrelo Ljutica (606)		
(1 km uzvodno od mosta)	23,5	kolima
Manastir Dobrilovina	45	kolima
Zabojsko jezero (1616)	52	45 km kolima + 7 peške
Crna Poda (964)	47	kolima
Bistrica (758)	51	kolima
Mojkovac	68	kolima
Brskovo	71,5	kolima
Biogradsko jezero (1094)	81	kolima
Dolina Lipovo	88	kolima
Kolašin (960)	90	kolima
Crkvine (1280)	97	kolima
Morački Manastir	109	kolima
Platiže (136)	120	kolima
Mljetičak (1216)	32	kolima
Šavnik (867)	38	kolima
Pljevlja	74,5	kolima
Pivski Manastir	42	34 km kolima + 8 peške
Plužine	38	30 km kolima + 8 peške
Šćepan-Polje	63	peške
Sutjeska (ušće)	73	Kolima (kad put bude završen)
Tjentište	87	Kolima (kad put bude završen)
Perućica (šumski rezervat)	90	Kolima (kad put bude završen)
Foča	99	Kolima (kad put bude završen)
Dubrovnik (Plužine, Stabno, Zukva, Ravno, Gacko)	170	Kolima (kad put bude završen)

Prilazi Durmitoru:

Avionski: Beograd — Njegovuđa

Zagreb — Njegovuđa (u projektu)

Železnički: Najbliže železničke stanice su:

Rudo	130 km
Ustiprača	147 km
Nikšić	86 km
Peć	205 km

Automobilski prilazi: Sa severa (iz Srbije)

Rudo — Pljevlja

Aluga — Žabljak 130,5 km ili

Prijepolje — Plejvlja — Žabljak 107,5 km

Sa juga:

Titograd — Nikšić — Šavnik
— Žabljak 144 km ili

Titograd — Donja Morača —
Kolašin — Mojkovac — Đurđevića Tara — Žabljak 160 km

Kombinovani prilazi (kolima i peške):

Sa severa, Drinom iz Bosne i Srbije: Foča — Sutjeska — Šćepan-Polje — Nedajno — V. Štulac — Žabljak 99 km (deo peške Sutjeska — Šćepan-Polje — Žabljak 73 km)

ili

Foča — Dolina Pive — Odmut — Pišće — Žabljak 106 km (deo peške Sutjeska — Odmut — Pišće 50 km)

Sa juga: Nikšić — Brezna — Manastir Piva — Krstac — Pirni do — Pišće — Žabljak 102 km (deo peške Krstac — Pišće 8 km)

Sa istoka: Peć — Čakor — Andrijevića — Mateševo — Kolašin — Lipovo — Vratlo — Boan — Bukovica — Žabljak 200 km (deo peške Vratlo — Boan 20 km)

Automobilski prilazi u izgradnji:
Dubrovnik — Trebinje — Bileća — Avtovac — Ravno —

PRUTAŠ — pogled sa Todorovog dola

(Snimci: Č. Kušević)

KANJON TARE

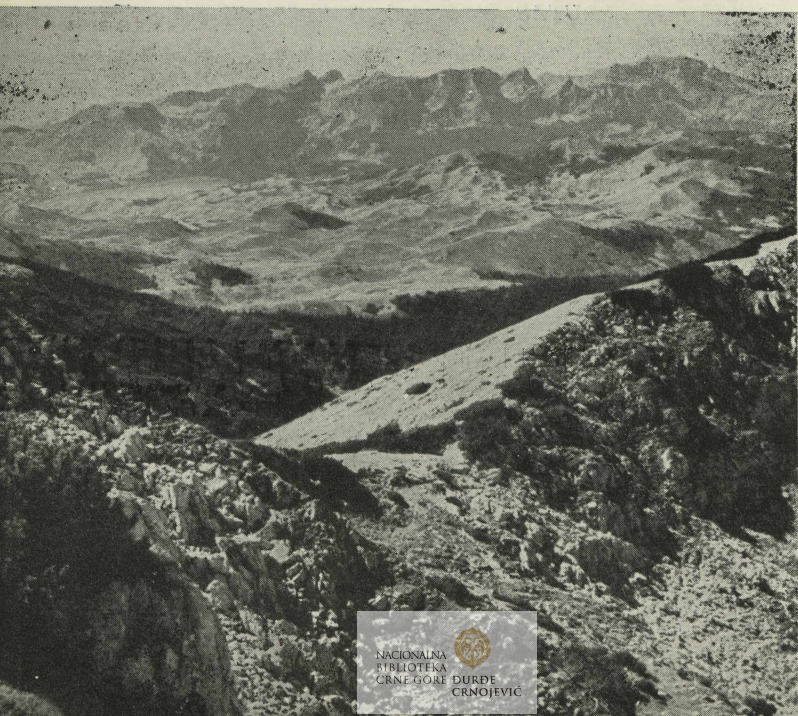

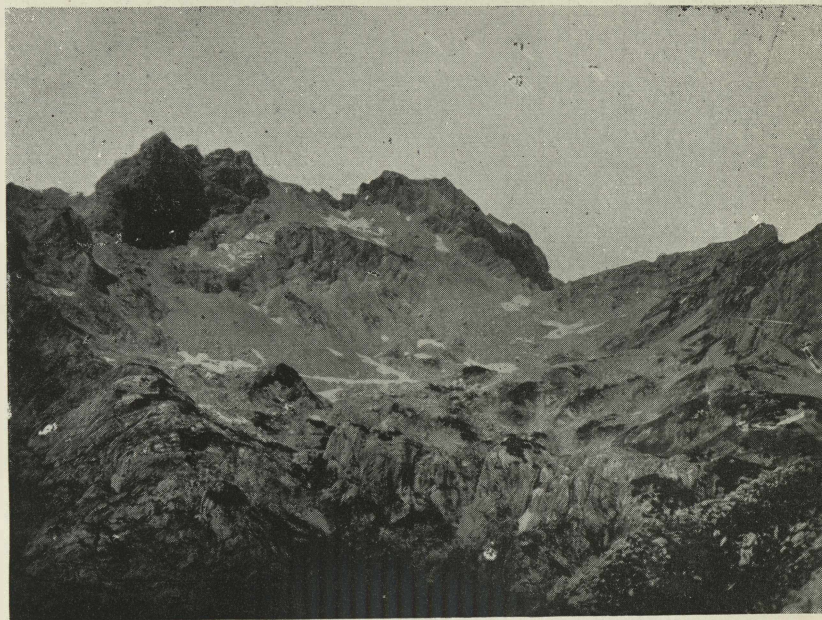

JEZERSKA POVRŠ — pogled sa Crvene grede

(Snimci: Č. Kušević)

PIVSKA POVRŠ — pogled sa Crvene grede

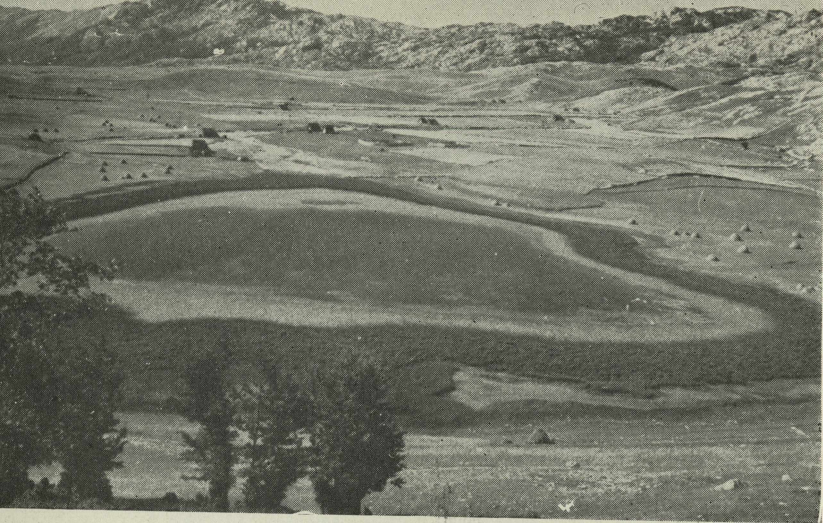

GORNJI DEO CIRKA ALIŠNICE

ZMINIČKO JEZERO ISPOD KUČAJEVICE

(Snimio Č. Kušević)

POŠĆENSKO JEZERO

(Snimio Č. Kušević)

SUBALPIJSKA VEGETACIJA NA DURMITORU

(Snimio Đ. Popović)

Zukva — Stabno — Plužine — Krstac — Pirni do — Pišće — Žabljak — 170 km (još neizgrađeno: Avtovac — Plužine 22 km i Krstac — Pišće 8 km)

ili

Dubrovnik — Gacko — Čemerno — Tjentište — Sutjeska — Šćepan-Polje — Dolina Pive — Odmut — Krstac — Pišće — Žabljak 227 km (još neizgrađeno: Sutjeska — Šćepan-Polje — Odmut 40 km i Krstac — Pišće 8 km).

Saobraćajne veze:

Avionska veza: Beograd — Durmitor i natrag, za vreme sezone jedanput nedeljno. U planu je da se ta veza pojača na dva puta nedeljno i da se otvori nova linija: Zagreb — Durmitor.

Železničke veze: Do železničkih stanica najbližih Durmitoru (Rudo, Ustiprača, Nikšić, Peć) po redu vožnje.

Autobuske veze:

Tranzitne autobuske linije. Beograd — Budva i obratno preko Žabljaka. Ova linija je otvorena od 1. juna do 1. novembra. Polazak svakog dana iz Beograda u 5 h, dolazak u Žabljak (preko Pljevalja) u 20,30 h. Noćivanje u Žabljaku, a drugi dan put se nastavlja za Budvu. Polazak iz Budve u 6 h, dolazak u Žabljak u 15 h. Ovu liniju održava preduzeće »Prevoz« — Pljevlja, Beograd, Admirala Goprata br. 8, tel. 29—480 i Pljevlja, telefon 20—55.

Lokalne autobuske linije: Preduzeće »Autotransport — Titograd« održava stalnu lokalnu liniju Titograd — Pljevlja i obratno preko Žabljaka, sa polaskom iz Titograda u 7,45 h, stiže u Žabljak u 14,50 h, a u Pljevlja u 18,05 h. Iz Pljevalja polazak u 5 h, u Žabljak stiže u 7,45 h, a u 8,15 kreće dalje, za Titograd, gde stiže u 15,20 h.

Preduzeće »Prevoz — Pljevlja« održava lokalnu liniju Pljevlja — Titograd i obratno preko Žabljaka, sa polaskom iz Pljevalja u 6 h, stiže u Žabljak u 9 h, a u Titograd u 14,00 h. Iz Titograda kreće u 8 h, stiže u Žabljak u 14,00 h, a u Pljevlja u 17,00 h.

Postoje i druge linije Beograd — More preduzeća »Lasta« i »Autotransport — Titograd«, koje nisu direktne u odnosu na Žabljak, ali se s ovih linija može uhvatiti veza za Žabljak pomoću lokalnih pruga.

Smeštaj: Najbolji je smeštaj u turističkom hotelu »Durmitor«, koji se nalazi u dolini Jezerske rijeke, 1 km udaljen od Žabljaka, a isto toliko i od Crnog jezera. Od hotela se pruža divan pogled na durmitorski greben. Hotel je C-kategorije i ima preko 100 postelja, restoran i dr. u glavnoj zgradi i tri depandansa u njenom susedstvu. Osim ovog velikog hotela, u samom Žabljaku postoji manji hotel »Obnova« sa gostionicom, koji služi više za prolazne putnike. Osim hotelskog smeštaja, moguće je obezbediti postelju i kod privatnika, a u izgradnji su i kamp-kućice. U svemu, današnji smeštajni kapacitet Žabljaka iznosi oko 400 postelja, što je nedovoljno s obzirom na broj interesenata za vreme letnje sezone. Zato je potrebno blagovremeno izvršiti rezervaciju preko turističkih agencija. Za detaljne informacije treba se obratiti Turističkom društvu »Žabljak« ili Turističko-ugostiteljskom preduzeću »Durmitor« u Žabljaku.

Planiranje puta. Mnogi posetioци napuste Durmitor sa saznanjem da i pored višednevnog boravka nisu stigli da vide mnoge veoma interesantne stvari na tom području. To je usled toga što nisu planirali svoj put. Da bi vreme bilo racionalno iskorišćeno, boravak treba planirati unapred, što je vezano za prethodno upoznavanje durmitorskih vrednosti. Ovaj vodič može u tome mnogo pomoći. Štaviše, karta i podaci koje on pruža mogu poslužiti za sastavljanje i adekvatnog programa boravka.

Kako se opremiti za Durmitor: Nezavisno od godišnjeg doba, treba poneti toplu odeću, s obzirom na promenljivo podneblje i ekstremne klimatske uslove na ovim visinama. Osim toga, večeri i noći su na Durmitoru uvek sveže. Vindjakne, džemper i sl. nisu suvišni, a katkad ni kišni mantili. Dobra obuća ili gojzerice su neophodne. Ruksak je takođe vrlo koristan. Isto tako su potrebne i tamne naočare. Od drugog prtljaga treba poneti: opremu za prvu pomoć, krem protiv sunčanih opekotina, sredstva protiv insekata, džepni nož, baterijske

lampe i topografske karte, ukoliko se ne koristi ovaj vodič. Karta je korisna ne samo za sastavljanje izletničkog programa već i za njegovo izvršenje.

Ali još više treba se posvetiti procenjivanju onoga što ne treba poneti. Jer kada se ide u planinu, ne treba se opteretiti izlišnim, pa čak ni manje potrebnim stvarima. Ne treba zaboraviti ni opremu vezanu za posebne aktivnosti koje posetilac želi na Durmitoru da upražnjava (oprema za kupanje, pribor za pecanje i sl.).

Kako provesti vreme na Durmitoru: Realizacija planinarskog boravišnog programa zavisi i od toga na kako ćete vreme naići. Zato vaš program mora da bude elastičan i da omogući odstupanje, odnosno alternativni izbor aktivnosti za vreme godišnjeg odmora, pogodnih za lepo ili pak loše vreme. Vreme koje nije za kupanje ili jedrenje može biti odlično za izvesne planinarske ture ili izlete, ili pak za pecanje, lov, šetnje i sl. Za nesigurna vremena treba se zadovoljiti kraćim turama.

Program planinarskih i izletničkih tura i druge aktivnosti zavise u prvom redu od dužine boravka. On može biti sastavljen kako za dvodnevni, ili nedeljni, tako i za višenedeljni boravak, i ne treba se bojati da neće biti sadržajan i interesantan. Naprotiv, posetilac Durmitora uvek zažali što nije imao više vremena da vidi i one lepote i vrednosti u lokalitetima koje inače nije stigao da poseti za vreme svog ograničenog boravka.

ZMIJINJE JEZERO SA CRVENOM GREDOM

(Snimio Ć Kušević)

DURMITOR

Durmitor is the most characteristic high mountain representative among all the massifs of the Dinara mountain range. While other mountains in the Dinara system consist of high plateaux and hills, to Durmitor relief are added river valleys of the canyon type representing here the third basic element. That is the reason why the relief of the Durmitor region is more expressive than the others of the Dinara mountain region. Beside that, mountain crags soar into the sky 1.000 meters above the high plateau which is at the same time cut by the 1.000 meters deep river valleys in which rivers foam over rocks and ledges of a deep canyon. Some of the nature's most remarkable features with breath-taking vista on every turn represent the scenic wonders awaiting the visiting tourist. Creative and destructive power of nature are mixed in this region so intimately that there are few other areas in the world that are so ruggedly beautiful. Its landscapes of extraordinary beauty are sculptured mainly by the two nature's strongest powers; glacial and river erosions. Like in the theatre where a magnificent and powerful scene has to be accompanied by corresponding scenographic effort and a monumental decor, the same is with nature where the most dramatic occurrences are accompanied by the magnificent and spectacular shapes. Most dramatic scenery, magnificent mountain vistas are created by rivers and glaciers represented by glacial cirques and river canyons. Durmitor is full of exciting and majestic scenery which makes it a spectacular vacation land.

It is very rare to find elsewhere in Europe so many scenic spots and exceptional natural rareties concentrated on such a relatively small geographic area as it is Durmitor region which makes it popular with mountain climbers and attractive for tourists. In this regard Durmitor is unrivalled in Yugoslavia. With Durmitor the nature was so generous, presenting it with great variety of completely contrasting landscapes succeeding one another with startling suddenness which are unparalleled both for its varieties and quality. There are other regions with similar natural beauty and natural phenomena of the same or similar values but they are nowhere to be found so concentrated as in Durmitor region. That's why this region represents El Dorado for the enthusiasts of the nature.

In spite of the encroachment of civilization, vast areas of Durmitor remain true wilderness or are carefully preserved in their primeval state. Eighteen glacial lakes in Durmitor area mirror their sheer sides and craggy summits. Five famous river canyons on the territory of Durmitor add immensely to this incredible wild land of lakes and trees. Mountain climbers can explore the glacial fields; fishermen can catch lake or brook trout; hunters shoot wild game — Durmitor really offers colorful vistas and its excellent fishing, hiking and camping areas.

Thanks to good roads recently-built Durmitor is now much more accessible and its beauties are open to numerous tourists. For Yugoslav tourism it represents a unique case and its reputation outgrows the national borders. Due to its exceptional natural features Durmitor is preserved as national park, encompassing 36.000 hectares of land. Beside historical and cultural places of importance, and scientific rareties, Durmitor area is known best of all for its beauty. In its creative swing nature has formed here its masterpiece — one of its magnificent creation. But what is most attractive for the tourist is the great variety of completely contrasting landscapes. This diversity makes the region even more dynamic and richer in its scenic beauties. Restless in

LEDENA PEĆINA

(Snimio Đ. Popović)

eternal and divers formation, nature is making very often surprises in Durmitor region, creating strange formations of the exceptional and incredible shapes.

What's the origin of so many exceptional natural formations on Durmitor? They are surely the reaction of intensive natural processes taking place on this high mountain with very expressive relief. Such a relief as well as the strangely chaotic and exciting outline of the Durmitor ridge is the result of prevailing conditions on it. All natural forces are acting very intensively on this high montain. They are in areal swing here. That's the reason why everything is so strange, magnificent and beautiful on Durmitor.

Due to such features Durmitor was always popular with tourists, hikers, mountain climbers and all enthusiasts of wild and unspoiled nature. But beside them, Durmitor was of a special interest to scientific workers

too, offering abundant material for all kind of studies. So its glaciation is cited as a school example. It is very rare to be seen anywhere in the world such glacial phenomenon by which the glaciers, instead to run through narrow passes, were flown into a broad course and in this way accumulated icy mass was overspread on the high plateaux. There are even other interesting glacial traces on Durmitor. So in Poščenska Dolina representing the route of the former big glacier, a solitary peak Stožina, very interesting in shape and by its origin, soars in the middle of the plain. That is »nunatak« meaning by Eskimos the solitary crag withstanding the glacial invasion.

Very rich fossile foundings on this territory bear evidence of a very interesting geological history of Durmitor.

Beside general tectonic processes : upheaval and settlement, foulding and faulting of some layers, a special thrusting or so called nappe overthrust is extremely evident on Durmitor. Mighty overthrustings of the older rocks above the younger ones, or the theory of nappe overthrust, very important in the geological science, has rarely anywhere such a good evidence and a clear illustration as here in the Durmitor region.

Formidable destructive forces of erosion have formed on Durmitor predominantly a relief of sharpe lines and conditioned the impressive present appearance of its ridge. Beside that, the glaciers have formed numerous lakes on the Durmitor territory which are its pearls and the most beautiful ornaments.

As interesting hydrological phenomenon it is necessary to mention the spring of Savina Voda on the Savin Kuk 2.200 m above sea level. It is the highest spring in the karst region ever known in the world. Among the other interesting phenomena one should mention the plant inversion which could be seen on many places in this mountain. So above the zone of conifers again a zone of deciduous trees is appearing, frequently at the elevation of 1.900 meters.

As the first and the lowest situated integrity of the Durmitor region relief one should set apart the famous

canyons of the Tara, Piva, Sušica, Komarnica and Grabovica rivers. Among them well — known Tara Canyon is the second biggest in the world. The canyon valleys on Durmitor are interesting not only because of their great depths but also because of their true wilderness. They are really awesome and magnificent abysses.

The second whole in the Durmitor relief is represented by plateaux: »Jezero« and Pivska Planina — two extensive high plateaux on the average elevation of 1.500 meters or 1.700 meters above sea level, respectively. Spacious mountain meadows, pasture grounds and conifer forests offer ideal conditions for camping and recreative activities.

The third and last whole of the Durmitor relief is the mountain ridge which is rising out of the Jezero-Piva plateaux. Outline of this ridge is very restless and dynamic. Competing for priority numerous peaks surpass each other. Above all of them formidable peak of Bobotov Kuk (2.532 m.) soars into the sky. Breath-taking sight inspires visiting climbers.

Geological bedding is phenomenon which makes Durmitor stone giants interesting above all. This appears on one side in the form of quiet and imposing vertical lines such as can be seen at Prutasi, or on the other side in the form of horizontal, wavy layers of different colors such as are spectacular at Šareni Pašovi or in the form of broken and chaotic lines at Uvita Greda, or finally as spindle-like twisted stone layers at Stožina. All these fantastic stone formations are met in the southern part of Durmitor making one to feel as being thrown to some other planet. All this region resembles to a scenery on the Moon and that is why Durmitor is famous and popular with all enthusiasts of the extraordinary wilderness. Rocky mountains of the southern Durmitor are really awesome. That is a region of stirred up mountain peaks from Walt Disney's fantasy.

Climate of this region is severe, mountainous — corresponding to the elevation. Summers are short but drier than in the Alps, while during wintertime there are lot of sunny days which combined with abundant snow cover permit all kind of winter sports.

The diversity of the landscape is enhanced by the variety of plant and animal world. Flora of this region is especially interesting, containing some of the relict species and several endemic plants. As to the distribution of forests, a strange phenomenon may be noticed — above the conifer zone appears again the zone of submountain beech (*Fagetum montanum*) and maple (*Acer Visianii*), making a true plant inversion. Vertical analysis of the vegetation shows that beech and grass cover are appearing two times beside the very developed subalpine zone of mountain pine (*Pinus mughus*) and junipers (*Juniperus nana*). Such distribution of the green cover conditions a livestock farming of a very complex semi-nomad type which from its part brings into this region a still more vivacious dynamics. Connected with this are settlements of various types as well as special habits and customs practised by the inhabitants of this region.

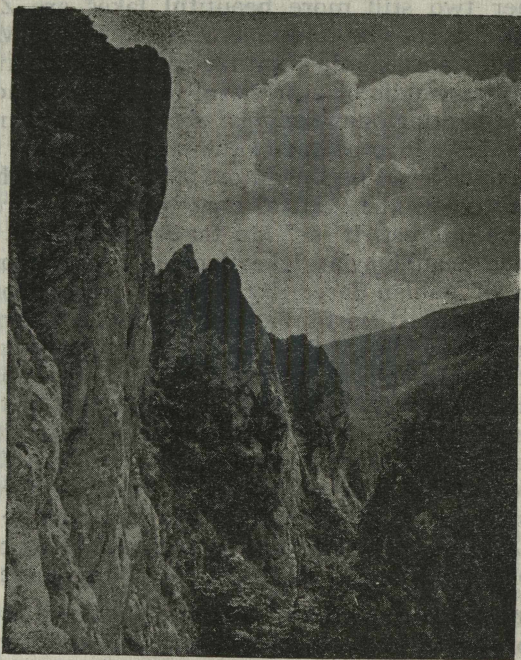
The animal world is of no less interests on Durmitor where among the rare species of wild game one may meet chamois, marten, otter, mountain cock, mountain partridge, and among the reptiles the endemic lizard (*Lacerta mossaorensis*) and short viper (*Vipera macrops*).

Durmitor is accessible today by highways and very soon it will be connected with Dubrovnik, Tjentište and other tourists centers. Beside the bus connections, Durmitor may be reached by plane, too. Thanks to a very modern highway running through the Tara valley it is accessible now even in the wintertime. This road together with the newly-built road through the Moraca valley represents a tourist welldeveloped road-system whic is connecting this most interesting mountain region with other mountain centers and Montenegro littoral, one of the most beautiful natural sea coast of the Mediterranean. The highway passes by three national parks (Lovćen, Biogradska Gora and Durmitor), breaks through beautiful mountain regions and two most impressive canyons of the Old World (Platiје and Tara Canyon). Along this road are many other tourist attrac-

tive points: a bridge 160 meters high above the Đurđevića Tara, where the really dramatic part of the canyon begins, the unique ancient pinewoods of Crna Poda at the very entrance to the upper part of the Tara Canyon, Bistrica valley, Brskovo, the Morača Monastery etc.

The administrative and economic center of the Durmitor region is Žabljak the highest small town in Yugoslavia and on the Balkans. It is at the same time mountain summer resort and the cross-way of bus lines. It is the center of the commune. It has a post-office, a national park administration, a hospital, several stores, a tourist hotel »Durmitor«, a restaurant »Obnova« etc. Žabljak is the place from where many mountain tours may be undertaken either in the vicinity or

KAMENE LITICE TARSKOG KANJONA

(Snimio V. Limić)

more remoted attractive and interesting places. Magnificent panorama of the Durmitor ridge is stretching from Žabljak over Jezerska Rijeka valley.

Crno jezero (The Black Lake) accessible by a road is only 2,5 km far from Žabljak. Somewhat in the middle of this road a comfortable hotel »Durmitor« is build in the beautiful Žabljačka Rijeka valley. This is the largest and the most famous lake in the Durmitor region and with the luxurious peak of Međed represents a landscape wellknown by its beauty even far-away of the borders of Yugoslavia. The peak representing a symbol of the mountain beauty is mirrored in the crystal water of the lake which is used for bathing, rowing, sailing, fishing and skating in the wintertime.

Other two still more beautiful lakes are *Zminje* and *Malo Jezero*. The former is reached by the Mlinski Potok valley and is only 4 km far from Žabljak. It is located in the middle of a primeval forest in an indescribable fascinating surroundings. Romantic features of this lake make it to be one of the most charming scenic spot and the jewel of Durmitor. *Malo Jezero* (The Little Lake) below the vertical crags of Crvena Greda is of no less interest. It is 7 km far from Žabljak. It reminds the Scandinavian lakes located in the subalpine paysage of Jablan-Bare. *Škrka* is a deep depression among the highest Durmitor peaks located in the middle of mountain-saddle 26 km far from Žabljak. In fact, this is a gigantic glacial cirque and one of the most picturesque valley in Europe. This is due on the first place to strange geological bedding resulting in formations of the bizarre appearance of broken and fantastic shapes, then great wilderness of the region, stone block of the immense proportions and flamboyant subalpine vegetation. All this together with two glacial lakes of sapphire blue color make this scenery unforgettable.

Međed, Savin Kuk and Sljeme. Mountain tours to either of these three peaks request a three to four hours climbing, but as a reward the climbers are presented with the breath-taking sights of the near and far-off neighborhood from their highest points.

Central group of the Durmitor peaks includes three highest peaks of the Alpine character, among which *Bobotov Kuk* is the highest. *Obla Glava* (The Round Head) with the *Ledena Pećina* (The Icy Cave) where icy jewels in the form of stalactites and stalagmites may be seen, belongs to this group. It takes six hours climbing the highest peak Bobotov Kuk from Žabljak. The road runs through valleys — former glacial routes, it passes the numerous snow drifts until the highest Durmitor peak is reached. The scenic wonders are awaiting the visiting tourist: 756 m deep abyss »Škrka«, Bizzare »Zupci« and other surrounding peaks, magnificent Sušica Canyon, many stone depressions and in the farther surroundings numerous mountains in Hercegovina, Bosnia, Serbia, and Montenegro proper.

The northern group of the Durmitor peaks represent Mali and Veliki Štuoc, Pašina Gomila and Crvena Greda. Unforgettable vistas on the Tara river canyon — a river abyss of unmatched proportions are offered from the Veliki Štuoc. Observed from this peak the canyon, in regard to its depth is only a few meters behind the Grand Colorado Canyon. Panorama is grandiose and awe-inspiring.

The southern group of the Durmitor peaks form: Ranisava, Stožina, Sedlena Greda, Boljske Grede, Lojanik etc. The most interesting are Boljske Grede at the upper part of the Komarnica Canyon. They should be seen in the after-noon flooded by sunshine and this beautiful scenery remains indelibly imprinted in the tourist's mind. A very rare plant — the lion's foot is found on Lojanik.

Crno Jezero Forests are of great decorative and rekreative value offering ideal opportunity for hiking. After an hour walk through these forests and pastoral region one reaches the upper edge of the Tara Canyon where the really dramatic part of this canyon begins. From the place Curovac the sight into the precipice is breath-taking. At the bottom of the valley a winding river like an emerald ribbon is pushing its way through

the precipitous sides. Canyon has to be seen and only then one may feel all the grandiosity of the primeval and superlative nature, destructive force of the waters and eternal restless happenings in the earth core.

Piva region is including Pivska Planina or Površ, the Piva river valley with the valleys of its tributary streams and Pivska župa. It is stretching to the west from the Durmior ridge and on the opposite side it is bordered by mountains Maglić, Volujak, Bioč and Golija. From the tourist point of view following objects and localities are of interest; Piva Canyon, Piva Monastery, the spring of the river Piva, Mratinje valley and Soko Grad. A new road is in construction through the Piva Canyon which will connect Durmitor with Dubrovnik, Drina valley, Sutjeska, Tjentište and Nikšić.

DURMITOR UND SEINE UMGEBUNG

Durmitor ist der ausdrucksvollste aller Gebirgesstöcke der Hochgebirge des Dinarasystems. Er unterscheidet sich von anderen Hochgebirgen der Dinarasystemgebirge, die in der Regel aus Hochplateaus und hohen Bergen bestehen. Durmitor ist im Gegenteil zwischen zwei tiefen canonartigen Flußtälern aufgesetzt und dies verleiht ihm eine besondere Eigenartigkeit. Daher ist auch das Relief des Durmitorgebietes so ausdrucksvoll und viel interessanter als das Relief anderer Hochgebirge der dinarischen Gebirgskette. Durmitor erhebt sich von einem über 1000 Meter über Meeresspiegel liegenden Hochplateau und ragt mit einem Gebirgsgrat noch über Tausend Meter empor, andererseits sind in demselben Plateau enge gegen Tausend Meter tiefe Flußtäler eingeschnitten. So weist das Durmitorgebiet in einer relativ geringfügigen Entfernung, zwischen seiner höchsten Spitze Bobotov Kuk (2522 Meter ü.M.) und der am tiefsten liegenden Stelle des Taracanons (521 Meter ü.M.) einen Höheunterschied von 2000 Meter auf. Dies bedingt eine enorme senkrechte Zergliederung. In einem solchen Gebiete, wo man auf jeden Schritt und Tritt das Schöne, das Wilde und das Schauerhafte so oft beisammen trifft, kommen so lebhaft die schaffenden und zerstörenden Naturkräfte zum Ausdruck. Hier waren hauptsächlich die zwei gewaltigsten Naturkräfte am Werke: die Gletscherbildungen und Flußerosien. Wie in einem unermeßlich großen Theater, wo eine große und eindrucksvolle Szene auch großartige Bühnenausstat-

tung und Ausschmückung erfordert, so werden hier die gewaltigsten dramatischen Naturereignisse mit majestätischen Bildungsformen des Geländes begleitet. In der Tat gibt es keine großartigere Naturbildungen als Gletschercirques und Flußcanons, und Durmitor besitzt gerade eine unerschöpfliche Fülle solcher Naturformationen.

Dasjenige aber was den Durmitor zu einem so hochinteressanten und anziehenden touristischen Gebiet macht ist ein Überfluß an Naturschönheiten und Naturseltenheiten, die man sonst in ganz Europa selten so beisammen treffen kann, wie hier in einem relativ recht begrenzten geographischen Raume. Diesen Vorrang macht ihm kein anderes Hochgebirge Jugoslaviens streitig. Die Natur hat den Durmitor verschwenderisch mit verschiedenartigen und bewundernswerten Gestaltungen so reichlich versehen, daß die herrlichen Aussichten, Szenen und Bilder den Besucher mitreißen und ihm immer wieder zu neuem Erlebnis werden. Zwar gibt es in Jugoslawien andere ebenso herrliche Gebirgslandschaften, aber nirgends hat die Natur so Vieles beisammen geschaufelt wie um den Durmitor herum. Deshalb ist er mit Recht zu Eldorado der Naturliebhaber geworden.

Mit seinen phantastisch geformten und bizarr aussehenden Gratspitzen, mit seinen ungeheueren Gletscherbildungen, mit seinen schroffen Felsenmauern, in einem Worte mit seinem steinernen Chaos in der höchsten Zone seiner Steinwüste; endlich mit seinen weiten Wiedegeländen in der Zone des üppigen Gestrüpp- und Graswachstums, sowie auch mit seinen prächtigen alten Wäldern auf den Abhängen und hügelig zerstreuten Berglehnen in seinem weit ausgedehnten Hochplateau, endlich mit seinen 18 herrlichen Gebirgsseen glazialen Ursprungs und fünf weit bekannten Flußcanons mit all ihren wilden Naturschönheiten stellt Durmitor einen touristischen Anziehungspunkt ersten Ranges.

Durch die verhältnismäßig gute Straßen verbunden beginnt Durmitor in der letzten Zeit immer mehr eine ihm gebührende Stelle im touristischen Netze Jugoslawiens zu behaupten. Er wird langsam zu einem sehr be-

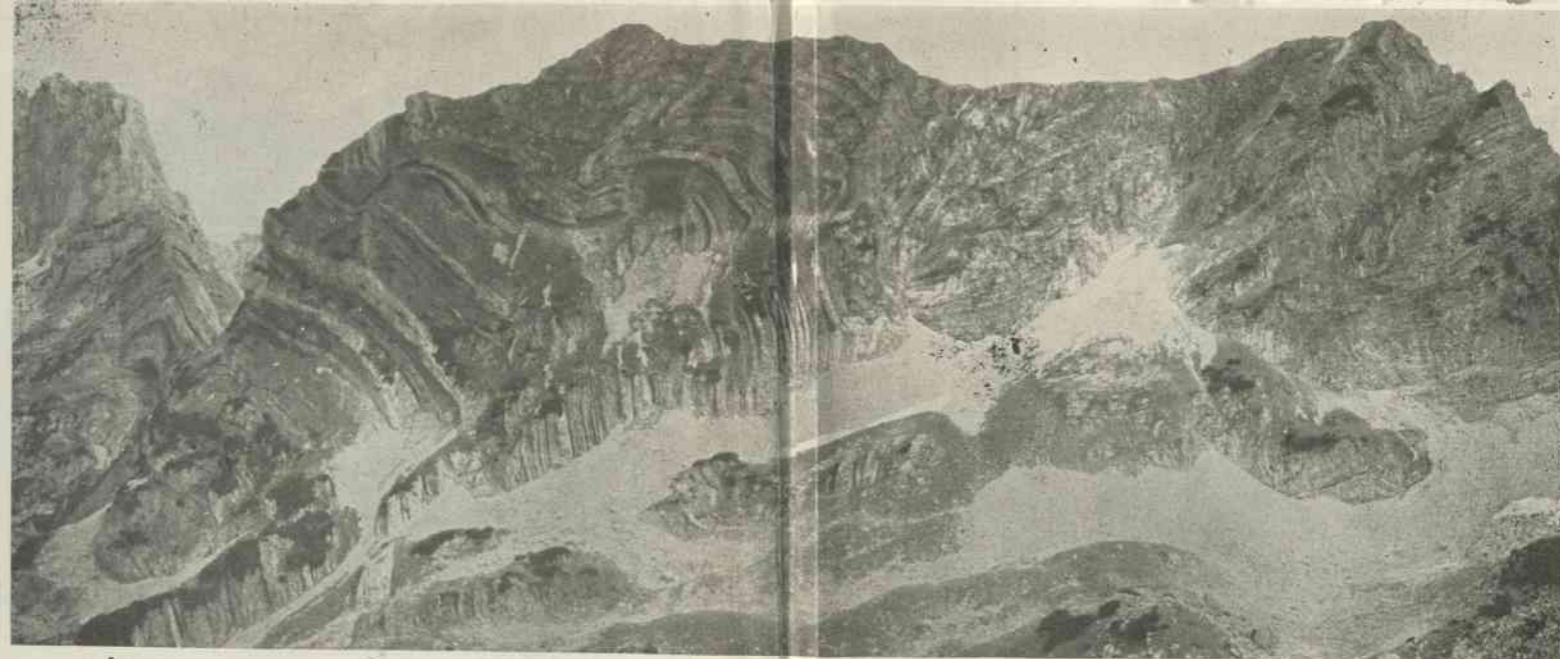
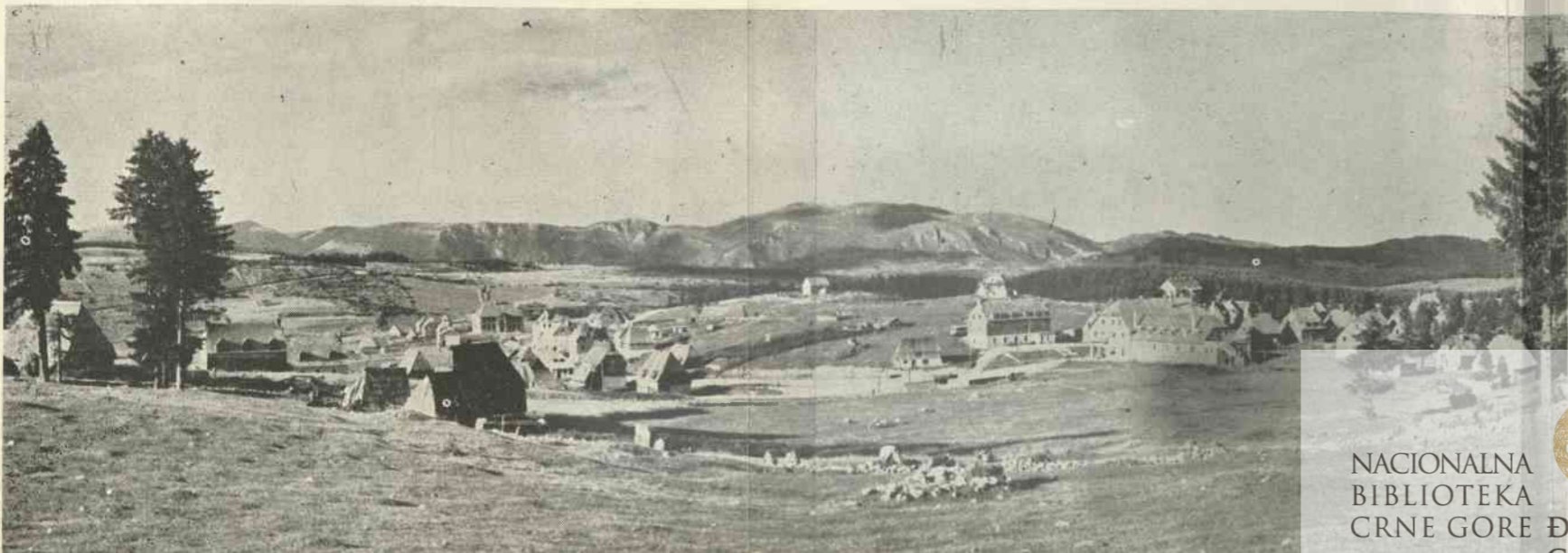

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

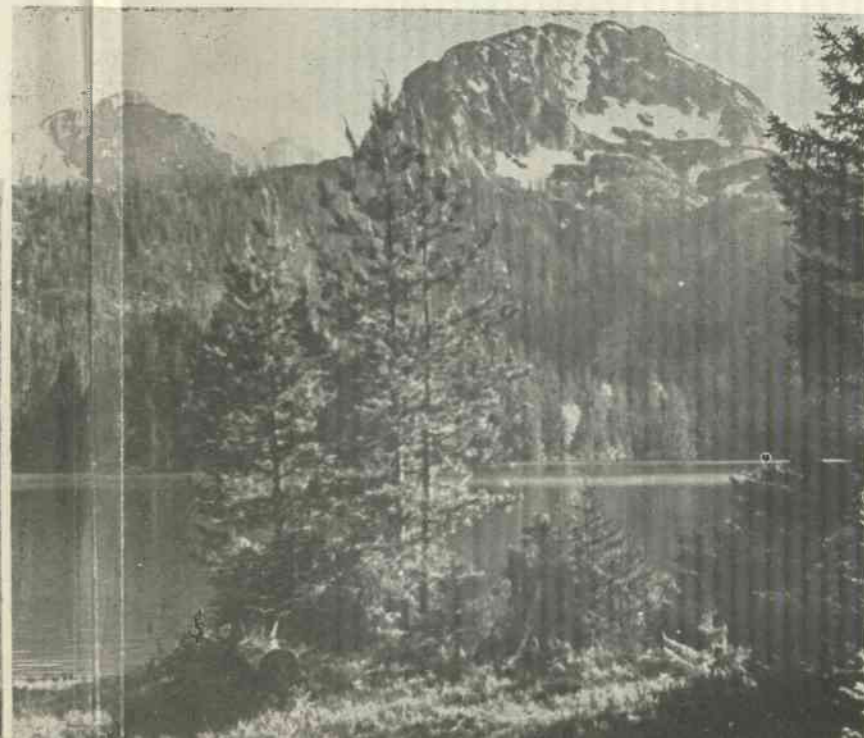
Gore: DURMITORSKI VRHOVI POD SNEGOM (levo) i ZIMSKI PEJZAŽ NA DURMITORU (desno)
(Snimio V. Limić)

Dolje: ŽABLJAK — panorama
(Snimio Č. Kušević)

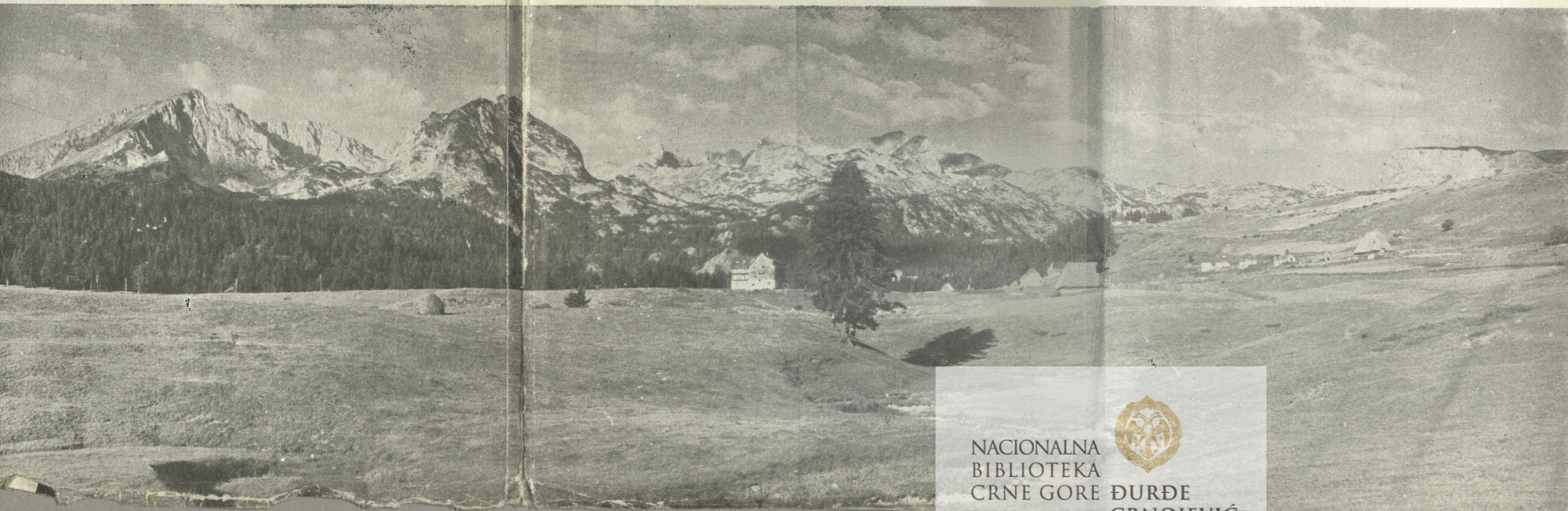

Gore: ŠARENI PASOVI

Dolje: nunatak STOŽINA (levo) i CRNO JEZERO
sa MEĐEDOM i SAVINIM KUKOM
(Snimci: Č. Kušević)

Gore:

DURMITORSKI VRHOVI

(Snimio V. Jelovac)

Levo:

**PANORAMA DURMITORSKIH
GREBENA**

(Snimio Č. Kušević)

Desno:

OKOMITE LITICE TARSKOG KANJONA
— u dnu se nalazi selo Tepca

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE

ĐURĐE
BRANČEVIĆ

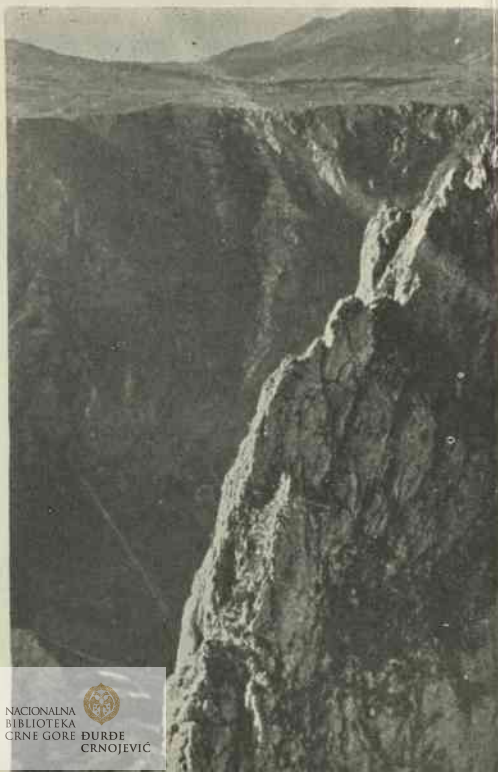

DURMITORSKI VRHOVI

(Snimio V. Jelovac)

**PORAMA DURMITORSKIH
GREBENA**

(Snimio Č. Kušević)

ŠEŠTOLITICE TARSKOG KANJONA

u dnu se nalazi selo Tepca

liebten Reiseziel nicht nur der Einheimischen sondern auch der ausländischen Touristen. Außerdem ist er infolge seiner außerordentlichen Naturschönheiten zum Nationalpark erklärt. Sein Parkgebiet umfaßt eine weite Fläche von 36.000 ha und ist in seiner wilden Schönheit, größtenteils vom menschlichen Tun unberührt, wirklich ein Meisterstück der Natururwüchsigkeit, eine unerschöpfliche Grube für jede Naturforschung.

Die Mannigfaltigkeit der Formen und Aussichten, die scharfen Naturkontraste, die sich fortwährend ablösen und neugestalten, machen das Durmitorgebiet zu einem der schönsten touristischen Gebiete der Balkanhalbinsel. Nirgends auf dem Balkan trifft man so seltene und auserlesene Gestaltungsformen, die den Reisenden unentwegt begeistern und ihm immer etwas Neues darbieten. Das Reichtum an Formen- und Reliefgestaltung dieses Geländes ist die Folge der außerordentlichen Naturprozesse, die sich in der Urzeit abgespielt haben. Die urwüchsigen Naturkräfte waren hier sehr intensiv am Werke. Die schöpferischen Naturelemente trieben hier ein großartiges Schöpfungsspiel. Daher ist alles am Durmitor so ungewöhnlich groß, schön und eigenartig.

Mit all diesen Eigenschaften zog der Durmitor seit sehr die Aufmerksamkeit der Touristen, Ausflügler, Sommerfrischler und Naturliebhaber überhaupt, um ihn zu besuchen und seine Schönheiten zu bewundern. Auch bei den Wissenschaftlern rief diese interessante Landschaft sehr oft ein reges Interesse hervor, denn sie bot ihnen ein reiches Material für verschiedene Untersuchungen und Naturforschungen. So wird z.B. Durmitors Glazial als ein klassisches lehrhaftes Beispiel betrachtet. Zum Unterschied von anderen Alpen- und Dinarasytemgebirgen, bei denen die Gletscherverschiebungen in der Regel in den Einsenkungen sich abspielten, hier wurde in der Eiszeit über das östliche Plateau, bzw. über Jezeragebiet, eine ungeheuere Eismasse gehäuft und gestaut. Ein solches Phänomen, daß die Gletscher, anstatt in engen Geleisen sich vollzustrecken, in einen weiten und breiten Strom zusammenflossen und zu einer unge-

heueren Hochflächesich ausbreiteten, trifft man allzu selten. In dieser Hinsicht besitzt Durmitor zahlreiche aufschlußvolle Gletscherspuren. So ragt mitten in der Pošćenska Dolina, die offensichtlich eine weite Terasse des ehemaligen Gletschers darstellt, ganz vereinsamt eine hohe eigenartige Bergspitze, Stožina genannt, ein Soliterfelsen, der der Gletscherinvasion widerstanden hat. Die reichen Fossilfunde bezeugen auch von einer interessanten Geologiegeschichte Durmitors.

Außer den üblichen tektonischen Erscheinungen: Erhebungs-, Einsenkungs-, Faltungs- und Aufstapelungsprozessen, die hier so klar zum Vorschein kommen, verdient insbesondere sogenannte schariatische Struktur Durmitors hervorgehoben zu werden: das gigantische Aufstauen der älteren über die jüngeren Steinmassen, eine in der Geologie sehr wichtige Erscheinung, die man nirgends so klar und augenscheinlich beobachten kann wie auf dem Durmitorterrain.

Die mächtigen Erosionprozesse schufen hier im höchsten Grade ein Relief der scharfen Umrisse und bedingten das heutige Bild Durmitorsfelsenriffes. Außerdem schufen die Gletscher eine Unmenge von Gletscherseen, die die Schönheitsperlen Durmitors darstellen. Auch heutzutage, in unserem warmen Zeitalter, behält Durmitor zahlreiche SchneeverSchüttungen während des ganzen Sommers, es sind seine Diamantenzierden.

Als ein sehr interessantes hydrologisches Phänomen ist Savina Voda (Savas Wasser) auf dem Savin Kuk zu erwähnen, eine Wasserquelle gegen 2200 Meter über Meeresspiegel, die höchstliegende bekannte Wasserquelle in einer Kalksteinmasse in der Welt. Die Pflanzenwelt im Durmitorgebiet verdient auch erwähnt zu werden. Besonders auffallend ist das Abwechseln des Nadel- und Laubbäumewachstums.

Als die erste Reliefabsonderung des Durmitorgebietes sind einige bekannte Schluchten zu nennen: die Tara-, Piva-, Sušica-, Komarnica- und Graboviceschlucht. Unter ihnen ist die bekannte Taraschlucht schon lange eine europäische Berühmtheit geworden, sie wird als die zweitgrößte Schlucht der Welt gepriesen und mit Colo-

rado Canon in U.S.A. verglichen. Die erwähnten Schluchten zeichnen sich nicht nur durch ihren tiefliegenden Grund sondern auch durch ihr urwildes Gebilde aus. Es sind öfters gigantische Abgründe.

Als das zweite landschaftlich abgesonderte Durmitorgebiet nehmen sich die Jezera und Pivska Gebirge aus, zwei weite Hachplateaus, durchschnittlich 1500 bzw. 1700 Meter über Meeresspiegel liegend, die ihrer Struktur nach ein außerordentlich günstiges Gelände für Sommerfrischler darstellen. Weite Wiesen, Weiden und Sennereien bieten im Sommer eine gesunde und bewegungsvolle Lebensweise. Eine Anzahl herrlicher Gebirgsseen bietet außerdem dem Sommerfrischler nicht nur die herrlichsten Naturgenüsse sondern auch Gelegenheit für verschiedene Wassersportbetätigungen.

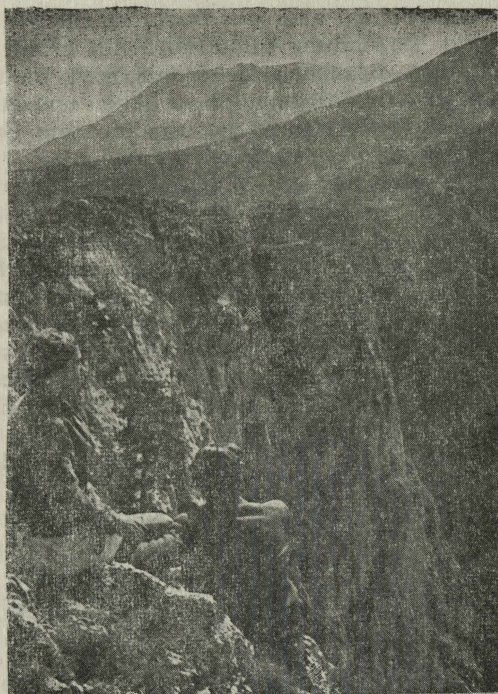
Als ein drittes Ganzes des Durmitorgeländes ist ein aus dem Hochplateau Jezera — Pivska Gebirge herantretender Gebirgsgrat, dessen Silhouette sich unruhig und dynamisch auf den Betrachter auswirkt. In dem ausgebreiteten Netze vieler Steinklippen dieses Gebirgsriesen spürt man etwas unheimlich Beängstigendes. Wie um die Wette hinanstrebend erhebt sich die eine Spitze über die andere. Über allen thronend ragt Bobotov Kuk gen Himmel empor. Die Unwiderstehlichkeit dieses Anblickes reißt einen jeden mit. Dasjenige aber was diese Steinriesen vor allem interessant macht ist ihre geologische Aufsichtung. Diese zeigt sich bald in der Form ruhiger, würdevoller senkrechtlaufender Streifen wie bei Prutaš (Streifberg), bald als horizontale wellenartige und verschiedenfarbige Streifen wie bei Šareni Pasovi (Bunte Gürtel), bald wieder in der Form chaotisch zerbrochenen Linien wie bei Uvite Grede (Aufgerollte Felsen), oder zuletzt wie spindelartig aufgewickelte Steinstreifen wie bei Stožina (Schoberbaum). Diese phantasievollen Steinformationen begegnet man besonders im südlichen Teile Durmitors, der Besucher hat öfters das Gefühl, sich auf einem anderen Planet zu befinden. Diese ganze Gegend wirkt so fremdartig, daß sie bei den Naturliebhabern zu einem unvergesslichen Erlebnis wird. Das ist die Gegend der aufbrausenden

Gebirgsgipfel wie aus Walt Disney's Phantasie geschaffen.

In einer solchen Gebirgsgegend herrscht auch ein entsprechendes scharfes Klima. Die Sommer sind kurz aber sonnig und trockener als in den Alpen; auch im Winter gibt es genügend sonnige Tage. Eine hohe Schneeschicht ermöglicht Wintersporte.

Die Pflanzen- und Tierwelt ist verschiedenartig. Das Gebiet ist besonders in Hinsicht auf die Flora bezeichnend, man findet Überreste einiger seltenen Pflanzarten. Bei der Pflanzenausbreitung stößt man oft auf sogenannte Pflanzeninversion. So trifft man z.B. oberhalb des Nadelbäumegürtels als Inversion ein Gürtel des Vorgebirgsbuches (*Fagetum montanum*), seltener auch *Acer Visiani*. In senkrechter Einteilung kommt die Buchen- und Grasbedeckung zweimal zum Vorschein, wie auch stark vertretener subalpiner Gürtel von Kiefern- und Wacholderbäumen (*Pinus maghus* und *Juniperus nana*). Eine solche Wachstumseinteilung bedingt eine komplizierte Viehzuchtwirtschaft halbnomadischer Prägung, die ihrerseits zur Lebensdynamik dieses Gebietes erheblich beiträgt. In Bezug auf die sonstige Lebensweise trifft man verschiedenartige Ansiedlungen und manche eigenartige Gebräuche und Sitten bei den Einwohnern. Ebenso ist auch die Tierwelt Durmitors vom Interesse. Von den Wildtieren sind zu nennen: Gamsbock, Marder, Fischotter, Auerhan, Steinhun usw., von den Reptilien *Lacerta mossorensis* und *Vipera macrops*.

Durmitor ist heute durch verhältnismäßig gute Straßen mit umliegenden Städten und Ortschaften verbunden. Eine direkte Straßenverbindung mit Dubrovnik, Tjentište und mit den anderen touristischen Zentren ist im Ausbau. In der Sommersaison ist Durmitor auch mit Flugzeug bequem zu erreichen. Dank einer gut ausgebauten Straße im Taratal ist er auch im Winter für die Touristen erschlossen. Die Taratalstraße mit einer neu ausgebauten Straße durch Platijaschlucht im Tale der Morača stellt eine erstklassige touristische Magistrale dar, welche die schönsten Gebirgslandschaften nördlichen Montenegros mit anderen touristischen Ortschaften im

KAMENE LITICE TARSKOG KANJONA

(Snimio V. Limić)

Binnenland und im montenegrinischen Küstenland, einer der schönsten Riviera im Bereiche des Mittelländischen Meeres, verbindet. Die Straße berührt alle drei Nationalparke Montenegros (Lovćen, Biogradska Gora und Durmitor), führt durch die schönsten Gebirgslandschaften und bohrt sich durch zwei bekannteste Canons Europas, Platija- und Taraschlucht. Sie passiert viele turistisch interessante Ortschaften, den wunderschönen Kieferwald Crna Poda, das Tal Bistrica, Brskovo, den berühmten Biograder See mitten in einem Urwalde, das Tal Lipovo, das bekannte historische Denkmal Kloster

Morača u.s.w. Sobald aber der Durmitor auch westlich eine direkte Verbindung mit Dubrovnik erhält, dann wird sich dem Besucher die Möglichkeit bieten, an demselben Tage im Küstenlande zu baden und auf dem Durmitorgebiete Ski fahren zu können, eine Gelegenheit die sehr selten geboten wird.

Das administrative und wirtschaftliche Zentrum des Durmitorgebietes ist Žabljak, ein höchstliegendes Städtchen nicht nur in Jugoslawien sondern auch auf dem Balkan. Es ist gleichzeitig eine beliebte Sommerfrische und ein Kreuzweg der Autobuslinien, besitzt ein Postamt, ein Krankenhaus, die nötigsten Warengeschäfte, das Hotel »Durmitor« und das Cafe »Obnova« u.s.w. Žabljak ist ein günstiger Mittelpunkt für viele Wanderungen und Ausflüge in die nahe und weite Umgebung. Von der Stadt aus breitet sich über das Tal Žabljaka Rijeka ein herrliches Panorama zu der Gratspitze des Riessenberges aus.

Crno Jezero liegt nur 2,5 Kilometer von Žabljak entfernt; fast in der Mitte des Weges zum See schimmert im schönen Tal Žabljaka Rijeka das bequem eingerichtete Hotel »Durmitor«. Zusammen mit der schönen Berggipfel Meded (der Bär), an dessen Fuße er liegt, ist Crno Jezero der größte und bekannteste See im Durmitorgebiete und auch außer Grenzen Jugoslawiens bekannt. Die Bergesspitze, die ein Symbol der Gebirgsschönheit verkörpert, spiegelt sich im See. Das verhältnismäßig kühles Seewasser wird zum Baden und Schwimmen, zum Segeln und Fischen, im Winter auch zum Schlittschuhlaufen benutzt. Zwei andere Seen, Zminje und M. Jezero, sind kleiner als der Crno. Der erste ist durch das Tal Mliniski Potok leicht zu erreichen und ist nur 4 Kilometer von Žabljak entfernt. Der See liegt mitten in einem Urwalde, der ihm einen unbeschreiblich schönen Rahmen verleiht. Dieser so romantisch gelegene See verkörpert ein wunderschönes Landschaftsbild und ist eine Zierde Durmitors. M. Jezero ist nicht weniger interessant, befindet sich unterhalb des steilen Felsengraves Crvene Grede (Rote Felsenmauer) und ist 7 Kilometer von Žabljak entfernt. Er erinnert an die Seen Skan-

dinaviens und liegt in Jablan-Bare, einer anmutigen subalpinen pittoresken Gegend.

Škrke stellt eine tiefe Depression zwischen den größten Gipfeln Durmitors dar und befindet sich im Zentraltale eines 26 Kilometer langen Gebirgskammes. In der Tat ist es ein großartiger Cirque und gleichzeitig eines der pittoresken Täler in ganz Europa. Die ungewöhnliche Schönheit dieser Landschaft ist vor allem das Resultat einer besonderen geologischen Aufschichtung, die bizarr aussehende, zerissene, phantastisch geformte Formationen zur Folge hatte. Dies alles, sowie die ungeheuren, aufgehäuften Steinblöcke in ihrer unvergleichlichen Wildnis, wie auch zwei Gletscherseen smaragdgrüner Wasserfläche, macht diese Landschaft zu einem touristisch sehr anziehenden Gebiete.

Međed, Savin Kuk und Šljeme. Eine Bergtour bis zur Spitze eines jeden dieser Berggipfel dauert drei bis vier Stunden, aber die herrliche Aussicht von oben belohnt den Bergsteiger für alle seine Mühe.

Zentrale Gruppe der Berggipfel Durmitors bilden drei hohe Berge alpiner Charakters. Unter ihnen ist der höchste Bobotov Kuk. Zu dieser Gruppe gehört auch Obla Glava mit seiner Ledena Pećina, wo man einen schönen Eiszierat in Stalaktiten- und Stalagmitenform bewundern kann. Eine Bergtour von Žabljak aus bis zu Bobotov Kuk dauert 6 Stunden. Der Weg führt durch zahlreiche Mulden, die ehemalige Gletscherterrassen darstellen, und überquert viele Gletscherfurchen und Schneeverwüstungen bis man die höchstliegende Stelle Durmitors erreicht. Von dort breitet sich dem Bergsteiger ein unvergleichliches Panorama aus: über 756 Meter tiefliegende Škrke, auf die malerisch bizarre Zupce und andere Gebirgsgipfel, über die großartige Sušiceschlucht und über unzählige steinerne Einsenkungen und Mulden, in weiter Ferne auf viele höhere und kleinere Gebirge und Gebirgsketten.

Nördliche Gruppe der Berggipfel Durmitors bilden Mali und Veliki Štuoc, Pašina Gomila und Crvena Greda. Von dem Gipfel des Veliki Štuoc belohnt den Bergsteiger eine unvergessliche Aussicht auf Taracanon, eine

ungeheuer große Flußschlucht, die in Hinsicht auf die Tiefe nur wenige Meter hinter dem Colorado Canon zurückbleibt. Das Panorama von V. Štuoc ist tatsächlich einzigartig und im höchsten Grade aufregend.

In die südliche Gruppe gehören die Berggipfel Ranisava, Stožina, Sedlena Greda, Boljske Grede, Lojanik und andere. Die interessantesten von ihnen sind die Boljske Grede im oberen Teil der Komarnicaschlucht. Diese Felsenreihe soll man am Nachmittag sehen, wenn sie in der Sonne leuchten und ein zauberhaftes Farbenspiel darbieten. Auf Lojanik ist Edelweiß gefunden worden.

Die Tannen- und Kieferwälder um Crno Jezero, die oft wahre Urwälder darstellen, ermöglichen schöne und interessante Spaziergänge und Wanderungen. So erreicht man z.B. nach einer Wanderung durch den Wald, die kaum eine Stunde dauert, den oberen Rand der Taraschlucht, und zwar in seinem dramatisch eindrucksvollsten Teile. Der Hinblick in die unheimliche Tiefe, derer Felsenmauer steil gen Himmel hinaufragen, hält dem Betrachter den Atem auf. Diese gewaltige Szenerie, die die Folge eines urkräftigen Ringens der Naturkräfte darstellt, läßt sich nicht in Worten fassen, man soll sie persönlich erleben.

Piva-Gebiet umfaßt das Pivagebirge oder das Piva-hochland, das Tal der Piva und ihrer Nebenflüsse, sowie den Pivagau. Es erstreckt sich westlich vom Durmitorgipfel hin und ist in der Gegenrichtung durch die Gebirge Maglič, Volujak, Bioč und Golija begrenzt. Touristisch interessante und sehenswerte Ausflugsorte in diesem Gebiet sind: Pivaschlucht, Pivakloster, das Tal Mratinje und die Burg Soko. Durch die Pivaschlucht wird eine Straße ausgebaut, die den Durmitor mit Dubrovnik, mit Drinatal, Sutjeska, Tjentište und mit Nikšić verbinden wird.

Die Auswahl von Bergtouren und Autoausflügen in die nahe und weite Umgebung Durmitors ist sehr zahlreich und kann während eines Sommeraufenthaltes nicht ausgeschöpft werden, denn Durmitor und seine

Umgebung bieten ein allzu reiches Aufenthaltsprogramm. Der moderne Tourist, besonders der Großstädter und der überreizte Kulturmensch überhaupt, fühlt ein unersättliches Bedürfnis, sich einmal völlig frei zu bewegen und die unverfälschten Naturschönheiten rein zu genießen. Er wird sich im Durmitorgebiet fortwährend im Rahmen der gewaltigsten Naturbilder und Szenen bewegen, die ihn stets mitreißen und ihm zu einem tiefen Erlebnis werden. Als ein weiterer Vorzug ist eine ungemein reiche Mannigfaltigkeit der Naturgestaltung und Naturkontraste zu erwähnen. Alles dies macht das Durmitorgebiet zu einem der schönsten und interessantesten touristischen Gebiete des Balkans.

LITERATURA:

- Prof. B. Ž. Milojević: »Durmitor«,
Zarija Bešić: »Geologija Durmitora«,
Prof. Vilotije Blečić: »Biljni i životinjski svijet Durmitora«,
Svetozar Tomić: »Antropogeografski i etnografski problemi
Durmitora i njegove okoline«,
Danilo Jauković i Mijuško Šibalić: »NOB na području Dur-
mitora«.

IZJAVA

Ja, ispod ovog potpisa, potvrđujem da sam
ovaj rad napisao/napisala i da su svi podaci
i podaci koji su navedeni u ovom radu
tačni i ispravni. Također, potvrđujem da
ovaj rad nije prethodno objavljen u bilo
koj drugoj publikaciji.

S A D R Ž A J

	Strana
Uvod	5
OPŠTI DEO	
Nacionalni park »Durmitor«	7
Prirodne lepote Durmitora	7
Naučne interesantnosti	9
Legende i narodna predanja o Durmitoru	11
Geološka istorija; reljef; zemljište; klima	13
Izвори, reke i jezera; biljni i životinjski svet	13
Naselja	26
Saobraćaj	29
Starine i kulturno-istorijske znamenitosti	39
Durmitor iz raznih aspekata (folklor, običaji i ru- kotvorine, kulinarstvo i specijaliteti, rekrea- tivne aktivnosti)	41
Durmitor zimi	42
Durmitor u NOB	44
SPECIJALNI DEO	
Žabljak	49
Dolina Jezerske rijeke, Crno jezero i Međed	50
Mlinski potok, Zminje jezero, Malo jezero i Jablan- -bare	54
Škrke	57
Savin kuk i Šljeme	59
Centralna grupa durmitorskih vrhova, pristupni do- lovi i Ledena pećina	63
Severna grupa durmitorskih vrhova	67
Južna grupa durmitorskih vrhova	70
Crnojezeračke šume, Tarski kanjon i Tepca	71
Piva	76
Zminičko jezero i Šaranci	79
Dalja okolina Durmitora	81
Prednosti durmitorskog područja za savremeni tu- rizam	84

INFORMATIVNI DEO

Položaj	— — — — — — — — — —	87
Ime	— — — — — — — — — —	87
Pripadnost	— — — — — — — — — —	87
Područje nacionalnog parka	— — — — — — — — — —	87
Poznatiji durmitorski vrhovi iznad 2000 m	— — — — — — — — — —	87
Durmitorska jezera	— — — — — — — — — —	88
Durmitorski kanjoni	— — — — — — — — — —	88
Izvori na Durmitoru	— — — — — — — — — —	88
Interesantne i retke biljke na Durmitoru	— — — — — — — — — —	89
Divlje životinje na Durmitoru	— — — — — — — — — —	90
Turistički interesantni lokaliteti, predeli i objekti na durmitorskom području	— — — — — — — — — —	90
Kulturno-istorijski objekti na području	— — — — — — — — — —	90
Naselja u koja vraćaju turisti	— — — — — — — — — —	90
Poznatiji katuni na Durmitoru	— — — — — — — — — —	91
Specijaliteti	— — — — — — — — — —	91
Rekreativne aktivnosti na Durmitoru	— — — — — — — — — —	91
Službe, potrebe i pogodnosti za posetioce	— — — — — — — — — —	91
Kolski putevi i pešačke staze na području	— — — — — — — — — —	91
Tabelarni pregled izleta na Durmitor	— — — — — — — — — —	93
Izleti u dalju okolinu Durmitora	— — — — — — — — — —	95
Prilazi Durmitoru	— — — — — — — — — —	96
Saobraćajne veze	— — — — — — — — — —	97
Smeštaj	— — — — — — — — — —	98
Planiranje puta	— — — — — — — — — —	98
Kako se opremiti za Durmitor	— — — — — — — — — —	98
Kako provesti vreme na Durmitoru	— — — — — — — — — —	99
DURMITOR (rezime na engleskom)	— — — — — — — — — —	101
DURMITOR (rezime na nemačkom)	— — — — — — — — — —	111
Bibliografija	— — — — — — — — — —	123

Ing. A. KRSTIĆ
DURMITOR

*

Izdavač:
TURISTIČKI SAVEZ CRNE GORE
TITOGRAĐ

*

Umetnička obrada:
ČEDOMIR ČEDOMIR

*

Jezička redakcija, korektura
i tehnička priprema:
V. MARTINOVIĆ

*

Štampa:
Izdavačko-štamarsko preduzeće
»OBOD« — CETINJE

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Udaljenost od Žabljaka:

- zminje jezero 4 km
- čurovac 7 km
- veliki štulac 9 km
- dobri do 20 km
- škrčko ždrijelo 22 km
- todorov do / prutaš / 22 km
- zminičko jezero 15 km
- međed / preko struge / 7.5 km
- međed / preko lokvice / 8.5 km
- savin kuk 8 km
- šljeme 9.5 km
- škrke / preko tod. do / 26 km
- škrke / preko ališnice / 20 km
- bobotov kuk / preko dob. do / 22 km
- bobotov kuk / pr. lokvice / 14 km
- bobotov kuk / pr. ališnice / 17 km
- kanjon sušice / pr. v. štulca / 16 km
- piški manastir / pr. pirnao do / 44 km
- sušičko jez. 18 km
- ledena pečina 10 km
- boljske grede 23 km
- pišće 30 km
- malo jez. 7 km

DURMITOR

TURISTIČKA KARTA

	put		kanjoni		izvor
	put u izgradnji		jezero		razglednica
	reka		planinski vrh		naselje
	planinarske ture		alpski vrh		katun
					šuma

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

DURMITOR

karta saobraćaja

